

# ESAM EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

CİLT: 2 SAYI: 2 GÜZ 2021  
ISSN: 2717-7637





**ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**

**Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2 • Güz/Fall 2021**

**ISSN: 2717-7637**

ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (ESAM) yayını olup çeşitli indekslerde taranan ve hakemli bir dergidir.

Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

ESAM Journal of Economic and Social Studies is a publication of the Center for Economic and Social Research (ESAM) and is a peer-reviewed journal indexed in various indexes.

Authors bear responsibility for the content of their published articles.

**İletişim / Contact:** [dergi@esam.org.tr](mailto:dergi@esam.org.tr)



**A S O S S**  
indeks





## EDİTÖR KURULU

### *Editörler*

Arş. Gör. Batuhan Ustabulut

Kocaeli Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Halim Baş

İstanbul Medipol Üniversitesi

Doç. Dr. Hüsnü Koyunoğlu

İstanbul Üniversitesi

### *Alan Editörleri*

Prof. Dr. Bedrettin Kesgin

Sosyal Hizmetler

Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Aydın

Siy. Bil. ve Uls. İş.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan Övenç

Ekonomi

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Turgut Akyüz

İlahiyat

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Muhammed Göçgün

Hukuk

Ankara Medipol Üniversitesi

Dr. Muhammed Maruf

İşletme

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. A. Tarık Türkmenoğlu

İletişim

Necmettin Erbakan Üniversitesi



## YAYIN KURULU

Prof. Dr. Bayram Ali Ersoy	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Necip Şimşek	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Hüsnü Koyunoğlu	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Demir	Marmara Üniversitesi
Okt. Nida Kırömeroğlu	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selman Duran	İstanbul Medipol Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Akgül	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. İshak Kızılaslan	Marmara Üniversitesi
Öğr. Gör. Hidayet Ayan	Marmara Üniversitesi
Arş. Gör. Hüseyin Arslan	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Öğr. Gör. İrfan Ersin	İstanbul Medipol Üniversitesi
Arş. Gör. Sümeyye Erkalın Coşkunsu	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Arş. Gör. Sevilay Karaman	Hacettepe Üniversitesi



## **BİLİM KURULU**

Prof. Dr. Bayram Ali Ersoy	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Vatan Karakaya	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Necip Şimşek	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Bedrettin Kesgin	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Refik Korkusuz	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay Zorlu	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Çınar	İbn Haldun Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan (E.)	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Gümüş	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Bedri Gencer	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Halil Sugözü	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Cihad Demirli	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Emre Bağce	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Akkaya	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Ata Atun	Kıbrıs İlim Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah Okumuş	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Esat Harmancı	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Güran Yumuşak	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Faik Yılmaz	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Hüsnü Koyunoğlu	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Zeren	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Turgut Akyüz	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi



Doç. Dr. Osman Akgül	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir Yıldız	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Tümay	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan Övenç	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Harun Kılıçaslan	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Nurullah Altıntaş	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Güneş	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Aykanat	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Üyesi Musa Öztürk	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut Akpınar	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Derya Güleç Özer	İstanbul Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah Aydın	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Demir	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Tırabzon	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Tarık Türkmenoğlu	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Ahmet Zeki Bulunç	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Gurbetoğlu	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Kaya	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bekir Gündoğmuş	Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Kılılıoğlu	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Göçgün	Ankara Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Maruf	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sinan Kılıçoğlu	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Uzun	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gün	İstanbul Teknik Üniversitesi



Dr. Öğr. Üyesi Kürşat Öğülmüş

Kırıkkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali Osman Karaoğlu

Yalova Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Meliha Pınar Sipahi

Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Yiğit

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Ahmet Tanhan

Adıyaman Üniversitesi

Dr. Mustafa Halit Korkusuz

Uzman

Dr. Bayram Yalçın

Uzman

## EDİTÖRDEN

2020 yılında yayın hayatına başlayan **ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi** her sayıda özgün konu ve makalelerle yayınlanmaktadır. Dergimizde yayınlanan makalelerin kalitesi ve okur kitlemizin her geçen gün artıyor olması dergimize daha fazla sayıda makalenin gönderilmesini sağlamış bulunmaktadır. Bu nedenle dergimize gelen makalelerin seçilmesinde büyük bir özen göstermekteyiz.

Türkiye'nin ilk düşünce kuruluşlarından birisi olan Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (ESAM), elinizde tuttuğunuz bilimsel hakemli dergisiyle Türkiye'nin, İslâm dünyasının ve dünyanın meselelerini tartışmaya ve ihtiyaç duyulan çözümleri aramaya çalışma faaliyetini sürdürmekte kararlıdır. Bu çerçevede dergimize gönderilen makaleleri çift taraflı kör hakemlik politikasına uygun olarak değerlendirmeden geçirdikten sonra yayınlamaktayız. Dergimizin hedeflerinden birisi bilim çevrelerinde önemli yere sahip indekslerde taranır hâle gelmek ve yukarıda yer verilen meselelerle ilgili çözüm önerileri getirebilmeye katkı sağlamaktır.

ESAM Dergisi'nin 2. cildinin 2. sayısında muhasebeden hukuka, psikolojiden ekonomi ve finansa, iletişimden uluslararası ilişkilere kadar birçok temel alandan çalışmaya yer verilmiştir. Bu sayıda Muhammed Salman Omar “**Elektronik Ticaretin Muhasebe Bilgi Sisteminin Gelişimine Etkisi**”ni incelerken Ahmet Tanhan, Gökmen Arslan, K. Fatih Yavuz ve diğer yazarlar “COVID-19 Sürecinde Ruh Sağlığı Kolaylaştırıcı ve Zorlaştırıcılarını Online Seslifoto (OSF) ile Yapıcı Bir Şekilde Anlamak” çalışması ile güncel bir mesele üzerine yoğunlaşmış bulunmaktadır. Mustafa Yurttadur **İslami finans araçlarının kullanım oranlarının arttırılması için neler yapılması gerektiğini katılım bankalarının yaklaşımları** üzerinden incelerken Fatma Yiğit Açıkgöz, Ahmet Ayhan ve Gülis Kurtuluş “**krizler esnasında Türkiye’de yapılan boykot çağrılarının toplumdaki yansımaları**”nı konu edinmektedir. Erdi Şafak tarafından hazırlanan çalışmada “**Uluslararası Hukukta Yaptırım Kavramı ve İşleyişi Bağlamında ABD'nin İran'a Karşı Uygulamış**





**Olduğu Yaptırım Kararının Analizi”** yapılırken Hüseyin Haydari ise **“Suriyeli Mülteci Göçünden Sonra Türkiye’deki Hoşgörü Kavramı”** üzerinde durmaktadır.

Dergimizin bu sayısında yer verilen çalışmaların akademi dünyasına, uzmanlara ve araştırmacılara katkılar sağlayacağına inanıyoruz. Bu çerçevede dergimize katkı sağlayan kurullarımızda yer alan tüm akademisyenlere ve uzmanlara, yazarlarımıza, hakemlerimize ve okurlarımıza teşekkürü bir borç biliriz.

**Batuhan Ustabulut**  
**ESAM Dergisi Editörü**



## İÇİNDEKİLER / CONTENTS

**MUHAMMED SALMAN OMAR**

***The Impact of Electronic Commerce on the  
Development of the Accounting Information System***

**177-213**

*Elektronik Ticaretin*

*Muhasebe Bilgi Sisteminin Gelişimine Etkisi*

---

**AHMET TANHAN, GÖKMEN ARSLAN, K. FATİH YAVUZ, J. SCOTT YOUNG, İLHAN  
ÇİÇEK, MEHMET NURULLAH AKKURT, İHSAN ÇAĞATAY ULUS, EBRU TALİBE  
GÖRÜNMEK, RAMAZAN DEMİR, FATMA KÜRKER,  
CİHAT ÇELİK, MEHMET ŞİRİN AKÇA, BÜŞRA ÜNVERDİ, HAMZA ERTÜRK, KELLY-  
ANN ALLEN**

***A Constructive Understanding of  
Mental Health Facilitators and Barriers  
Through Online Photovoice (OPV) During COVID-19***

**214-249**

*COVID-19 Sürecinde Ruh Sağlığı Kolaylaştırıcı ve*

*Zorlaştırıcılarını Online Seslifoto (OSF) ile*

*Yapıcı Bir Şekilde Anlamak*

---

**MUSTAFA YURTTADUR**

***İslami Finans Araçlarının Kullanım Oranlarının  
Arttırılması İçin Katılım Bankalarının  
Yaklaşımlarının İncelenmesi***

**250-284**

*Analysis of the Approaches of Participation Banks to Increase  
the Usage Rate of Islamic Financial Instruments*

---



**FATMA YİĞİT AÇIKGÖZ, AHMET AYHAN, GÜLİS KURTULUŞ**

***Türkiye'nin Karşılaştığı Diplomatik Krizler Sonucunda  
Yapılan Boykot Çağrılarının Toplumdaki Yansımaları***

*Reflections on Society of Call for Boycott  
on the Reason of Diplomatic Crisis Faced by Turkey*

285-309

---

**ERDİ ŞAFAK**

***Uluslararası Hukukta Yaptırım Kavramı ve  
İşleyişi Bağlamında ABD'nin İran'a Karşı  
Uygulamış Olduğu Yaptırım Kararının Analizi***

*The Concept of Legal Sanctions Mechanism  
in International in the Context of  
US-Imposed Sanctions on Iran*

310-337

---

***The Concept of Tolerance  
After Syrian Refugee Flow in Turkey***

*Suriyeli Mülteci Göçünden Sonra  
Türkiye'deki Hoşgörü Kavramı*

338-361

---



## THE IMPACT OF ELECTRONIC COMMERCE ON THE DEVELOPMENT OF THE ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM

**Mohammed Salman OMAR\***

**ORCID ID:** 0000-0002-0950-8439

**Abstract:** This study aims to identify the role of e-commerce in improving and developing the quality of the accounting information system by designing a questionnaire. In this context, a questionnaire was prepared and 300 accountants who work for a group of commercial companies in the governorates of Duhok, Erbil, and Sulaymaniyah participate in this questionnaire. The number of received and correct questionnaires reached 280, which corresponds to 93% of the sample size studied. The Statistical Program for Social Sciences (SPSS) was used to analyze the study data. The study reached several results, but the most important ones are the increase in the efficiency of accounting information systems and in the ability to get the targets by relying on e-commerce. As the efficiency of accounting information systems has been increased, and the quality of its outputs has been raised. So, decision-makers have been able to adopt accounting information and trust it. The study puts forward some suggestions, most notably: the speed of obtaining data and communicating the resulting information to the beneficiaries, making use of the services arising from the spread of e-commerce, and the search for advanced services that can be provided in a manner that ensures these systems continue to maintain their effectiveness and increase their efficiency.

**Keywords:** Electronic Commerce, Electronic Accounting System, Information System.

---

\* Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, mohammedbarware590@gmail.com

**DOI:** <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.937701>

**Araştırma Makalesi**  
**Research Article**

**Geliş Tarihi:** 15/05/2021  
**Kabul Tarihi:** 04/07/2021

## ELEKTRONİK TİCARETİN MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNİN GELİŞİMİNE ETKİSİ

**Öz:** Bu çalışma, e-ticaretin muhasebe bilgi sisteminin kalitesini iyileştirme ve geliştirmedeki rolünü belirlemeyi ve bir grup ticari şirkette çalışan muhasebecilere dağıtılan bir anket tasarlamaktadır. Duhok, Erbil ve Süleymaniye valiliklerinde (300) anket dağıtıldı. Alınan ve doğru anketlerin sayısı 280'e ulaşmıştır, bu da çalışılan örneklem büyüklüğünün% 93'üne tekabül etmektedir. Çalışma verilerini analiz etmek için Sosyal Bilimler İstatistik Programı (SPSS) kullanıldı ve çalışma bir dizi sonuca ulaştı, bunlardan en önemlileri: Muhasebe bilgi sistemlerinin etkinliğindeki artış ve eticarete güvenerek hedeflere ulaşma yeteneğinin artmasıdır. Muhasebe bilgi sistemlerinin etkinliği arttıkça çıktılarının kalitesi de yükselmiştir. Böylece karar vericiler muhasebe bilgilerini benimseyebilmiş ve ona güvenebilmişlerdir. Çalışmanın en önemli kısmı, veri elde etme ve elde edilen bilgilerin yararlanıcılara iletilme hızı, e-ticaretin yaygınlaşmasından kaynaklanan hizmetlerden yararlanma ve bir şekilde sağlanabilecek gelişmiş hizmetlerin araştırılması gibi bazı öneriler sunmaktır. Bu, sistemin etkinliğini korumaya devam etmesi ve verimliliklerini artırmasını sağlaması açısından önemlidir.

**Anahtar Kelimeler:** Elektronik Ticaret, Elektronik Muhasebe Sistemi, Bilgi Sistemi.

### INTRODUCTION

The rapid development that humanity has known in the field of informatics has introduced new ideas and perspectives on information, as it has become necessary to pay attention to it at the present time, and due to the rapid and radical changes witnessed by the accounting that the international accounting bodies have contributed to the development of new standards, and the process of data management, preparation, and delivery of reports. Because of its more complex and diversified users, this development has become an obligation for the accountant to be aware of the latest developments in accounting information systems and the interrelationships between them and other systems. The role of the traditional accountant has evolved to include the fields of information processing, their use, the design of information systems, and information technology. All this is because the accounting information system is a source of information that all administrative levels and external users need to rely on to make their decisions.



As the electronic commercial contract is witnessing an increasing growth as it has become a huge proportion of the volume of international trade, owing to the tremendous technological development and the reason for this is due to the ease of concluding this contract. Still, the matter is more than that, as we find that global trade is increasingly dealing with any new customer who does not use the contracting method Electronic or electronic exchange so that there are many methods of contracting via the Internet, the most important of which are contracting via e-mail (web), and the most widespread contract is through a network of Web sites (e-mail) and contracting through conversation and argument. The science of technology has reached a new type of organization that does not have a specific location or administrative structure and even intangible. Instead, its existence depends on the network and electronic exchange of data. This had a direct impact on accounting information systems in terms of their design and operating procedures.

Our research seeks to achieve a set of goals, such as identifying the problems and obstacles facing the development of accounting information systems in light of e-commerce. and strengthening the fundamentals and nature of the accounting system. and linking it to the nature of e-commerce. And access to an easy model in the use and implementation of electronic commerce helps in developing accounting information systems.

## **1. MOTIVATION**

In recent years, the work of companies has expanded, large industrial companies and laboratories have appeared, and accounting operations have also increased, and that the accounting information system was manual, cumbersome, and very expensive. It was not able to give accurate information on time, even after the emergence of electronic commerce and the accounting information system. There is consensus among academics that the contribution of electronic commerce to raising the efficiency and effectiveness of accounting information systems and that relying on electronic commerce satisfies the users of the financial statements more than not relying on them because the use of this system has many advantages, such as the distribution of powers to the employees of the company's employees and this positively affects the reliability of the information and financial statements of the company, it means the presence of an internal control system in the information system.

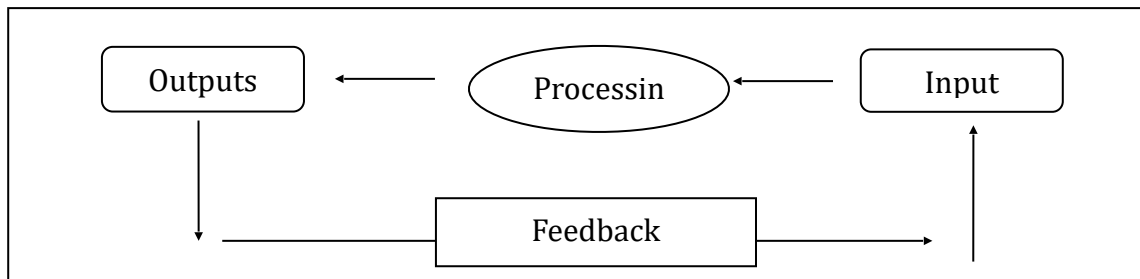
## **2. ACCOUNTING INFORMATION SYSTEM**

The accounting information system is defined as a specialized partial system of the management information system that aims to collect, operate and report information related to the financial operations of the institution, for example, sales operations are recorded in the organization's records, then the process is migrated to the assistant professor's accounts and then that process is summarized with other similar operations

Presented in the balances of Mai Al-Mezan Auditing as one of the reports issued by the system.<sup>1</sup>

For any facility to achieve its goals, there must be a set of integrated systems so that every other system is completed. Among these systems is the accounting system that some consider the backbone of those systems, given that it links them all together and summarizes their results. So it consists of the following components:

Figure (1): the components of the accounting information system



**Source: Prepared by the researcher, depending on the sources**

### 3. TYPES OF ACCOUNTING SYSTEMS

**First: The accounting system is manual:**

It is the system in which the inputs are processed, and the system is operated in order to produce the outputs manually. In other words, it is the system according to which its inputs are recorded, classified, and analysed in order to produce financial reports and summaries by manual work.<sup>2</sup>

**Second: The electronic accounting system:**

The technological development and the information revolution that the world is witnessing, and the great commercial and economic openness in the world in general and in Iraq in particular, necessitated the establishments to keep pace with these recent developments in the field of accounting information systems.<sup>3</sup> The accountant must be familiar with the operational characteristics of computer systems in order to be able to

<sup>1</sup> Shoaib Shouthari, *The Effect of the Accounting Information System in Improving the Quality of Accounting Information*(Algeria: Messila University, Institute of Administrative, Master Thesis, 2018),57.

<sup>2</sup> Shfiya Bograra, *The Importance of The Accounting Information System In Making strategic decisions* (Duhok: Jihan University, Institute of Administrative, master thesis, 2020), 20-23.

<sup>3</sup> Faisal Kaiikh, *The Effect of Using Electronic Accounting Information Systems on Improving Employee Performance* (Tripoli: Kaja University, Institute of Administration, Master Thesis, 2021), 5-7.



ensure the integrity of the accounting system and verify the correctness of the outputs. The digital electronic computer is a device that has been fed with a set of data and information on how to process this data in order to reach the targeted results.<sup>4</sup>

#### 4. E-COMMERCE

In light of globalization and technological developments in various sectors and activities, especially commercial activity, which has gone through many and long stages affected by modern technology, which led to the birth of a new trade known as e-commerce, which is a modern type of exchange, where goods and services are sold, contracts, deals, and other commercial exchanges are concluded remotely, meaning without the presence of any of the parties to the exchange or contract, using the electronic communication technology represented by the Internet, which is a global network used by people and companies from all over the world without discrimination between them.<sup>5</sup> It is a modern way of trade through the use of the Internet as a means of media to market products and services. Suppose the use of electronic commerce applications began in the 1970s then in the twenty-first century. In that case, the rapid spread of electronic commerce over the Internet, dealing with banks automatically, buying and selling via the Internet, and various services trade through it.<sup>6</sup> The Organization of International Economic Cooperation and Development "is generally represented in the commercial transactions that take place by individuals and bodies that depend on the processing and transmission of digital data, voice, and image through open networks such as the Internet or closed that can be connected to the open network." E-commerce generally means exchanges of goods and services between at least two parties, whether one or both of them is an individual or the establishment, and whether the establishment is a company of people or funds, the important thing is that it is an organizational entity that practices business. It is necessary to complete this exchange and rely on one or more means to complete it, and accordingly the exchange process can be classified.<sup>7</sup>

---

<sup>4</sup> Abdul Razzaq Muhammad Qasim, *Analysis and Design of Accounting Information Systems* (Amman: Dar Al Thaqafa, 2009), 5-9.

<sup>5</sup> Ikram Das, *The Legal System for E-commerce Contracts* (Szaq: Mohamed-Cherif Messaadia University, Faculty of law, Master Thesis, 2020), 2-3.

<sup>6</sup> Hajjaj Yusef, *E-Marketing Skills and Arts* (Hebron: Dar Al-Walid, 2010), 7-9.

<sup>7</sup> Nasser Khalil, *Electronic Commerce* (Amman: Osama House for Publishing, 2009), 49.



## **5. THE IMPACT OF ELECTRONIC COMMERCE ON ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS**

The use of the computers in accounting field has resulted in a change in most of the elements of the accounting system, as follows:<sup>8</sup>

- a. Documents and the documentary cycle: The documents took the form of cards in particular sizes and shapes to facilitate data entry into the computer. There has also been a change in the documentary cycle, as most of the documents are used for registration in journals and ledgers.
- b. Books and Records: Most of the books and records were dispensed with and became inside the computer in the form of files. The methods of storing data and information also changed. The use of electronic computers requires that all the pages of these books and records should be in the form of files inside the computer.

Lists and reports: The reliance on the electronic operation of the data led to the accuracy and speed in obtaining various reports over time.

## **6. THE EFFECT OF USING COMPUTERS ON ACCOUNTING PROCEDURES**

The use of electronic computers in the field of accounting organization has resulted in a significant impact on the nature of accounting operations. These effects include the following:

First: Collecting, organizing, and analysing data:

Second: Centralization of document preservation after entry instead of being scattered in every section of the facility.

Third: Recording data in the journals and transferring it to the accounts in the ledger is done in one process. This saves time and reduces the chance of error as well as leads to shortening some stages in the accounting operations cycle.<sup>9</sup>

Fourth: The expansion of the scope of data analysis. After the analysis was done on a small scale and using traditional methods, after the use of electronic

---

<sup>8</sup> Abdul Zahid Al Samarrai– Samir Al Abdali, *The Department of Sales and Electronic Sales* (Amman: Ithraa House for Publishing, 2011), 13-14.

<sup>9</sup> Muhammad Abd Hussain Al Faraj, *Accounting Information Systems* (Amman: Wael Publishing House, 2009), 19.



computers, the analysis can be carried out on a large scale and in a scientific way and using the methods of operations research.

Fifth: a noticeable change in the method of presenting results and information, as computer outputs are used as reports, especially after developing the output unit and providing it with units for preparing graphs and inking.<sup>10</sup>

## **7. THE EFFECT OF USING ELECTRONIC COMPUTERS ON THE CONCEPTS AND METHODS OF ACCOUNTING**

The use of electronic computers in the field of accounting had an essential role in developing their methods, as they used modern methods, including the following:

- a. The electronic operation method has helped analyse, preserve, and retrieve data and information because manual methods have not become appropriate in the case of a large business volume.
- b. Mathematical, statistical, and engineering methods in the field of data analysis, would not have been possible without the use of a computer.
- c. Systems theory methods in designing accounting systems, studying their behaviour over time, and designing financial and administrative policies.
- d. The scope of accounting and the development of its objectives has also expanded to include providing data and probabilistic information about the problem under different circumstances and under alternative policies with the required accuracy and time, using simulation methods and probabilities.<sup>11</sup>

## **8. LITERATURE REVIEW**

The past two decades have witnessed a lot of studies and research in the field of e-commerce and its relation to accounting information systems, some of which are the following, some of which are consistent with our current research:

Fatima Ajmal, Norizan Mohd Yasin (2012) This study aimed to build a model for adopting e-commerce in small and medium enterprises, through which the most significant factors affecting the adoption process were identified. These factors were

---

<sup>10</sup> Ahmed Boa. *The Impact of E-Commerce on the Development of Accounting Information Systems* (Jijel: Jijel University, Faculty of Trade, PHD Thesis, 2014), 17-18.

<sup>11</sup> Muhammad Abkar et al. "The Impact of E-Commerce on the Development of Accounting Information Systems" *State Journal of Legal and Economic Studies* 2/2 (June 2019), 229-247.

divided into two parts: organizational and internal factors (represented in administrative factors), individual factors, operational factors trust, and technological factors. The external factors were identified in: government support, industry pressure, and competition between companies.<sup>12</sup> Othman (2019). In another study it is found out that the effect of electronic accounting information system components on commercial banks in protecting e-commerce operations the study recommended the necessity of verifying the validity of the data during the introduction of the accounting information system, and the auditor's report should not be from the traditional and formal aspects only, taking into account the electronic requirements.<sup>13</sup> Thakr, Rafidah and others (2018). Find out the positive effect of e-commerce on the development of information systems. E-commerce accounting information systems need to re-evaluate the components and methods used to collect, store, and process data and then give it to those who can use it to make financial decisions.<sup>14</sup> Al-Tanqari(2010). Focus on the extent to which business organizations exploit modern information technology and benefit from it in developing the accounting information systems used by them, which helps obtain information with speed, accuracy, and timing appropriate for decision-makers and those related to these organizations, whether from inside or outside the organization.<sup>15</sup> Halas (2013) This study aimed to present the extent to which electronic accounting information systems contribute to making their outputs from accounting information, reports, and financial statement so that the qualitative characteristics of the accounting information are available to meet the needs of decision-makers.

## 9. WHAT DISTINGUISHES THIS STUDY

This study is characterized by the fact that it focused on the impact of electronic commerce on the development of accounting information systems for a selected sample of commercial companies in the governorates of Erbil, Dohuk, and Sulaymaniyah in Iraq. The development includes all the physical components such as modern equipment, as well as the human components of the workers in these companies and the extent of their training and qualification to keep pace with the operations that occur in light of E-Commerce.

---

<sup>12</sup> Fatima Ajmal et al. "Model for Electronic Commerce Adoption for Small and Medium Sized Enterprises" *International Journal of Innovation, Management and Technology* 2/3(June 2012), 15-25.

<sup>13</sup> Mohieddin OTHMAN et al "The Impact of the Components of the Accounting Information System on the Protection of E-commerce Operations of Banks Operating in Sudan". *Journal of Economic, Administrative and Legal Sciences* 2.11 (June 2018) 33-45

<sup>14</sup> Rafidah Thakr. *The Impact of Electronic Commerce on the Development of Accounting Information Systems* (Tawa: Mnala University, Trade Facility, Master Thesis 2018), 9-10.

<sup>15</sup> Hassan Abdul Hadi, *The Role of Information Technology in Developing Accounting Information Systems*" (Khartoum: Sudan University, Faculties of Information Technology, PHD Thesis. 2010), 1-40.



## 10. DATA

The research community consists of establishments and companies operating in the commercial sector in the three governorates of Iraq, Dohuk, Erbil, and Sulaymaniyah, for the year of 2021. We conducted the field study by distributing the research sample was chosen in the manner of a comprehensive survey method for some companies and establishments through and we are conducting the field study by distributing the questionnaire that was designed by them and which includes a group of questions that is asked to them.

## 11. EMPRICAL RESULTS

Recently, humanity has witnessed a great boom in the information technology field, starting with the emergence of automated accounts and electronic processing of data, then the emergence of the international information network, the Internet, which provided means of communication that were not available before. Its use resulted in the emergence of a new type of commerce called (electronic commerce), with its features and characteristics distinct from traditional trade. Moreover, the accounting profession had to keep pace with this accelerated development in the business environment. The emergence of electronic commerce resulted in the emergence of a new type of organization that has no specific location, or a hierarchical structure or a tangible physical entity whose existence depends on the network and electronic exchange of data, and this had a direct impact on the accounting information systems in terms of their design and operating procedures.

To display the results and analyze them clearly, the questionnaire was used as a method with common uses to collect data from the selected sample. The main objective of the research is achieved and through which the questions related to the presentation of the research problem are answered. The questionnaire for this research, as mentioned earlier, consists of three parts:

- a. The first: It contains general information about (job degree, academic achievement, gender, and years of experience).
- b. The second part: is about the focus of the research (the degree of accreditation of electronic commerce).
- c. The third part: focuses on the impact of the degree of dependence on e-commerce in developing accounting information systems.

The five-point of Likart scale was used to measure the response of the studied sample to the second and third paragraphs of the questionnaire as follows:

1. I do not strongly agree
2. I do not agree
3. Neutral
4. Agreed
5. Strongly agree
6. Response

The methods of statistical analysis differ according to the purpose of conducting them, as for this study, the statistical program (SPSS) is used to analyze the data and obtain results for all the questionnaire paragraphs of this research project, and the following statistical tools are used:

1. Percentages and Frequencies: are used to describe the degree of response of the research sample.

2. The arithmetic means and standard deviation: measures the importance of the paragraph for individuals of the sample, as the arithmetic mean is used for the study sample's answers to the questionnaire.

3. Correlation and regression coefficient: is used to measure the extent of the correlation between two variables or two phenomena.

**Table (1): Summary of the sample**

Table of occurrences for the job degree					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	Valid results
57.1	57.1	57.1	160	Employee	
82.1	25.0	25.0	70	Department official	
96.4	14.3	14.3	40	Company Director	
100.0	3.6	3.6	10	Company owner	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	



Table of occurrences of academic achievement					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
14.3	14.3	14.3	40	Intermediate or middle school	Valid results
100.0	85.7	85.7	240	Institute or college	
100.0	0	0	0	Postgraduate	
100.0	0	0	0	Other	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Frequencies to determine the gender					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
85.7	85.7	85.7	240	Mention	Valid results
100.0	14.3	14.3	40	Female	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Duplications for field experience and practice					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
14.3	14.3	14.3	40	Less than 3 years	Valid results
53.6	39.3	39.3	110	From 3 to 5 years	
78.6	25.0	25.0	70	From 6 to 10 years	
100.0	21.4	21.4	60	More than 10 years	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

### The degree of dependence on electronic commerce

The second part of the questionnaire concerns the collection of data from the selected sample. The focus has been on determining the degree of dependence on e-commerce in the selected companies of the research sample, like the table below (2) explains the descriptive analysis of the independent variable represented by the application of the above companies about the consequences of the application of e-commerce through the general average of the questions of the first part of the

questionnaire, as it is proven that the largest percentage of the sample agreed with our questions for this part, as about 56% fully agreeing that these companies rely on e-commerce in the companies chosen as the research sample (those who agreed strongly 24% while the agreed 32% ). They agreed to the use of modern technology in the processes of selling, buying, marketing, displaying products, how to collect from customers, and using what is currently called the electronic banking service. The result was interesting for the arithmetic mean, where it appeared about 2.5. This can be explained by the fact that the results confirm that these companies are in favor of relying on e-commerce in the selected companies. Still they lack professionalism in applying and benefiting from it.

**Table (2) The degree of dependence on e-commerce for the studied sample**

Dependent variable	Level of evaluation												Arithmetic mean	Standard recognition
	1		2		3		4		5		Total iterations			
	Strongly agreed		Agreed		neutral		Disagree		Strongly disagreed					
	The number of iterations	Percentage	The number of iterations	percentage	The number of iterations	percentage	The number of iterations	percentage	The number of iterations	percentage	The number of iterations	The number of iterations		
VX1	110	39%	50	18%	50	18%	70	25%	0	0%	280	100%	2.29	1.243
VX2	90	32%	70	25%	60	21%	60	21%	0	0%	280	100%	2.32	1.156
VX3	90	32%	70	25%	40	14%	40	14%	40	14%	280	100%	2.54	1.453
VX4	30	11%	120	43%	30	11%	40	14%	60	21%	280	100%	2.93	1.386
VX5	70	25%	80	29%	20	7%	100	36%	10	4%	280	100%	2.64	1.311
VX6	30	11%	70	25%	90	32%	80	29%	10	4%	280	100%	2.89	1.066
VX7	30	11%	80	29%	70	25%	50	18%	50	18%	280	100%	3.04	1.29
VX8	70	25%	120	43%	40	14%	30	11%	20	7%	280	100%	2.32	1.188
VX9	80	29%	110	39%	10	4%	80	29%	0	0%	280	100%	2.32	1.188
VX10	80	29%	130	46%	30	11%	30	11%	10	4%	280	100%	2.14	1.079
the average	70	24%	90	32%	40	16%	60	21%	20	7%	280	100%	2.54	1.24

The results in the table indicate remarkable percentages. For example, we find in paragraphs (VX8) and (VX9) referred to in the questionnaire attached to this research that the percentage of reliance on e-commerce has reached a high standards.

Approximately 190 out of 280 of the sample agreed that (the company displays its products on e-marketing and social networking sites) and (the company uses modern means to promote its products through the great development of e-commerce), respectively, paragraphs (VX8) and (VX9). It is also worth noting that the



percentage of agreement, whether firmly or only in support, reached (75%) of the studied sample about the content of paragraph (VX10) appearing in the appendices of the questionnaire, which indicates (there is a continuous update in the electronic promotional means of the company). Furthermore, the results in the above table indicate a disagreeable opinion about the content of the phrase that (the number of clients increased when the company used e-mail and social communication as a basis for commercial transactions). The largest percentage of non-agreement, reaching (40%) related to paragraph (VX5) appearing in the annexes of the form Questionnaire which is a dangerous indication of the extent to which customers accept to develop towards successful e-commerce.

### **The Impact of E-Commerce Application on Accounting Information Systems**

Table (3) shows the indicator of the relationship between the application of e-commerce and the extent of its impact on accounting information systems. It is understood as a descriptive analysis of the effect of the independent variable on the dependent variable. It can be concluded that about 64% of the studied research sample agree on the effect of relying on e-commerce in accounting information systems, and about 17% do not agree with that, but about 20% are neutral. The results are explained in Table (2) below to the number of iterations of the agreement amounting to (230) of the sample, whose number is (280) about the content of (VY2), which indicates that 82% agreed that the (electronic commerce has a role in the ease and speed of understanding the accounting information of the beneficiaries). On the other hand, the percentage of disagreement is only 11%. The results also indicate the agreement on the content of paragraph (VY1), which states that (electronic commerce has greatly contributed to the development of the accounting system in the company) by (75%) and this means that there is a correlational relationship between the two research variables represented in e-commerce and accounting information systems. It is noticeable that the two numbered paragraphs (VY9) recorded the most significant percentage of conservatism by the studied sample, as they recorded a percentage of more than one-third and 35%, which means that they are neutral that the cost of the accounting system decreased when using electronic commerce.



**Table (3) E-commerce and the extent of its impact on the accounting information systems of the studied sample**

Dependent variable	Level of evaluation												Arit hmet ic mean	Stand ard reco gniti on
	1	2		3		4		5		T o t a l iterations				
	Strongly agreed	Agreed		Neutral		disagree		Strongly disagreed		The number of iterations	The number of iterations			
	The number of iterations	percentage	The number of iterations	Percentage	The number of iterations	Percentage	The number of iterations	percentage	The number of iterations			percentage		
VY1	110	39%	100	36%	30	11%	40	14%	0	0%	280	100%	2.00	1.054
VY2	100	36%	130	46%	20	7%	30	11%	0	0%	280	100%	1.93	0.94
VY3	50	18%	130	46%	40	14%	40	14%	20	7%	280	100%	2.46	1.17
VY4	80	29%	80	29%	80	29%	40	14%	0	0%	280	100%	2.29	1.049
VY5	70	25%	90	32%	50	18%	40	14%	30	11%	280	100%	2.54	1.319
VY6	100	36%	70	25%	80	29%	20	7%	10	4%	280	100%	2.18	1.124
VY7	30	11%	130	46%	50	18%	70	25%	0	0%	280	100%	2.57	0.997
VY8	90	32%	110	39%	50	18%	30	11%	0	0%	280	100%	2.07	0.979
VY9	80	29%	40	14%	110	39%	50	18%	0	0%	280	100%	2.46	1.105
VY10	100	36%	90	32%	50	18%	30	11%	10	4%	280	100%	2.14	1.145
t h e average	80	29%	100	35%	60	20%	40	14%	10	3%	280	100%	2.26	1.09

## 12. DISCUSS AND COMPARE THE RESULTS OF THE CURRENT RESEARCH WITH THE RESULTS OF PREVIOUS STUDIES

The main objective of the study is to identify the role of e-commerce in improving and developing the quality of the accounting information system in order to achieve this goal. We chose the category of employees, accountants, and managers in three governorates in Iraq as a research sample, and made a questionnaire and distributed it to them. The reason for choosing this category is that they work in companies and are familiar with all the developments that are happening in companies and through the nature of their work they have sufficient information about the state of the accounting information system as well as electronic commerce



and we were able to obtain convincing answers and compare them with the results of previous studies for several issues.

E-commerce seeks to increase market reach and transcend geographical boundaries to reach new customers and build strong relationships with them to improve sales processes using speed and efficiency in doing business, as well as reduce costs. This finding is consistent with the study conducted by Thakr, Rafidah and others (2018). This study adds the findings that professional accountants have an awareness of professional ethics but should be supported through training in e-transformation practices. Also, according to the results of this research, there is a direct relationship between electronic accounting and electronic commerce, and the use of the accounting information system will facilitate and benefit many parties inside and outside the company. They will obtain accurate accounting information and data. This affects costs, time and effort at a high speed, but accountants must develop their new electronic skills that came towards the accounting profession. This result is consistent with the study by Al-Tanqari (2010). Acceleration of all process systems procedures within the organization, which contributes to increasing the effectiveness of the organization's work and achieving significant cost savings through the provision of cheap international communication systems between organizations and the abandonment of a very large part of the documents. This result is consistent with the study conducted by Halas (2013).

The results discussed above show that this research has achieved its objectives. The results prove the fulfillment of the first hypothesis of the research, which is that economic transactions in the light of e-commerce increase the development of accounting information systems methods and affect their components so as to serve the satisfaction of companies.

## **CONCLUSION**

1. The accounting information system is considered part of the total information system as it plays an important and influential role in providing the various levels of decision-making with ready, correct, accurate and timely information that helps them take multiple decisions. The system is generally based on several elements linked together to perform a specific function or several functions as it is governed by policies and procedures that are routinely followed. These procedures are monitored by the person responsible for the e-commerce system.
2. Electronic accounting has a direct relationship with business technology, changes in the economic or administrative fields. Any change that occurs in

economic, administrative, social and technical activities is reflected in its impact on business activity and offset by an impact on accounting work and a quick response to keep pace with this event and address special problems in this change.

3. In order to obtain the accounting information system and contribute to achieving the goals of the companies in which it operates, it must take into consideration all the changes and developments that occur in the various areas surrounding its environment, especially with regard to the recent developments in the field of using modern information and communication technologies, of which electronic commerce is one of them.
4. E-commerce, as one of the modern variables in the world of business, imposed its impact on the accounting work by directing companies to mechanize the accounting work and train accountants to work on the computer to confront this change and its impact on the outputs of the accounting system (accounting information) by raising the level of the quality of this information. By providing them in a specific form, time, efficiency and effectiveness that serve information users and shortening the period of preparing and displaying financial statements on the Internet, and then supporting the convenience feature by providing information on time, as well as the ease of data entry due to the small size of these inputs and their complete change in instant systems.
5. E-commerce seeks to increase the scope of the market and transcend geographical boundaries to reach new customers and build strong relationships with them to improve sales processes using speed and efficiency in doing business in addition to reducing costs, effort, and time.
6. E-commerce contributes to achieving multiple advantages for companies and can be used to achieve a huge amount of process systems and implement some of the organization's functions such as building pages and websites for communication between the company and its customers and advertising for the company's products, receiving customer requests and suggestions quickly and responding to them on time.
7. The emergence of multinational companies and the joining of many companies to work in the light of e-commerce requires accounting information systems to re-evaluate its components and methods used in collecting, storing, and processing data, and then delivering it to the parties that can rely on it in making multiple decisions and companies operating under E-commerce requires attention to the human cadre (represented by individuals responsible



for the work of accounting information systems) and the development of their knowledge skills in the areas of using information technology methods in order to be able to deal with them and achieve the benefit of their use in the field of accounting information systems work.

8. Working in the light of electronic commerce will affect the basic components of accounting information systems, represented by: the documentary group, the book group, the accounts manual, the group of reports and financial statements, which requires the need to take into account these effects and their implications for the design process of accounting information systems.

## **RECOMMENDATIONS**

In this part of the study, we suggest that commercial companies should make their efforts to rely on e-commerce and develop the accounting information system for obtaining an electronic accounting program to suit the e-commerce requirements of these companies. Where the study made some proposals:

1. Setting an accounting standard that includes a specific scope for electronic commerce transactions, in which the formula for preparing and displaying accounting information for the electronic commerce process is available.
2. As a result of the economic transformation that Iraq is going through and the openness to various fields, especially electronic commerce, it is necessary to take advantage of this activity and include it within commercial practices and provide all its requirements in order to promote and revive the economy and keep pace with all changes to join global developments.
3. The management of the company must develop all the technical means used in the accounting information system periodically and continuously, as well as the need to pay attention to the continuous training of accountants, which contributes to keeping pace with developments in the economic field in the light of e-commerce.
4. All companies must obtain an electronic accounting information system. This is a crucial step to obtain accurate data and information and disclose it to the beneficiaries of the accounting information. This means having a central database through which the greatest benefit in the work of the system can be achieved.
5. Orientation towards electronic commerce means obtaining information very quickly, communicating the resulting information, and benefiting from the

services arising from the spread of the search for advanced services that can be provided to ensure that these systems continue to maintain their effectiveness and increase their efficiency.

## RESEARCH LIMITATIONS

It is clear that the objective of this study is to show the impact of electronic commerce on the accounting information system for the purpose of data collection. Companies and this in the year 2021 and we faced many obstacles, the most important of which is that employees in companies did not help us in responding to a questionnaire and the short time concurrent with studying. Continuous commitment to other study subjects in addition, we were faced with the lack of sources that, if available, are supposed to provide us with more literature on research topics. The lack of a detailed and accurate database of accounting information on the research community also had an impact on the better conduct of this research. In the end, we were able to reach study's goal, and we wrote the results of the research and suggestions as well.

## REFERENCES

Abdul Hadi, Hassan. *The Role of Information Technology in Developing Accounting Information Systems*. Khartoum: Sudan University, Faculty of Information Technology, PHD Thesis. 2010.

Abkar, Muhammad et al. "The Impact of E-Commerce on the Development of Accounting Information Systems". *State Journal of Legal and Economic Studies* , 2/2 (June 2019) 229-247.

Ajmal, Fatimaan et al. "Model for Electronic Commerce Adoption for Small and Medium Sized Enterprises", *International Journal of Innovation, Management and Technology* 2/3(June 2012), 15-25.

Al Faraj, Muhammad Abd Hussain. *Accounting Information Systems*. Amman: Wael Publishing House, 2. Edition, 2009.

Al Samarrai, Abdul Zahid – Al Abdali, Samir. *The Department of Sales and Electronic Sales*. Amman: Ithraa House for Publishing, 1. Edition, 2011.

Boa, Ahmed. *The Impact of E-Commerce on the Development of Accounting Information Systems*. Jijel: Jijel University, Faculty of Trade, PHD Thesis, 2014.

Bograra, Shfiya. *The Importance of the Accounting Information System in Making Strategic Decisions*. Duhok: Jihan University, Institute of Administrative, Master Thesis, 2020.



Das, Ikram. *The Legal System for E-commerce Contracts*. Szaq: Mohamed-Cherif Messaadia University, Faculty of Law, Master Thesis, 2020.

Halasa, Samir Ramadan. *The Extent of Suitability of the Outputs of Electronic Accounting Information Systems to the Requirements of Administrative Decision-makers*. Gaza: Gaza University, Faculties of Accounting, Master Thesis, 2013.

Kaiikh, Faisal. *The Effect of Using Electronic Accounting Information Systems on Improving Employee Performance*. Tripoli, Kaja University, Institute of Administrative, Master Thesis, 2021.

Khalil, Nasser. *Electronic Commerce*. Amman: Osama House for Publishing, 3. Edition, 2009.

Othman, Mohieddin et al. "The Impact of the Components of the Accounting Information System on the Protection of E-commerce Operations of Banks Operating in Sudan". *Journal of Economic, Administrative and Legal Sciences*, 2.11 (Joun 2018), 33-45

Qasim, Abdul Razzaq Muhammad. *Analysis and Design of Accounting Information Systems*. Amman: Dar Al Thaqafa, 1. Edition, 2009.

Shouthari, Shoaib. *The Effect of the Accounting Information System in Improving the Quality of Accounting Information*. Algeria: Messila University, Institute of Administrative, Master Thesis, 2018.

Thakr, Rafidah. *The Impact of Electronic Commerce on the Development of Accounting Information Systems*. Tawa: Mnala University, Trade Facility, Master Thesis, 2018.

Yusef, Hajjaj. *E-Marketing: Skills and Arts*. Hebron: Dar Al-Walid, 2nd. Edition, 2010.

**Accessories**

**The questionnaire**  
**This questionnaire has three parts:**  
**Part one: General data:**

Employee  Department official  Company Director  Company owner

**Second: Academic Achievement:**

Intermediate or middle school  Institute or college  Postgraduate studies  Other

**Third: Gender:**

male  female

**Fourth: Field Service (Years of Service):**

Less than 3 years  From 3 to 5 years  From 6 to 10 years  More than 10 years

**Part two: data for the independent variable: electronic commerce:**

Part two: data for the independent variable: electronic commerc:						
NO	Contents	1 Strongly agreed	2 Agreed	3 neutral	4 disagree	5 Strongly disagreed
1	The company uses its trade policy electronically in all buying and selling operations.					



2	The company continues to switch electronic device and consequentl improve software applications.					
3	Increasing training courses and developing electronic skills for employees is one of the primary tasks of the company.					
4	The company hires new employees based on field experience and electronic skills.					
5	The number of customers increased when the company used email and social media as a basis for its business dealings.					
6	Customers and suppliers that the company deals with prefer electronic means in ordering.					
7	The company deals electronically with most of its local and international customers and has a special department for this purpose.					
8	The company displays its products on e-marketing and social networking sites.					
9	The company uses modern means to promote its products through the great development of electronic commerce.					



10	There is a constant update in the company' electronic promotional tools.					
----	--	--	--	--	--	--

<b>The third part: The effect of the independent variable on the dependent variable: The effect of electronic commerce on accounting information systems:</b>						
<b>NO</b>	<b>Contents</b>	<b>1 Strongly agreed</b>	<b>2 Agreed</b>	<b>3 neutral</b>	<b>4 disagree</b>	<b>5 Strongly disagreed</b>
1	E-commerce contributed greatly to the development of the company's accounting system.					
2	E-commerce has a role in the ease and speed of understanding the accounting information of the beneficiaries.					
3	The use of electronic commerce has changed the components and design of the company's accounting information system.					
4	The company has an advanced accounting information system that is compatible with the development of electronic commerce.					



5	The customer or the supplier feels safe when dealing with the company under the use of the accounting system compatible with electronic commerce.					
6	Accounting disclosure increases when using the electronic system for accounting information.					
7	The accounting system under electronic commerce is compatible with the book set of accounting records.					
8	The accounting system benefits from the opinion of customers and suppliers when using electronic means more than others.					
9	The cost of the accounting system decreased when using e-commerce.					
10	The quality and accuracy of accounting information increases with the use of electronic commerce.					

Table of occurrences for the job degree					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicat es	Categories	
57.1	57.1	57.1	160	Employee	Valid results
82.1	25.0	25.0	70	Department official	
96.4	14.3	14.3	40	Company Director	
100.0	3.6	3.6	10	Company owner	

	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	
--	--------------	--------------	------------	--------------	--

<b>Table of occurrences of academic achievement</b>					
<b>Cumulative percentage</b>	<b>The valid ratio</b>	<b>The ratio</b>	<b>Duplicates</b>	<b>Categories</b>	
14.3	14.3	14.3	40	<b>Intermediate or middle school</b>	<b>Valid results</b>
100.0	85.7	85.7	240	<b>Institute or college</b>	
100.0	0	0	0	<b>Postgraduate</b>	
100.0	0	0	0	<b>Other</b>	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

<b>Table of frequencies to determine the gender</b>					
<b>Cumulative percentage</b>	<b>The valid ratio</b>	<b>The ratio</b>	<b>Duplicates</b>	<b>Categories</b>	
85.7	85.7	85.7	240	<b>Mention</b>	<b>Valid results</b>
100.0	14.3	14.3	40	<b>Female</b>	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

<b>Table of duplications for field experience and practice</b>					
<b>Cumulative percentage</b>	<b>The valid ratio</b>	<b>The ratio</b>	<b>Duplicates</b>	<b>Categories</b>	
14.3	14.3	14.3	40	<b>Less than 3 years</b>	<b>Valid results</b>
53.6	39.3	39.3	110	<b>From 3 to 5 years</b>	
78.6	25.0	25.0	70	<b>From 6 to 10 years</b>	
100.0	21.4	21.4	60	<b>More than 10 years</b>	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	



**A general descriptive analysis of the independent variable Descriptive Statistics VX's**

<b>General descriptive analysis of the independent variable Descriptive Statistics VX's</b>					
<b>standard deviation</b>	<b>Arithmetic mean</b>	<b>the highest rate</b>	<b>Minimum</b>	<b>the number</b>	<b>variable</b>
1.243	2.29	40	10	280	<b>VX1</b>
1.156	2.32	40	10	280	<b>VX2</b>
1.453	2.54	50	10	280	<b>VX3</b>
1.386	2.93	50	10	280	<b>VX4</b>
1.311	2.64	50	10	280	<b>VX5</b>
1.066	2.89	50	10	280	<b>VX6</b>
1.290	3.04	50	10	280	<b>VX7</b>
1.188	2.32	50	10	280	<b>VX8</b>
1.188	2.32	40	10	280	<b>VX9</b>
1.079	2.14	50	10	280	<b>VX10</b>
				<b>280</b>	<b>The valid number</b>

**General descriptive analysis of the dependent variable Descriptive Statistics VY's**

<b>General descriptive statistics of the dependent variable Descriptive Statistics VY's</b>					
<b>standard deviation</b>	<b>Arithmetic mean</b>	<b>the highest rate</b>	<b>Minimum</b>	<b>the number</b>	<b>Variable</b>
1.054	2.00	40	10	280	<b>VY1</b>
.940	1.93	40	10	280	<b>VY2</b>
1.170	2.46	50	10	280	<b>VY3</b>
1.049	2.29	40	10	280	<b>VY4</b>
1.319	2.54	50	10	280	<b>VY5</b>
1.124	2.18	50	10	280	<b>VY6</b>
.997	2.57	40	10	280	<b>VY7</b>
.979	2.07	40	10	280	<b>VY8</b>
1.105	2.46	40	10	280	<b>VY9</b>
1.145	2.14	50	10	280	<b>VY10</b>
				280	<b>The valid number</b>



**Summary of general occurrences of the independent variable Descriptive Statistics VX'**

Summary of general occurrences of the independent variable Descriptive Statistics VX's											
VX 10	VX 9	VX 8	VX 7	VX 6	VX 5	VX 4	VX 3	VX 2	VX 1	the details	
280	280	280	280	280	280	280	280	280	280	Valid result	the number
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Invalid result	
2.14	2.32	2.32	3.04	2.89	2.64	2.93	2.54	2.32	2.29	Arithmetic mean	
1.079	1.188	1.188	1.290	1.066	1.311	1.386	1.453	1.156	1.243	standard deviation	
1.031	.460	.888	.152	-.168	.089	.406	.509	.239	.282	Skewness	
.441	.441	.441	.441	.441	.441	.441	.441	.441	.441	Error criterion for torsion modifier	

**Frequency tables for sub-paragraphs of the independent variable Frequency Table of VX's**

Table of occurrences of the sub-independent variable VX1				
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories
39.3	39.3	39.3	110	Strongly agreed
57.1	17.9	17.9	50	Agreed
75.0	17.9	17.9	50	Neutral
100.0	25.0	25.0	70	Disagree
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>

Table of occurrences of the sub-independent variable VX2					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
32.1	32.1	32.1	90	Strongly agreed	Valid results
57.1	25.0	25.0	70	Agreed	
78.6	21.4	21.4	60	Neutral	
100.0	21.4	21.4	60	Disagree	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Table of occurrences of the sub-independent variable VX3					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
32.1	32.1	32.1	90	Strongly agreed	Valid results
57.1	25.0	25.0	70	Agreed	
71.4	14.3	14.3	40	Neutral	
85.7	14.3	14.3	40	Disagree	
100.0	14.3	14.3	40	Strongly disagreed	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Table of occurrences of the sub-independent variable VX4					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
10.7	10.7	10.7	30	Strongly agreed	Valid results
53.6	42.9	42.9	120	Agreed	
64.3	10.7	10.7	30	Neutral	
78.6	14.3	14.3	40	Disagree	



100.0	21.4	21.4	60	<b>Strongly disagreed</b>	<b>uits</b>
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

<b>Table of occurrences of the sub-independent variable VX5</b>					
<b>Cumulative percentage</b>	<b>The valid ratio</b>	<b>The ratio</b>	<b>Duplicat es</b>	<b>Categories</b>	
25.0	25.0	25.0	70	<b>Strongly agreed</b>	<b>Valid results</b>
53.6	28.6	28.6	80	<b>Agreed</b>	
60.7	7.1	7.1	20	<b>Neutral</b>	
96.4	35.7	35.7	100	<b>Disagree</b>	
100.0	3.6	3.6	10	<b>Strongly disagreed</b>	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

<b>Table of occurrences of the sub-independent variable VX6</b>					
<b>Cumulative percentage</b>	<b>The valid ratio</b>	<b>The ratio</b>	<b>Duplicat es</b>	<b>Categories</b>	
10.7	10.7	10.7	30	<b>Strongly agreed</b>	<b>Valid results</b>
35.7	25.0	25.0	70	<b>Agreed</b>	
67.9	32.1	32.1	90	<b>Neutral</b>	
96.4	28.6	28.6	80	<b>Disagree</b>	
100.0	3.6	3.6	10	<b>Strongly disagreed</b>	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	



Table of occurrences of the sub-independent variable VX7					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
10.7	10.7	10.7	30	Strongly agreed	Valid results
39.3	28.6	28.6	80	Agreed	
64.3	25.0	25.0	70	Neutral	
82.1	17.9	17.9	50	Disagree	
100.0	17.9	17.9	50	Strongly disagreed	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Table of occurrences of the sub-independent variable VX8					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
25.0	25.0	25.0	70	Strongly agreed	Valid results
67.9	42.9	42.9	120	Agreed	
82.1	14.3	14.3	40	Neutral	
92.9	10.7	10.7	30	Disagree	
100.0	7.1	7.1	20	Strongly disagreed	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	



Table of occurrences of the sub-independent variable VX9					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicat es	Categories	
28.6	28.6	28.6	80	Strongly agreed	Valid results
67.9	39.3	39.3	110	Agreed	
71.4	3.6	3.6	10	Neutral	
100.0	28.6	28.6	80	Disagree	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Table of occurrences of the sub-independent variable VX10					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicat es	Categories	
28.6	28.6	28.6	80	Strongly agreed	Valid results
75.0	46.4	46.4	130	Agreed	
85.7	10.7	10.7	30	Neutral	
96.4	10.7	10.7	30	Disagree	
100.0	3.6	3.6	10	Strongly disagreed	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

**Summary of general occurrences of the dependent variable Descriptive Statistics VY's**

Summary of general occurrences of the dependent variable Descriptive Statistics VY's										
VY 10	VY 9	VY 8	VY 7	VY 6	VY 5	VY 4	VY 3	VY 2	VY 1	the details
280	280	280	280	280	280	280	280	280	280	Valid result
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Invalid result
2.14	2.46	2.07	2.57	2.18	2.54	2.29	2.46	1.93	2.00	Arithmetic mean
1.145	1.105	.979	.997	1.124	1.319	1.049	1.170	.940	1.054	standard deviation
.816	-.169	.615	.271	.634	.543	.203	.765	1.014	.817	skewness
.441	.441	.441	.441	.441	.441	.441	.441	.441	.441	Error criterion for torsion modifier

**Frequency tables for sub-paragraphs of the dependent variable Frequency Table of VY's**

Table of occurrences of the sub-dependent variable VY1				
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories
39.3	39.3	39.3	110	Strongly agreed
75.0	35.7	35.7	100	Agreed
85.7	10.7	10.7	30	Neutral
100.0	14.3	14.3	40	Disagree
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>



Table of occurrences of the sub-dependent variable VY2					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicat es	Categories	
35.7	35.7	35.7	100	Strongly agreed	Valid results
82.1	46.4	46.4	130	Agreed	
89.3	7.1	7.1	20	Neutral	
100.0	10.7	10.7	30	Disagree	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Table of occurrences of the sub-dependent variable VY3					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicat es	Categories	
17.9	17.9	17.9	50	Strongly agreed	Valid results
64.3	46.4	46.4	130	Agreed	
78.6	14.3	14.3	40	Neutral	
92.9	14.3	14.3	40	Disagree	
100.0	7.1	7.1	20	Strongly disagreed	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Table of occurrences of the sub-dependent variable VY4					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicat es	Categories	
28.6	28.6	28.6	80	Strongly agreed	Valid results
57.1	28.6	28.6	80	Agreed	
85.7	28.6	28.6	80	Neutral	
100.0	14.3	14.3	40	Disagree	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Table of occurrences of the sub-dependent variable VY5					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
25.0	25.0	25.0	70	Strongly agreed	Valid results
57.1	32.1	32.1	90	Agreed	
75.0	17.9	17.9	50	Neutral	
89.3	14.3	14.3	40	Disagree	
100.0	10.7	10.7	30	Strongly disagreed	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Table of occurrences of the sub-dependent variable VY6					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
35.7	35.7	35.7	100	Strongly agreed	Valid results
60.7	25.0	25.0	70	Agreed	
89.3	28.6	28.6	80	Neutral	
96.4	7.1	7.1	20	Disagree	
100.0	3.6	3.6	10	Strongly disagreed	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

Table of occurrences of the sub-dependent variable VY7					
Cumulative percentage	The valid ratio	The ratio	Duplicates	Categories	
10.7	10.7	10.7	30	Strongly agreed	



57.1	46.4	46.4	130	<b>Agreed</b>	<b>Valid results</b>
75.0	17.9	17.9	50	<b>Neutral</b>	
100.0	25.0	25.0	70	<b>Disagree</b>	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

<b>Table of occurrences of the sub-dependent variable VY8</b>					
<b>Cumulative percentage</b>	<b>The valid ratio</b>	<b>The ratio</b>	<b>Duplicates</b>	<b>Categories</b>	
32.1	32.1	32.1	90	<b>Strongly agreed</b>	<b>Valid results</b>
71.4	39.3	39.3	110	<b>Agreed</b>	
89.3	17.9	17.9	50	<b>Neutral</b>	
100.0	10.7	10.7	30	<b>Disagree</b>	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

<b>Table of occurrences of the sub-dependent variable VY9</b>					
<b>Cumulative percentage</b>	<b>The valid ratio</b>	<b>The ratio</b>	<b>Duplicates</b>	<b>Categories</b>	
28.6	28.6	28.6	80	<b>Strongly agreed</b>	<b>Valid results</b>
42.9	14.3	14.3	40	<b>Agreed</b>	
82.1	39.3	39.3	110	<b>Neutral</b>	
100.0	17.9	17.9	50	<b>Disagree</b>	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

<b>Table of occurrences of the sub-dependent variable VY10</b>					
<b>Cumulative percentage</b>	<b>The valid ratio</b>	<b>The ratio</b>	<b>Duplicates</b>	<b>Categories</b>	
35.7	35.7	35.7	100	<b>Strongly agreed</b>	

67.9	32.1	32.1	90	<b>Agreed</b>	<b>Valid results</b>
85.7	17.9	17.9	50	<b>Neutral</b>	
96.4	10.7	10.7	30	<b>Disagree</b>	
100.0	3.6	3.6	10	<b>Strongly disagreed</b>	
	<b>100.0</b>	<b>100.0</b>	<b>280</b>	<b>Total</b>	

**Correlations coefficient between the independent variables VX and the Correlations VY**

<b>Correlation coefficients Correlations</b>			
<b>Dependent variable VY</b>	<b>Independent variable VX</b>	<b>the details</b>	
.227	10	<b>Pearson Correlation Coefficient</b>	<b>Independent variable VX</b>
.246		<b>The importance of the correlation between the two variables</b>	
28	280	<b>the number</b>	
1	.227	<b>Pearson Correlation Coefficient</b>	<b>Dependent variable VY</b>
	.246	<b>The importance of the correlation between the two variables</b>	
<b>28</b>	<b>280</b>	<b>the number</b>	



**Simple linear regression between the independent variables VX and the dependent VY Linear Regression**

<b>Variables Entered/ Removed Table type method <sup>a</sup></b>			
<b>Way</b>	<b>Eliminate variables</b>	<b>Input variables</b>	<b>Sam ple</b>
The entry	.	VY <sup>b</sup>	1

- a. Independent variable VX
- b. All required parameters have been entered

<b>Table of Linear Correlation Summary of Models Model Summary</b>				
<b>Error estimation criterion</b>	<b>Adjusted coefficient of determination</b>	<b>The coefficient of determination</b>	<b>Correlati on coefficient</b>	<b>Sam ple</b>
.752	.015	.051	.227 <sup>a</sup>	1





## A CONSTRUCTIVE UNDERSTANDING OF MENTAL HEALTH FACILITATORS AND BARRIERS THROUGH ONLINE PHOTOVOICE (OPV) DURING COVID-19

Ahmet TANHAN<sup>1</sup>, Gökmen ARSLAN<sup>2</sup>, K. Fatih YAVUZ<sup>3</sup>, J. Scott YOUNG<sup>4</sup>, İlhan ÇİÇEK<sup>5</sup>, Mehmet Nurullah AKKURT<sup>6</sup>, İhsan Çağatay ULUS<sup>7</sup>, Ebru Talibe GÖRÜNMEK<sup>8</sup>, Ramazan DEMİR<sup>9</sup>, Fatma KÜRKER<sup>10</sup>, Cihat ÇELİK<sup>11</sup>, Mehmet Şirin AKÇA<sup>12</sup>, Büşra ÜNVERDİ<sup>13</sup>, Hamza ERTÜRK<sup>14</sup>, Kelly-ann ALLEN<sup>15</sup>

**Abstract:** We used Online Photovoice (OPV) to (1) examine mental health facilitators and barriers for counseling students during COVID-19; (2) advocate support towards wellbeing and address mental health issues; (3) investigate students' attributions of facilitators and barriers to different systems; and, (4) test the use of an already adapted Turkish version of OPV. We used OPV in Turkish to understand students' lived experiences and Online Interpretative Phenomenological Analysis (OIPA) to analyze students' responses. Overall, 98 students (63 females, 35 males) participated in this study. We found 17 main facilitator themes (e.g., support of family and friends and socialization with them, 32%, n = 31; spending time in/with nature, 31%, n = 30; benefitting from books, 18%, n = 18) and 14 barrier main themes (e.g., restriction of freedom, 29%, n = 28; psychosocial and spiritual issues, 20%, n = 20; not being able to physically come together with others, 19%, n = 19). We discussed our results and provided functional and meaningful implications for research, education, mental health, and advocacy areas. Future researchers, educators, mental health providers, and administrators can use OPV and OIPA together or separately to enhance overall wellbeing and address related issues.

**Keywords:** Online Photovoice (OPV), COVID-19, Mental Health, Counseling, Community-Based Participatory Research (CBPR), Online Interpretative Phenomenological Analysis (OIPA).

## COVID-19 SÜRECİNDE RUH SAĞLIĞI KOLAYLAŞTIRICI VE ZORLAŞTIRICILARINI ONLINE SESLİFOTO (OSF) İLE YAPICI BİR ŞEKİLDE ANLAMAK

**Öz:** Bu araştırmada dört temel amacımız vardı: (1) Online Seslifoto (OSF) yöntemini kullanarak psikolojik danışmanlık ve rehberlik ana bilim dalında okuyan öğrencilerinin COVID-19 sürecinde ruh sağlığı kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcılarını ele almak, (2) genel iyilik halini artırmak için var olan kolaylaştırıcıların artmasını ve ruh sağlığı meselelerin ele alınmasını sağlamak için aktif sosyal savunuculuk yapmak, (3) öğrencilerin kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcıları hangi sistemlere atfettiklerini incelemek ve (4) Türkçe'ye daha önce adapte edilmiş OSF'nin işlevliliğini test etmek. OSF'yi öğrencilerin yaşantılarını yani veriyi toplamak ve Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analizi (OYFA) ise bu yaşantıları sistematik bir şekilde anlamak ve analiz etmek için kullandık. Bu çalışmaya toplamda 98 genç öğrenci (63 kadın 35 erkek) katıldı. Çalışmanın sonunda, 17 ana kolaylaştırıcı (örn., aile ve arkadaşların desteği ve onlarla sosyalleşmek, %32, n = 31; doğa ile zaman geçirmek, %31, n = 30; kitaplardan faydalanmak, %18, n = 18) ve 14 tane zorlaştırıcı ana tema ortaya çıktı (örn., özgürlüğün kısıtlanması, %29, n = 28; psikososyal ve manevi meseleler, %20, n = 20; fiziksel olarak diğer insanlarla bir araya gelememek %19, n = 19). Yazarlar olarak tartışmanın sonuçlarını diğer çalışmalar bağlamında tartıştık ve araştırma, ruh sağlığı, eğitim ve aktif sosyal savunuculuk alanları için anlamlı ve işlevsel önerilerde bulunduk.

**Anahtar Kelimeler:** Online Seslifoto (OSF), COVID-19, Ruh Sağlığı, Psikolojik Danışmanlık, Topluluk Temelli Katılımlı Araştırma (TeTKA), Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (OYFA).

### INTRODUCTION

COVID-19 has caused anxiety<sup>1</sup>, psychological problems, increased symptoms of mental illness<sup>2</sup>, and depression<sup>3</sup> in university students. Family income stability and

---

<sup>1</sup> Wenjun Cao vd., "The Psychological Impact of the COVID-19 Epidemic on College Students in China", *Psychiatry Research* 287 (2020); Sara Marelli vd., "Impact of COVID-19 Lockdown on Sleep Quality in University Students and Administration Staff", *Journal of Neurology* 268/1 (2020), 1-8.

<sup>2</sup> Marelli, "Impact of COVID-19 Lockdown on Sleep Quality in University Students and Administration Staff", 1-8.

<sup>3</sup> Wanjie Tang vd., "Prevalence and Correlates of PTSD and Depressive Symptoms One Month after the Outbreak of the COVID-19 Epidemic in a Sample of Home-Quarantined Chinese University Students", *Journal of Affective Disorders* 274/1 (2020), 1-7.



living with parents are examples of protective factors against anxiety in this process.<sup>4</sup> In contrast, spending free time on the internet during quarantine promotes anxiety.<sup>5</sup> Young adults with high internet and social media use were more exposed to fake news published on social media regarding COVID-19 pandemic process<sup>6</sup>, struggle to adapt to online education practices<sup>7</sup> and create social relationships via online education.<sup>8</sup> Friend support is positively correlated with resilience levels<sup>9</sup> and individuals who have a low level of resilience are affected more negatively by the COVID-19 pandemic process.<sup>10</sup> Sleep quality seems to worsen for the students in their graduation year. Biological, social, cognitive, and environmental changes, together with the increase in anxiety, can lead to mental problems in adolescence and young adulthood.<sup>11</sup> Perception of control of changes caused by the COVID-19 pandemic is lower in university students than individuals with lower education levels, due to their different levels of awareness and expectations from authorities.<sup>12</sup>

In sum, suspension of education with the first coronavirus cases in Turkey, the problems experienced by students related to distance education structured afterwards,

<sup>4</sup> Cao, "The Psychological Impact of the COVID-19 Epidemic on College Students in China".

<sup>5</sup> İlhan Çiçek vd., "Psychological Inflexibility Predicts Depression and Anxiety during COVID-19", *Manuscript submitted for publication* (2020).

<sup>6</sup> Ali Fikret Aydın, "Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: COVID-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci", *Asya Studies* 4/12 (2020), 76-90.

<sup>7</sup> Naiara Ozamiz-Etxebarria vd., "Stress, Anxiety, and Depression Levels in the Initial Stage of the COVID-19 Outbreak in a Population Sample in the Northern Spain", *Cadernos de Saúde Pública* 36/4 (2020), 1-9.

<sup>8</sup> Elgiz Yılmaz Altuntaş vd., "COVID-19 Pandemisi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejilerine ve Öğrenme Deneyimlerine İlişkin Algı Düzeyleri", *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi* 3/2 (2020), 8-23; Özlem Şen - Gaye Kızılcıoğlu, "Covid-19 Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin ve Akademisyenlerin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi", *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry* 4/3 (2020), 239-252.

<sup>9</sup> Aydın, "Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: COVID-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci", 76-90; Şerife Terzi, "Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3/29 (2008), 1-11.

<sup>10</sup> Gülin Yazıcı Çelebi, "COVID 19 Salgınına İlişkin Tepkilerin Psikolojik Sağlık Açısından İncelenmesi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (2020), 471-483.

<sup>11</sup> Kimberly A. Schonert-Reichl - Jennifer R. Muller, "Correlates of Help-Seeking in Adolescents", *Journal of Youth and Adolescence* 25/6 (1996), 705-731.

<sup>12</sup> Tutku Ekiz vd., "Bireylerin Sağlık Anksiyetesi Düzeyleri ile COVID-19 Salgını Kontrol Algısının Karşılaştırılması", *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi* 6/1 (2020), 139-154.

staying away from the school environment, difficulties in conducting social and romantic relationships, future anxiety and economic issues affect the mental health of university students in Turkey during the pandemic process.

## 1. GAP IN THE LITERATURE

Studies on college students' mental health in Turkey demonstrated that the some of common issues to be depression, adjustment problems, economic problems, family expectations<sup>13</sup>, and close and romantic relationship issues.<sup>14</sup> Also, a study indicated that 37 out of 1404 university students had a very high level of anxiety and 225 of them had a high level of anxiety; 115 of them had very high level of depression and 388 had a high level of depression.<sup>15</sup>

Over half (52.2%) of students in the counseling department, who continue their undergraduate education in Turkey, show high subjective well-being<sup>16</sup>. Problem-solving skills increase as their grade levels increase.<sup>17</sup> Counseling students' psychiatric symptoms are lower compared to other departments.<sup>18</sup> As the counseling students' level of belonging to their profession increases, their existential anxiety decreases.<sup>19</sup> Clinical depression was observed in one-third of counseling students.<sup>20</sup> Although a study showed that the psychological resilience levels of counseling students were lower than other

---

<sup>13</sup> Serdar Erkan vd., “Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Problemler ve Psikolojik Yardım Arama Gönüllükleri”, *Eğitim ve Bilim* 37/164 (2012), 94-107; Nursel Topkaya - Betül Meydan, “Üniversite Öğrencilerinin Problem Yaşadıkları Alanlar, Yardım Kaynakları ve Psikolojik Yardım Alma Niyetleri”, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3/1 (2013), 25-37.

<sup>14</sup> İlknur Pektaş - Ayşegül Bilge, “Ege Üniversitesi İzmir Atatürk Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Problem Alanlarının Belirlenmesi”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/13 (2007), 83-98.

<sup>15</sup> Okan Bilgin vd., “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Belirtilerinin İncelenmesi”, *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi* 8/1 (2020), 27-41.

<sup>16</sup> Merve Gündüz, *Psikolojik Danışman Adaylarının Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Çok Yönlü Eylemli Kişilik Özelliklerine, Öznel İyi Oluşlarına ve Risk Faktörlerine Göre İncelenmesi* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

<sup>17</sup> Adem Gültekin, *Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

<sup>18</sup> Çiğdem Yavuz Güler, *Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Öğrencilerinde Öznel İyi Olma Hali, Psikiyatrik Belirtiler ve Bazı Kişilik Özellikleri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

<sup>19</sup> Ourchan Kourou, *Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Öğrencilerinin Ait Olma ile Varoluşsal Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

<sup>20</sup> Semai Tuzcuoğlu - Bülent Korkmaz, “Psikolojik Danışma ve Rehberlik Öğrencilerinin Boyun Eğici Davranış ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14 (2001), 135-152.



departments, other studies have found no significant differences between departments.<sup>21</sup> When examining studies on the mental health of counseling students, these studies were quite a few in number, these studies had conflicting results, and it was understood that counseling students' wellbeing and issues should be considered separately.

There are a limited number of studies in the literature that address the mental health, subjective well-being, or biopsychosocial spiritual issues of university students, especially counseling students, in Turkey before the pandemic. There are also a limited number of studies focused on well-being during the COVID-19 pandemic.<sup>22</sup> For this reason, the present study will both contribute to the literature and shed light on the mental health services to be provided to university students and especially to counseling students.

Based on the literature review, it was evident that the COVID-19 pandemic caused biopsychosocial, spiritual, and economic issues for undergraduate students. Tanhan<sup>23</sup> and Tanhan et al.<sup>24</sup> suggested addressing students' situations at the field of study level (e.g., counseling students). Tanhan<sup>25</sup> suggested the Online Photovoice (OPV) method and stated that the method allows researchers to understand counseling students and to examine the facilitating and complicating factors in the pandemic process from the students' perspectives.

---

<sup>21</sup> Vesile Oktan vd., "Psikolojik Doğum Sırasının Psikolojik Sağlamlığın Yordanmasındaki Rolünün İncelenmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2014), 140-152; Sinem Atarbay, *Farklı Bölümlerde Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Kaygı Düzeylerinin Psikolojik Dayanıklılıklarına Etkisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

<sup>22</sup> Ahmet Tanhan, "COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF'nin Türkçeye Uyarlanması", *Turkish Studies* 15/4 (2020), 1029-1086; Ahmet Tanhan vd., "A Proposed Framework Based on Literature Review of Online Contextual Mental Health Services to Enhance Wellbeing and Address Psychopathology during COVID-19", *Electronic Journal of General Medicine* 17/6 (2020).

<sup>23</sup> Tanhan, "COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF'nin Türkçeye Uyarlanması", 1029-1086.

<sup>24</sup> Tanhan vd., "A Proposed Framework Based on Literature Review of Online Contextual Mental Health Services to Enhance Wellbeing and Address Psychopathology during COVID-19".

<sup>25</sup> Tanhan, "COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF'nin Türkçeye Uyarlanması", 1029-1086.

## 2. RESEARCH PURPOSE

In this present study we had four objectives: (1) to examine the most important biological, psychological, social (biopsychosocial), spiritual, and economic factors that make life either easier or more difficult for counseling students in training in South East of Turkey in the process of the outbreak, by using the Online Photovoice method (OPV) through the participants' unique perspective; (2) to engage in active social advocacy in order to increase the factors that make life easier to the required level and to solve the problems by effectively addressing the factors that make life difficult by delivering the results online to the related persons and authorities with the help of the volunteer participants; (3) to identify which systems of the Ecological Systems Theory (EST) the counseling students attribute the facilitating and challenging factors, and finally, (4) to test the use of already adapted Turkish version of OPV with counseling students as a different and under studied sample who (especially the seniors) partially provides psychosocial services to others during the pandemic and normal time.

All these increase the value of this paper significantly since it is the first paper focusing on counseling students in Turkey and their biopsychosocial, spiritual, and economic aspects.

## 3. THEORETICAL FRAMEWORK

Researchers need to use contextually sensitive theoretical frameworks or concept maps for well-grounded research and effective services.<sup>26</sup> In our research we utilized Ecological Systems Theory (EST), Online Photovoice (OPV), and Community-Based Participatory Research (CBPR) to construct our theoretical framework as suggested by previous researchers.<sup>27</sup> We named our framework as a constructive understanding of counseling students mental health through OPV from a CBPR and EST perspective. We constantly reminded the framework to each other as the researchers and all others supporting the study to make sure we strive, as much as possible, to get the voice and experience of the participants. We also stressed our framework to have a more meaningful, joyful, mindful, and contextually effective research process and outcomes. Due to the limited space, researchers and readers

---

<sup>26</sup> Ahmet Tanhan - J. Scott Young, "Muslims and Mental Health Services: A Concept Map and a Theoretical Framework", *Journal of Religion and Health* (2021).

<sup>27</sup> Tanhan, "COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF'nin Türkçeye Uyarlanması", 1029-1086; Ahmet Tanhan - Robert W. Strack, "Online Photovoice to Explore and Advocate for Muslim Biopsychosocial Spiritual Wellbeing and Issues: Ecological Systems Theory and Ally Development", *Current Psychology* 39 (2020).



interested in the framework may get more detailed information regarding our framework by reviewing Tanhan<sup>28</sup>'s article.

#### **4. METHOD**

As the researchers we utilized the framework explained above. The framework formed every process of the research, especially the methodology part. Researchers primarily searched the literature on (a) college students' mental health, with a particular focus on mental health during the pandemic, and whether there were previous studies using OPV with the students, and (b) a specific attention to the students in counseling department during the pandemic.

#### **5. PARTICIPANTS**

In this study, 101 counseling students in Southeast of Turkey completed the study. Three students participated twice; therefore, we removed them. In this way, a final number of 98 (63 female and 35 male) constituted our sample. In this study, researchers used a convenience and snowball sampling method asking the students at the department to pass the invitation to the study to their friends at the department. Participants were undergraduate students (n = 90) at the counseling department and eight graduate students were from other schools who have been collaborating with the first author through a counseling and research clinic he has been running at the department. Of the participants, 90 reported their marital status as single and eight as married. In terms of socioeconomic status, 21 reported low, 72 middle, and five as high. In terms of accommodation, 63 reported living in a place with garden and 35 reported living in a place without it.

#### **6. PROCEDURE**

We reviewed Turkish and English literature on mental health, OPV, and how the university students functioning during COVID-19 outbreak. Some researchers found that university students exposed to biopsychosocial spiritual and financial challenges that were also related to mental health issues.<sup>29</sup> They suggested to employ OPV to carry out further research on mental health of counselors-in-training during the COVID-19 outbreak. After all, we got an Institutional Review Board (IRB) approval to proceed. The researchers cooperated with several interested university

---

<sup>28</sup> Tanhan, "COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF'nin Türkçeye Uyarlanması", 1029-1086.

<sup>29</sup> Tanhan, "COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF'nin Türkçeye Uyarlanması", 1029-1086; Tanhan vd., "A Proposed Framework Based on Literature Review of Online Contextual Mental Health Services to Enhance Wellbeing and Address Psychopathology during COVID-19".

students as partners of the study. Thus, the research team was set up from the CBPR perspective. The team worked on the research process through consultation and discussion, then improved the final online form to recruit participants.

## **7. DATA COLLECTION TOOLS: ONLINE SURVEY**

We created an online survey that contained the IRB approval, social demographic items, and a consent form. The counseling students as the participants had three options including reading the written text or following an audio or reading document. All these three different documents provided the same information and enabled participants to understand how to get involved in the research. The documents presented the Turkish version, adapted by Tanhan (2020), of the OPV and the guidelines for a more engaged participating process. The different forms of the same materials made it easy to participate. The materials strengthened OPV participation process. Any participant with less privileges (low internet connection, difficulties with reading, seeing, or hearing, etc.) had the opportunity to use the most appropriate documents among the three forms of the documents.

## **8. CONSENT AND DEMOGRAPHIC INFORMATION FORM**

We provided detailed information on the research to the participants through the consent form. In the demographic information form, the participants answered some questions to provide demographic information such as gender, marital status, socioeconomic status, and type of residence they live in during the pandemic.

## **9. VIDEO, AUDIO, AND WRITTEN DOCUMENTS**

As the researchers, we presented participants with three different documents (video, audio, and written document) explaining what OPV is. The documents explained the same things. They explained in detail (a) what the meaning of the OPV is and (b) how to participate in OPV study more effectively and meaningfully. Tanhan (2020) created the video from a COVID-19 perspective to facilitate participants' and researchers' understanding of OPV and participation in OPV research and experiential activities if they like. From our framework perspective, the provision of these different documents makes a great sense to increase participation of the ones with difficulties with reading. Such consideration was strongly suggested by Tanhan and Strack (2020) and Tanhan (2020) while using OPV because such documents make the process easy. Therefore, having a video makes sense within our theoretical framework for the research. Tanhan (2020) provided all the documents in details.





## 10. ONLINE PHOTOVOICE (OPV) STEPS

We used Tanhan's (2020) research in which they identified five steps for an effective, enjoyable, and easy engagement for OPV research and activities. The steps are much more provided in detail in Tanhan (2020). The participants followed the following five steps. The students completed the steps to report the facilitators and barriers for a thorough participation.

In the 1<sup>st</sup> step entitled, *facilitators (support, strength)*, the participants provided at least one and at most ten important facilitators that first come to their mind. They wrote all these in a provided box in the form. However, the participant took time to decide which one is the most important and kept that in mind to move on. In the 2<sup>nd</sup> step entitled, taking *photos for the most important facilitator*, the participant took one or more photo(s) representing the most important facilitator.

In the 3<sup>rd</sup> step, *uploading photos and stories*, the participants uploaded only one photograph. The participants were recommended to upload the most representative photograph. Then they used the following SHOWED acronym questions to share their story. Tanhan (2020) adapted SHOWED questions and the acronym to Turkish and called the acronym as GÖZSAN for a more contextually effective research.<sup>30</sup>

**S:** What do you **See** in the picture representing a facilitator for you or your population during COVID-19 outbreak? What do you **See** in the picture representing a barrier for you or your population during the coronavirus outbreak?

**H:** What is **Happening** in your photograph?

**O:** How does the photo and factor relate to **(y)Our** life as a student in counseling or your community?

**W:** **What** are they that create or contribute to this most important facilitator? **What** are they that create or contribute to this most important barrier?

**E:** What have you **Experienced** while taking your photo, writing your message, and submitting them?

---

<sup>30</sup> See details in Tanhan, "COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF'nin Türkçeye Uyarlanması", 1029-1086.

**D:** What can we (as professionals in mental health, educators, researchers, counseling students in training, etc.) **Do** about this?

In the 4<sup>th</sup> step, entitled *theme(s) or metaphor(s)*, the participants provided one to three key words, themes, and/or metaphors to summarize the photo and story. In the 5<sup>th</sup> step, entitled *how we attribute the facilitators and barriers*, the participants attributed their themes to one or more of the levels of EST.

The participants followed the same steps for the most important barrier (concern, issue) following completing the most important facilitator. Tanhan (2020) provided more detailed information on these steps.

## **11. ANALYSES**

As the researchers, we, found the use of Online Interpretative Phenomenological Analysis (OIPA) to be the most effective to understand the facilitators and barriers while protecting the students' voices. It contains five steps: (I) doing primary analyses on data (e.g., photos, captions, themes, research form) for missing information, (II) checking the data for confidentiality (e.g., any photos with faces or private property), (III) classifying the facilitator themes, (IV) classifying the barrier themes, and finally (V) analyzing how the students attribute the themes to EST aspects. The developer of OPV, Tanhan (2020) and Tanhan and Strack (2020), explained OIPA in more details.

## **12. RESULTS**

As the researchers, we, analyzed the data based on the students' unique perspective and especially their themes. We provided the results in four main parts: Main Facilitator Themes During Covid-19 Process, Barrier/ Concern Main Themes During Covid-19 Process, Students' Attributing Facilitator and Barrier Themes, and the results obtained from data analysis. Our results also overall align with other recent OPV research.<sup>31</sup>

### **Main Facilitator Themes During Covid-19 Process**

We found 17 crucial facilitative groups and shared them in Table 1. The researchers clustered the themes which are taken by only one participant under the

---

<sup>31</sup> Ahmet Tanhan vd., "Online Education during COVID-19 through Online Photovoice (OPV) and Community-based Participatory Research", *Manuscript under review* (2021); Songül Tümkaya vd., "Using Online Photovoice (OPV) to Understand Youths' Perceptions of Distance Education during COVID-19", *Manuscript under review* (2021).



“other” theme. The researchers examined and compared all themes with existing literature in detail in the “Discussion” part. Moreover, in the discussion part; the researchers provided some examples of pictures, stories and themes shared by participants to represent main themes. Some other researchers also found some similar results.<sup>32</sup>

**Table 1:** Main Facilitator Themes

Main Facilitator Themes	%	N = 98
1. Spending time with the family, support of the family, communicating with friends, support of friends, socialization, togetherness, sincerity.	32	31
2. Nature, plants, animals, green life, garden, fresh air, spending time with land, sea, village environment.	31	30
3. Books, reading book and benefits of reading book.	18	18
4. Calmness, quietness, feeling peaceful.	14	14
5. Focusing on the self, knowing yourself, recognizing yourself, back to basics, using the resources.	12	12
6. Discovering, learning new things, developing	10	10
7. Being hopeful for good future, hope	10	10
8. Online education, listening lectures, feeling belonging to school, support of instructors	9	9
9. Meaningful life, meaning of life	8	8
10. Spirituality, worship, prayer, religion	8	8
11. Being productive	4	4

<sup>32</sup> Yakup Subasi vd., “College Students’ Experiences of Distance Education in the Context of COVID-19 through Online Photovoice (OPV)”, *Manuscript under review* (2021); Ahmet Tanhan vd., “Perception of Online Education during COVID-19: Online Photovoice (OPV) and Ecological Systems Theory”, *Manuscript under review* (2021); Kürşat Ögülmüş vd., “Evaluation of Teacher Candidates’ Perceptions about Specific Learning Difficulties through Online Photovoice (OPV) Methodology”, *International Journal of Education and Literacy Studies* 9/2 (2021), 161-169.

12. Being mindful, focusing on “now and here”	4	4
13. Determination, willpower, time management	3	3
14. Entertainment, music, taking photographs	3	3
15. Having financial resources	3	3
16. Being motivated	2	2

---

Below we have provided three representative photos, captions, and themes provided by the participants. We translated participants’ stories and themes as they are with their mistakes (e.g., misspellings, unclarity) to show the participant’s unique perspective and conditions while answering the questions.



**Figure 1:** The Participant 67 submitted the photo to express the most important facilitator (support, strength) during COVID-19

**The student shared the following story for their facilitator factor for their mental health:**

The picture shows that even if my environment is so crowded, I still listen myself by being myself alone. Unfortunately, an individual is not giving importance to him/herself as he/she cares and listens to others. That process provided me with listening myself, understanding myself, thinking about what I want for my life now and in future. Calmness made me feel okay after a cadent life. I reasoned with myself. I thought about what I did in the past, what I am doing now and what I want to do in future. Of course, I enjoyed with being “now

and here” which I learned because I study this major. I listened my body. It seems that it tells a lot...

**The student shared the following themes: “Journey to inner side of my self”**



**Figure 2:** The Participant 69 submitted the photo to express the most important facilitator (support, strength) during COVID-19

**The student shared the following story for their facilitator factor for their mental health:**

I wish that you have healthy day. Firstly, I thought and reasoned a lot about myself, my life, what I do and what I want to do during the pandemic process. When it comes to the photograph, I found exact picture that I want because I felt myself as being in a house like this wherever my home is and whatever happens. Because of the disease, I had an ambiguous situation around me; I locked myself at home, isolate myself like this house as it is also isolated from the other houses and people inside the house are isolated from other people spiritually. I felt mindful in this process, and I felt like being at a house as in the photograph and I asked myself that what I am doing while I have the same people around me every day, I tried a lot on thinking, feeling mindful, making sense of what I have around me. Then I realized that I was not being able to think about myself because of daily rushes and I was trying to carry out my daily routines. When I think that I am in a house like in this photograph, my thoughts became

facilitators. Sometimes I tried to think a lot and made sense of my worships that I pray every day, I thought when I was preparing food and eating, I saw the nature and that the things Allah (referring God) gave us. I did all these things as being bored by looking this photograph but also as being a psychological counselor who tries to be beneficial. I changed a lot of things in my inner world, and I learned caring during this process of being in a home. Of course, my exact learning is not possible because life is so changeable however it was the beginning of good learnings for me to think and look forward hopefully and not being able to leave the house.

**The student shared the following themes:** “thinking mindfully, making sense, looking (forward) hopefully”



**Figure 3:** The Participant 59 submitted the photo to express the most important facilitator (support, strength) during COVID-19

**The student shared the following story for their facilitator factor for their mental health:**

To be able to spend my time with my husband and child was a facilitator for me during this difficult process. There are three of us on carpet in the photograph. For the first time of the last 5 years I spent that much time for home. Covid-19 as a huge problem led to happiness for me and for my family. When our lives' and our beloved ones' lives at risk that much, it is required to be together



and to meet only the basic needs to survive. If everyone of us can give up greed of consumption even a little, I guess we can have healthier mind and body.

**The student shared the following themes:** “Hope is on the play carpet”

### **Barrier/ Concern Main Themes During Covid-19 Process**

The researchers found 14 main barrier themes from 98 participants’ data. The researchers demonstrated main barrier themes and the percentages in Table 2. The researchers gave the percentages in order and clustered the themes which are taken by only one participant under the “other” theme. The researchers examined and compared the results with existing literature in detail in the “Discussion” part. Moreover, in the discussion part, the authors gave some examples of pictures, stories and themes shared by some participants to represent main themes.

Main Barrier Themes	%	N = 98
1. Restriction of freedom: prohibitions, not being able go outside	29	28
2. Psychosocial and spiritual issues: feeling hopeless, desperate, weak, bored, lonely, ambiguity, darkness, pessimistic	20	20
3. Not being able get together physically with family, friends, relatives and the loved ones	19	19
4. Psychopathologic issues: depression, anxiety, loss, grief,	17	17
5. Financial problems	12	12
6. Problems of online education/ distance learning	11	11
7. Being away from nature, being stuck in the concrete buildings and apartments	11	11
8. Being afraid of effects of Corona: worrying for himself and the loved ones, feeling danger of death	10	10
9. Biological problems: use of masks, not being able to breath properly, eyestrain because of online education, nauseaion	8	8
10. Not being able to do counseling practices	7	7

11. Having communication problems with family members: discussions, not being able to develop empathy, not being able to establish a mutual relation, always watching tv and not speaking	6	6
12. Not being mindful	4	4
13. Selfish behaviors of people	2	2
14. Other: being health professional, negative effects of media,	3	3

---

**Table 2.** Main Barrier Themes



**Figure 4:** The Participant 79 submitted the photo to express the most important barrier during COVID-19

**The student shared the following story for their barrier factor for their mental health:**

Staying in a closed area rather than walking around broad and spacious areas freely was difficult for me, especially after a while, even if the people that I share this closed area are really valuable for me, permanence of these people and environment started to depressing, I had times that I missed the past and future, in this photograph I see the broadness of not being stucked in an apartment flat, I see a garden and natural area that belongs only a property. It is a photograph that



I took in abroad, I miss the past and those days and it is like it is too past and I feel sorry like I will never have the opportunity to see those places again. The barriers are being away from this broadness and freedom, feeling stucked, having the relationship with the nature, which is so essential need for human being; as luxurious in cities.

**The student shared the following themes:** “You want to raise your both hands and run then you crash the furniture in your room.”



**Figure 5:** The Participant 18 submitted the photo to express the most important barrier during COVID-19

**The student shared the following story for their barrier factor for their mental health:**

In the photograph the man is going on a way but at the end of the way there is a big question mark, so he does not know where to arrive. I came home for three weeks at 15th March which is the last day of exams but the process lengthened out I was a really big ambiguity about when the schools will open when the lessons will start those questions thought and confused my mind a lot in this process and this made me tired actually especially I had a lot of plans for the spring they also were pending While asking the questions of will I be able to do these, is it possible or is not it possible the ambiguities made harder the quarantine process. Even now while I am writing this, I do not have information of when the schools will open and when this process will end that’s why I am still stressed. Actually, ambiguity always makes people tired when we think about what people who work in this major can do, we can suggest people to find

small things that make them motivated to quit anxiety for future and we can infuse people into live today. We can ask them to keep gratitude or happiness notebooks so that they can be more aware of the beauties 🍀

**The student shared the following themes: “Steam in my life”**



**Figure 6:** The Participant 63 submitted the photo to express the most barrier facilitator during COVID-19

**The student shared the following story for their barrier factor for their mental health:**

Not being able to leave the house, not being able to be with nature, not being able to see the voice of birds and trees closely was hard for me during this difficult process that we experience. Not being able to close to soil whose products are so important for humanity and continuity of life made me feel bad and it became a barrier for me. Of course, when we think in terms of the damage that people cause to nature, it may be positive for nature. In the photograph that I uploaded it can be bothering that the place is so quiet, empty and calm although it was a very crowded place before Covid-19. When I see that photograph it casts a pall upon me. Unfortunately, we cannot do anything until this process ends, we need to continue staying at home.

**The student shared the following themes: “Staying at home saves life.”**



### Attribution of the Facilitator and Barrier Themes to EST Levels

According to Ecological Systems Theory, there are four systems: Individual/Intrapsychic, Microsystem, Exosystem and Macrosystem. All the participants (N = 98) have attributed their themes EST levels as we showed percentages and frequencies of the themes to the attributed systems in Table 3.

EST Levels	Individual/ Intrapsychic	Microsystem	Exosystem	Macrosystem
Factors				
Facilitator Factors	%89 (n = 87)	%69 (n = 68)	%34 (n = 33)	%32 (n = 31)
Barrier Factors	%77 (n = 76)	%68 (n = 67)	%54 (n = 53)	%52 (n = 51)

**Table 3:** Attribution of the Facilitator and Barrier Themes to EST Levels

### The Results Obtained from Sharing the Study with Other Key People

One of the important steps of the study is to share the results with the related authority and institutions to constitute and maintain the facilitators and find solutions to barriers. Therefore, the researchers shared the results and will continue to share them with related individuals, groups, and institutions for advocacy. With such advocacy, the authors aim to create effective solutions for barriers and to increase participants' wellbeing with face to face and online meetings.

## 13. DISCUSSION

We have provided discussion section in two separate sections. We first discussed the most important facilitators and then the most important barriers. Our findings align with a few other recent OPV studies conducted during the pandemic.<sup>33</sup>

### Discussion of the most important facilitator/strengths

The study resulted in 19 main facilitator themes that contributed to overall wellbeing of counseling students during COVID-19 pandemic. The main facilitator

<sup>33</sup> Subasi vd., "College Students' Experiences of Distance Education in the Context of COVID-19 through Online Photovoice (OPV)"; Tümkaya vd., "Using Online Photovoice (OPV) to Understand Youths' Perceptions of Distance Education during COVID-19".

themes and their frequencies are ranked as follows in the study: support of family and friends (32%, n = 31), spending time in nature (31%, n = 30), reading books (18%, n = 18), feeling peaceful (14%, n = 14), focusing on self (12%, n = 12), learning new things (10%, n = 10), hope for the future (10%, n = 10), sense of belonging to school (9%, n = 9), meaning of life (8%, n = 8), spirituality (8%, n = 8), being productive (4%, n = 4), being mindful (4%, n = 4), willpower (3%, n = 3), entertainment (3%, n = 3).

Two main facilitating factors for counseling students' overall wellbeing was focused on community and nature (63%, n = 61). Students indicated that spending time with the family and friends, support of the family and friends, socialization, togetherness, and sincerity as the strongest facilitating factor followed by nature, plants, animals, and fresh air as the second strongest facilitating factor. In their recent study with Muslim college students, Tanhan and Strack (2020) highlighted the importance of community support for college students. Yazici Celebi (2020) emphasized the importance of support from the community during the pandemic and asserted that individuals must understand the differentiation between physical distancing and social distancing. Individuals might be isolating themselves from others to keep safe and abide by the rules however that does not require individuals being disconnected from their support mechanisms. College students are somehow digital natives and their familiarity with technology allows them to use online platforms to connect with others where they may experience a sense of belonging. Another important support mechanism was family, and participants who were with their family expressed gratitude for the family support and quality time spent together with the family. For instance, P(34) stated that *"It is like a miracle to not feel alone in these difficult times and feel the support of your family and experience the sense of togetherness."*

The second facilitating theme was nature. Counseling students indicated that spending time outside in nature and with animals as a facilitating factor. Students who were in rural areas also expressed the advantage of being in a village environment. Jiang, Chang, and Sullivan (2014) stated that exposure to nearby nature can help in stress reduction and increase individuals' ability to deal with stressors. Another recent



study conducted by Slater, Christiana, and Gustat<sup>34</sup> (2020) asserted the importance of physical activity and exposure to nature or green space to reduce the stress level during the pandemic. It is certain that participants who stated spending time in nature as a facilitating factor have already benefited from access to green spaces. Participant (42) stated that *“In this picture, I see a turtle in the greenery, people can go to green areas while remaining physically distant. I believe that these places can be even good for those who are sick. As a society, I think our nation needs these places (green places).”*

The third facilitating factor was reading books. Eighteen participants stated the benefits of reading books as it created an escape into a world of their own. Participants became aware of the time limitations they had before the pandemic and voiced their satisfaction with how the pandemic has allowed them to spend more time reading books for personal and professional development. Participant (61) stated that *“The experiences I have while reading a book are just for me, and I end up finding myself in desolate places.”* Existing literature also supports this notion that reading a book can be an effective stress reduction strategy. Király et al. (2020) asserted the importance of relaxation and stress-reduction techniques such as reading, meditation, and mindfulness exercises to maintain physical and mental wellbeing. In line with the previous statements, participants indicated calmness, quietness, and feeling peaceful as the fourth factor that facilitates the overall wellbeing of students. The fifth facilitating factor, which is focusing on self, was also another suggestion made by Király et al. (2020) to ensure mental wellbeing. Authors suggested that individuals who live with their family or others, which is a common case for college students during the pandemic, should find ways of being alone and establish some boundaries to prevent conflict and reduce the frustration that may arise from being confined in the same place for a long time. Several participants shared their desire and need to have alone time whether within the house or outside to be able to allocate time to focus on themselves. Participant (75) stated that *“....People should find themselves a shelter, a little break. People should be able to focus on their emotions and feelings, find some alone time at home, find friends to express themselves. These friends can also be books.”* Another participant shared the importance

---

<sup>34</sup> Sandy J. Slater vd., “Recommendations for Keeping Parks and Green Space Accessible for Mental and Physical Health during COVID-19 and Other Pandemics”, *Preventing Chronic Disease*, 17/E59 (2020), 1-5.

of being alone and how the current pandemic allowed them to find alone time. Participant (70) stated that:

When I look at the photograph below, I see that I am spending time alone and progressing in this process. The person in the photograph is also traveling alone. I find peace when I look at the photograph. Just like I find peace when I am alone. It is not difficult for me to be alone due to the conditions we are in right now. I am glad I am not at university. When I saw this photo, "that's me!" I said. I am happy now that I chose this photo. The photo appeals to me. I feel at peace. I don't think anyone needs to do anything to make my life more meaningful. Because right now, I live the way I want.

College students are considered vulnerable to mental health concerns<sup>35</sup> and particular attention should be given to their mental wellbeing. This is especially true during the current pandemic considering the increase in the stress-producing factors and nature of online education resulting in social isolation. This is where the existing coping mechanisms of college students play a crucial role in risk reduction. The results of the current study revealed that counseling students have found ways to cope with the stress of the pandemic and developed new coping mechanisms to maintain their overall wellbeing. Overall, the facilitating factors found in this study that contributed to the overall wellbeing of counseling students are mentioned in the existing literature as stress-reduction techniques. The main themes found in this study are also consistent with recent research conducted with college students during the pandemic.<sup>36</sup> Findings of the current study supported the notion that learning new things, being hopeful for the

---

<sup>35</sup> Changwon Son vd., "Effects of COVID-19 on College Students' Mental Health in the United States: Interview Survey Study", *Journal of Medical Internet Research* 22/9 (2020), 1-14.

<sup>36</sup> Xinli Chi vd., "[Prevalence and Psychosocial Correlates of Mental Health Outcomes among Chinese College Students during the Coronavirus Disease \(COVID-19\) Pandemic](#)", *Frontiers in Psychiatry* 11 (2020), 1-9; Orsolya Király vd., "Preventing Problematic Internet Use during the COVID-19 Pandemic: Consensus Guidance", *Comprehensive Psychiatry* 152180 (2020), 1-4; Son vd., "Effects of COVID-19 on College Students' Mental Health in the United States: Interview Survey Study", 1-14; Xiaomei Wang vd., "Investigating Mental Health of US College Students during the COVID-19 Pandemic: Cross-Sectional Survey Study", *Journal of Medical Internet Research* 22/9 (2020), 1-11.



future, staying connected with classes during online education<sup>37</sup>; finding meaning in life, spirituality, being productive, being mindful<sup>38</sup>; and being motivated<sup>39</sup>; having financial resources, and time management skills<sup>40</sup> facilitated the overall wellbeing of counseling students during the pandemic.

### **Discussion of the most important barrier/concerns**

The results of our study led to the identification of fourteen barrier themes respectively: restriction of freedom (%29, n=28), psychosocial and spiritual issues (%20, n=20), not being able get together (%19, n=19), psychopathologic issues ( (%17, n=17), financial problems (%12, n=12), problems of online education/ distance learning (%11, n=11), being away from nature (%11, n=11), being afraid of effects of corona (%10, n=10), biological problems (%8, n=8), not being able to do counseling practices (%7, n=7), having communication problems with family members (%6, n=6), not being mindful (%4, n=4), selfish behaviors of people (%2, n=2) and other (being health professional, negative effects of media) (%3, n=3).

The review of the main barrier themes determined in the study that salient themes in making counseling students' life difficult during COVID-19 were loss of freedom, psychosocial and spiritual issues (feeling hopeless, desperate, weak, bored, lonely, ambiguity, darkness, pessimistic), physically staying away from loved ones, psychopathologic issues, and financial problems respectively. Benke et. al.<sup>41</sup> stated that during the pandemic caused by COVID-19, individuals experienced more loneliness, high levels of psycho-social stress and less enjoyment in their life when there were high levels of restrictions of freedom in their lives. In other words, the inability to go outside and staying at home during the pandemic process has led to some negative

---

<sup>37</sup> Son vd., "Effects of COVID-19 on College Students' Mental Health in the United States: Interview Survey Study", 1-14.

<sup>38</sup> Wang vd., "Investigating Mental Health of US College Students during the COVID-19 Pandemic: Cross-Sectional Survey Study", 1-11.

<sup>39</sup> İbrahim Doyumğaç vd., "Understanding the Most Important Facilitators and Barriers for Online Education during COVID-19 through Online Photovoice Methodology", *International Journal of Higher Education* 10/1 (2021), 166-190.

<sup>40</sup> Tanhan - Strack, "Online Photovoice to Explore and Advocate for Muslim Biopsychosocial Spiritual Wellbeing and Issues: Ecological Systems Theory and Ally Development".

<sup>41</sup> Christoph Benke vd., "Lockdown, Quarantine Measures, and Social Distancing: Associations with Depression, Anxiety and Distress at the Beginning of the COVID-19 Pandemic among Adults from Germany", *Psychiatry Research* 293 (2020).

psychological consequences such as increased loneliness, decreased social support, depression, and anxiety.<sup>42</sup> During the pandemic period, some individuals felt as if their freedom was taken away due to the curfews. For example, participant (78) mentioned that:

The most difficult part in this process was that I could not find the freedom to act freely as I wanted, as in my previous periods. The photo shows the difference between the free me before the pandemic and the trapped me at home during the pandemic. There were times when I felt as if I was trapped in the house during the pandemic, like a bird caged in the photo.

During this pandemic, the decision to stay at home was made so that physical health could be protected through isolation but, this decision also has negative psychological effects; for example, participant (79) stated that: *“I was forced to stay in a limited indoor space when I was able to roam freely in large spacious areas, especially after a while, although the people with whom I share this closed area are valuable to me, the permanence of the people and the place started to be overwhelming, ... What makes it difficult is that I am far from the freedom and freedom I see in this photo, that I feel stuck.....”*(Figure1). The isolation people went through during the pandemic not only has psychological but also economic consequences for individuals.<sup>43</sup> Son et. al.<sup>44</sup>, Aristovnik et. al.<sup>45</sup> and Kapasia et. al.<sup>46</sup> highlighted that university students were concerned about their future with ever-deepening financial problems due to coronavirus pandemic. For instance, participant (3) mentioned that *“I cannot talk about this topic*

<sup>42</sup> Matthew T. Tull vd., “Psychological Outcomes Associated with Stay-at-Home Orders and the Perceived Impact of COVID-19 on Daily Life”, *Psychiatry Research* 113098 (2020); Wang vd., “Investigating Mental Health of US College Students during the COVID-19 Pandemic: Cross-Sectional Survey Study”, 1-11.

<sup>43</sup> Yasemin Bozkurt vd., “COVID-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid19-Özel Ek* 19/37 (2020), 304-318.

<sup>44</sup> Son vd., “Effects of COVID-19 on College Students’ Mental Health in the United States: Interview Survey Study”, 1-14.

<sup>45</sup> Aleksander Aristovnik vd., “Impacts of the COVID-19 Pandemic on Life of Higher Education Students: A Global Perspective”, *Sustainability* 12/20 8438 (2020).

<sup>46</sup> Nanigopal Kapasia vd., “Impact of Lockdown on Learning Status of Undergraduate and Postgraduate Students during COVID-19 Pandemic in West Bengal, India”, *Children and Youth Services Review* 105194 (2020).





*without mentioning education, economy, etc. when the disease that surrounds the world affects our social life in a normal way in these days.*

The COVID-19 pandemic brought about many uncertainties (darkness, ambiguity) in the lives of individuals, and uncertainty also negatively affects the general well-being of university students.<sup>47</sup> When individuals perceive these uncertain situations as threatening, it may increase stress and anxiety level and cause negative psychological consequences<sup>48</sup>. Participant (18) stated that *“In the photo, the man is going down a road, but there is a big question mark at the end of the road, so he doesn't know where to go...”* and participant (20) stated that:

I see uncertainty in the photo. It is difficult to just sit at home and wait. The situation in this picture now seems to be a global problem of the whole world. As Karen Horney said, uncertainties scare people. Looking at the photo, it feels as if I will go through this process for years.

This pandemic process is called a situational crisis because it is unpredictable, sudden, and uncontrollable, and individuals need social support to overcome this situation in these crisis periods. Because social support system is one of the essential tools in dealing with stressful life incidents and it directly affects positively individuals' well-being and health. Counseling students (26%, n = 33 out of 127) as the participants reported that physically staying away from loved ones especially friends or family was the most critical concerning factor during the outbreak.<sup>49</sup> For instance, participants (2) emphasized that *“Social environments are the environments where we establish relationships with people and spend time in the form of dialogues and add value to each other. For this reason, getting away from sociality has been a difficult factor for me.”*,

---

<sup>47</sup> Nadia B. Elsharkawy - Enes M. Abdelaziz, “Levels of Fear and Uncertainty Regarding the Spread of Coronavirus Disease (COVID–19) among University Students”, *Perspect Psychiatr Care* 19/37 (2020), 1-9.

<sup>48</sup> Figen Kasapoğlu, “COVID-19 Salgını S¼recinde Kaygı ile Maneviyat, Psikolojik Sağlamlık ve Belirsizliğe Tahamm¼ls¼zl¼k Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, *Electronic Turkish Studies* 15/4 (2020), 599-614.

<sup>49</sup> Tanhan, “COVID-19 S¼recinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş D¼zeyini Ele Almak: OSF'nin T¼rkçe'ye Uyarlanması”, 1029-1086.

participant (7) stated that “*It's sad to stay away from my friends in this process. When I was with them, I found everything I did to be meaningful.*” and participant (50) stated that “*It is very boring to be away from my friends in this process.*”

## **14. LIMITATIONS**

We had a few important limitations including conducting the study fully online, having only counseling students as the participants, not being able to advocate the results as much as the previous researchers (e.g., Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020) did and suggested, having a limited time to conduct the study, and being the first OPV study with less than 100 participants.

## **15. IMPLICATIONS**

Considering the results of the study, we can provide recommendations for implications mainly in four areas (e.g., research, mental health professionals, education, social advocacy).

### **Implications for Future Research**

As a measurement tool allowing researchers to understand the unique perspective of participants, researchers can consider using OPV with different populations. In this study, our participants comprised of counseling students. In future studies, researchers can use OPV to collect data from college students studying at different departments, therefore, we can understand if coping mechanisms and barriers of college students vary based on their major. For instance, previous studies pointed out medical students to have higher psychological distress and poorer psychological well-being compared to their age-matched peers and general population.<sup>50</sup> In this regard, comparing medical students' experiences during COVID-19 with other students can give us specific information about their unique facilitators and barriers (if any). Additionally, researchers can focus on children and especially minority groups since minority groups face even more serious issues in difficult times and contexts.<sup>51</sup> For

---

<sup>50</sup> Daniel Pagnin - Valéria de Queiroz, “Comparison of Quality of Life between Medical Students and Young General Populations”, *Education for Health* 28/3 (2015), 209-212.

<sup>51</sup> Mehmet Gultekin - May Laura, “Children’s Literature as Fun-House Mirrors, Blind Spots, and Curtains”, *The Reading Teacher* 73/5 (2020), 627-635; Tanhan, “COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF’nin Türkçeye Uyarlanması”, 1029-1086; Ahmet Tanhan - Vincent T. Francisco, “Muslims and Mental Health Concerns: A Social Ecological Model Perspective”, *Journal of Community Psychology* 47/4 (2019), 964-978.



example, some researchers recently used OPV to understand close relationships during the COVID-19 pandemic.<sup>52</sup> OPC can be used to understand well-being and the factors affecting wellbeing as precious researchers used different quantitative methods.<sup>53</sup>

When we conducted this research, universities had online education due to COVID-19 outbreak. Even if the pandemic continues, universities can begin face-to-face or hybrid education. In those cases, students' facilitators and barriers could change, so OPV studies could be used to understand the college students' experiences in these circumstances and investigate how they change compared to online education.

### **Implications for Mental Health Professionals**

Our study revealed many factors affecting college students' mental health in both positive and negative ways during COVID-19 outbreak. Inspiring from these findings, mental health professionals (e.g., university counseling center staff) can develop sensitive prevention and intervention programs to improve students' mental health.<sup>54</sup> Previous researchers conducted quasi-experimental studies showing counseling services to enhance mental health with college students.<sup>55</sup> Mental health providers can encourage students to increase their psychological flexibility<sup>56</sup>, social support resources (e.g., family), and address possible interpersonal relationship problems as well as communication problems at the same time, as that kind of problems can emerge due to living with family as our participants mentioned. Our findings revealed that whereas being hopeful for future, spending time with hobbies like photography and music and being mindful have positive influence on the well-being of students, hopelessness and not being able to be mindful have negative influence on their psychological well-being. In this regard, mental health professionals can use positive psychology practices such as

---

<sup>52</sup> Emel Genc vd., "Exploring the Facilitators and Barriers to Intimate Relationships during COVID-19 through Online Photovoice Methodology", *Manuscript under review* (2021).

<sup>53</sup> Ramazan Demir vd., "Yaşam Kalitesinin Yordayıcıları Olarak Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumu", *Yaşadıkça Eğitim* 35/1 (2021), 192-206.

<sup>54</sup> Serkan Denizli vd., "Psikolojik Danışma Süreç ve Sonuç Araştırmalarında Danışana İlişkin Bir Değişken: Psikolojik Zihinlilik", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 419-431.

<sup>55</sup> Ahmet Tanhan vd., "The Effect of Counseling on Anxiety Level from the Perspective of Ecological Systems Theory: A Quasi-experimental Pre-test - Post-test Control Group Study", *International Journal of Psychology and Educational Studies* 7/3 (2020), 58-69.

<sup>56</sup> Ahmet Tanhan, "Acceptance and Commitment Therapy with Ecological Systems Theory: Addressing Muslim Mental Health Issues and Wellbeing", *Journal of Positive Psychology and Wellbeing* 3/2 (2019), 197-219.

mindfulness to improve students' psychological mental health. In addition, it seems that seeing the pandemic process as an opportunity to focus on self, to discover and learn new things, and to be productive is an important facilitator for students' mental health. Therefore, mental health professionals can help students take a relatively optimistic perspective to see those opportunities despite several barriers such as fear of COVID-19, restriction of freedom, and physical isolation. Lastly, students should be reminded that physical isolation does not mean social isolation. That is, even though it is not possible to be physically together with our loved ones, we can still maintain our communication via technological devices. In this way, we can use the most important facilitator, social support, for our mental health.

### **Implications for Education**

Our participants mentioned that online education can be both a facilitator and a barrier for their mental health. As a way of enhancement of belongingness to school and a tool of learning, education has positive influence on students. At this point, the most remarkable facilitative factor can be the support of instructors during online education. An important part of future counselors is supervision and providing contextually sensitive supervision.<sup>57</sup> Providing online supervision can be an important part of supporting counselors-in-training. In this context, academic staff and instructors seem to be key people for their students. Considering the fact that pandemic presents several difficulties for the biopsychosocial and spiritual well-being of the students, academic staff can interact in a more understanding and sympathetic manner, therefore, they can help their students to cope in the pandemic process more effectively.

### **Implications for Active Interdisciplinary Social Advocacy**

In this study, we used OPV based on EST and CBPR, which takes a contextual and comprehensive approach to the topics of interest. Thus, findings of this study could be used for social advocacy as EST and CBPR aim to convey the findings of the study to the responsible institutions and authorities. It seems that the most noticeable finding

---

<sup>57</sup> Burcu Pamukçu - Dilek Yelda Kağnıcı, "Turkish Counselor Trainees' Experiences Regarding Experiential Groups: A Qualitative Study", *Journal of Human Sciences* 14/1 (2017), 560-570; Ahmet Tanhan, "Beginning Counsellors' Supervision in Counseling and Challenges They Experience: Based on Developmental Models", *Adiyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 8/1 (2018), 49-71.



that can be used for social advocacy is the financial problems, the fifth most frequent barrier for well-being mentioned by college students.

## REFERENCES

Altuntaş, Elgiz Yılmaz vd. “COVID–19 Pandemisi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejilerine ve Öğrenme Deneyimlerine İlişkin Algı Düzeyleri”. *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi* 3/2 (2020), 8-23.

Aristovnik, Aleksander vd. “Impacts of the COVID-19 Pandemic on Life of Higher Education Students: A Global Perspective”. *Sustainability* 12/20 (2020), 8438.

Atarbay, Sinem. *Farklı Bölümlerde Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Kaygı Düzeylerinin Psikolojik Dayanıklılıklarına Etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Aydın, Ali Fikret. “Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: COVID-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci”. *Asya Studies* 4/12 (2020), 76-90. <https://doi.org/10.31455/asya.740420>

Benke, Christoph vd. “Lockdown, Quarantine Measures, and Social Distancing: Associations with Depression, Anxiety and Distress at the Beginning of the COVID-19 Pandemic among Adults from Germany”. *Psychiatry Research* 293 (2020), 113462. doi:10.1016/j.psychres.2020.113462

Bilgin, Okan vd. “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Belirtilerinin İncelenmesi”. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi* 8/1 (2020), 27-41.

Bozkurt, Yasemin vd. “COVID-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid19-Özel Ek* 19/37 (2020), 304-318.

Cao Wenjun vd. “The Psychological Impact of the COVID-19 Epidemic on College Students in China”. *Psychiatry Research* 287 (2020). <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934>

Chi, Xinli vd. “Prevalence and Psychosocial Correlates of Mental Health Outcomes among Chinese College Students during the Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic”. *Frontiers in Psychiatry* 11 (2020), 1-9.

Çiçek, İlhan vd. “Psychological Inflexibility Predicts Depression and Anxiety during COVID-19”. *Manuscript submitted for publication* (2020).

Demir, Ramazan vd. “Yaşam Kalitesinin Yordayıcıları Olarak Psikolojik İyi Oluş ve Yaşam Doyumu”, *Yaşadıkça Eğitim* 35/1 (2021), 192-206. <https://doi.org/10.33308/26674874.2021351256>

Denizli, Serkan vd. “Psikolojik Danışma Süreç ve Sonuç Araştırmalarında Danışana İlişkin Bir Değişken: Psikolojik Zihinlilik”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 419-431.

Doyumğaç, İbrahim vd. “Understanding the Most Important Facilitators and Barriers for Online Education during COVID-19 through Online Photovoice Methodology”. *International Journal of Higher Education* 10/1 (2021), 166-190. <https://doi.org/10.5430/ijhe.v10n1p166>

Ekiz, Tutku vd. “Bireylerin Sağlık Anksiyetesi Düzeyleri ile COVID-19 Salgını Kontrol Algısının Karşılaştırılması”. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi* 6/1 (2020), 139-154.

Elsharkawy, Nadia B. - Abdelaziz, Enes M. “Levels of Fear and Uncertainty Regarding the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19) among University Students”. *Perspect Psychiatr Care* 19/37 (2020), 1-9. <https://doi.org/10.1111/ppc.12698>

Erkan, Serdar vd. “Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Problemler ve Psikolojik Yardım Arama Gönüllükleri”. *Eğitim ve Bilim* 37/164 (2012), 94-107.

Genc, Emel vd. “Exploring the Facilitators and Barriers to Intimate Relationships during COVID-19 through Online Photovoice Methodology”, *Manuscript under review* (2021).

Gültekin, Adem. *Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Gultekin, Mehmet - May, Laura. “Children’s Literature as Fun-House Mirrors, Blind Spots, and Curtains”. *The Reading Teacher* 73/5 (2020), 627-635. <https://doi.org/10.1002/trtr.1867>

Gündüz, Merve. *Psikolojik Danışman Adaylarının Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Çok Yönlü Eylemli Kişilik Özelliklerine, Öznel İyi Oluşlarına ve Risk*



*Faktörlerine Göre İncelenmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Jiang, Bin vd. “A Dose of Nature: Tree Cover, Stress Reduction, and Gender differences”. *Landscape and Urban Planning* 132 (2014), 26-36.

Kapasias, Nanigopal vd. “Impact of Lockdown on Learning Status of Undergraduate and Postgraduate Students during COVID-19 Pandemic in West Bengal, India”. *Children and Youth Services Review* 105194 (2020). doi:10.1016/j.chilyouth.2020.105194

Kasapoğlu, Figen. “COVID-19 Salgını Sürecinde Kaygı ile Maneviyat, Psikolojik Sağlamlık ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”. *Electronic Turkish Studies* 15/4 (2020), 599–614. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44284>

Király, Orsolya vd. “Preventing Problematic Internet Use during the COVID-19 Pandemic: Consensus Guidance”. *Comprehensive Psychiatry* 152180 (2020), 1-4.

Kourou, Ourchan. *Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Öğrencilerinin Ait Olma ile Varoluşsal Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Marelli, Sara vd. “Impact of COVID-19 Lockdown on Sleep Quality in University Students and Administration Staff”, *Journal of Neurology* 268/1 (2020), 1-8. <https://doi.org/10.1007/s00415-020-10056-6>

Oktan, Vesile vd. “Psikolojik Doğum Sırasının Psikolojik Sağlamlığın Yordanmasındaki Rolünün İncelenmesi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14/1 (2014), 140-152.

Ozamiz-Etxebarria, Naiara vd. “Stress, Anxiety, and Depression Levels in the Initial Stage of the COVID-19 Outbreak in a Population Sample in the Northern Spain”, *Cadernos de Saúde Pública* 36/4 (2020), 1-9. <https://doi.org/10.1590/0102-311X00054020>

Öğülmüş, Kürşat vd., “Evaluation of Teacher Candidates’ Perceptions about Specific Learning Difficulties through Online Photovoice (OPV) Methodology”, *International Journal of Education and Literacy Studies* 9/2 (2021), 161-169. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.9n.2p.161>

Pagnin, Daniel - de Queiroz, Valéria. “Comparison of Quality of Life between Medical Students and Young General Populations”, *Education for Health* 28/3 (2015), 209-212.

Pamukçu, Burcu - Kağnıcı, Dilek Yelda. “Turkish Counselor Trainees’ Experiences Regarding Experiential Groups: A Qualitative Study”, *Journal of Human Sciences* 14/1 (2017), 560-570

Pektaş, İlknur - Bilge, Ayşegül. “Ege Üniversitesi İzmir Atatürk Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Problem Alanlarının Belirlenmesi”. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/13 (2007), 83-98.

Schonert-Reichl, Kimberly A. - Muller, Jennifer R. “Correlates of Help-Seeking in Adolescents”. *Journal of Youth and Adolescence* 25/6 (1996), 705-731.

Slater, Sandy J. vd. “Recommendations for Keeping Parks and Green Space Accessible for Mental and Physical Health during COVID-19 and Other Pandemics”. *Preventing Chronic Disease*, 17/E59 (2020), 1-5.

Son, Changwon vd. “Effects of COVID-19 on College Students’ Mental Health in the United States: Interview Survey Study”. *Journal of Medical Internet Research* 22/9 (2020), 1-14.

Subasi, Yakup vd. “College Students’ Experiences of Distance Education in the Context of COVID-19 through Online Photovoice (OPV)”, *Manuscript under review* (2021).

Şen, Özlem - Kızılcıoğlu, Gaye. “Covid-19 Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin ve Akademisyenlerin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi”. *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry* 4/3 (2020), 239-252. <https://doi.org/10.46519/ij3dptdi.830913>

Tang, Wanjie vd. “Prevalence and Correlates of PTSD and Depressive Symptoms One Month after the Outbreak of the COVID-19 Epidemic in a Sample of Home-Quarantined Chinese University Students”. *Journal of Affective Disorders* 274/1 (2020), 1-7.

Tanhan, Ahmet. “Acceptance and Commitment Therapy with Ecological Systems Theory: Addressing Muslim Mental Health Issues and Wellbeing”, *Journal of Positive Psychology and Wellbeing* 3/2 (2019), 197-219.





Tanhan, Ahmet. “Beginning Counsellors’ Supervision in Counseling and Challenges and Supports They Experience: Based on Developmental Models”, *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 8/1 (2018), 49-71.

Tanhan, Ahmet. “COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) ile Biyopsikosozyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF’nin Türkçeye Uyarlanması”. *Turkish Studies* 15/4 (2020), 1029-1086. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44451>

Tanhan, Ahmet - Francisco, Vincent T. “Muslims and Mental Health Concerns: A Social Ecological Model Perspective”, *Journal of Community Psychology* 47/4 (2019), 964-978. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/jcop.22166>

Tanhan, Ahmet - Strack, Robert W. “Online Photovoice to Explore and Advocate for Muslim Biopsychosocial Spiritual Wellbeing and Issues: Ecological Systems Theory and Ally Development”. *Current Psychology* 39 (2020), 2010-2025. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00692-6>

Tanhan, Ahmet - Young, J. Scott. “Muslims and Mental Health Services: A Concept Map and a Theoretical Framework”, *Journal of Religion and Health* (2021).

Tanhan, Ahmet vd. “A Proposed Framework Based on Literature Review of Online Contextual Mental Health Services to Enhance Wellbeing and Address Psychopathology during COVID-19”. *Electronic Journal of General Medicine* 17/6 (2020), em254. <https://doi.org/10.29333/ejgm/8316>

Tanhan, Ahmet vd. “Online Education during COVID-19 through Online Photovoice (OPV) and Community-based Participatory Research”, *Manuscript under review* (2021).

Tanhan, Ahmet vd., “Perception of Online Education during COVID-19: Online Photovoice (OPV) and Ecological Systems Theory”, *Manuscript under review* (2021).

Tanhan, Ahmet vd. “The Effect of Counseling on Anxiety Level from the Perspective of Ecological Systems Theory: A Quasi-experimental Pre-test - Post-test Control Group Study”, *International Journal of Psychology and Educational Studies* 7/3 (2020), 58-69.

Terzi, şerife. “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki”. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3/29 (2008), 1-11.

Topkaya, Nursel - Meydan, Betül. “Üniversite Öğrencilerinin Problem Yaşadıkları Alanlar, Yardım Kaynakları ve Psikolojik Yardım Alma Niyetleri”. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3/1 (2013), 25-37.

Tull, Matthew T. vd. “Psychological Outcomes Associated with Stay-at-Home Orders and the Perceived Impact of COVID-19 on Daily Life”. *Psychiatry Research* (2020), 113098. doi:10.1016/j.psychres.2020.113098

Tuzcuoğlu, Semai - Korkmaz, Bülent. “Psikolojik Danışma ve Rehberlik Öğrencilerinin Boyun Eğici Davranış ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi”. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14 (2001), 135-152.

Tümkaya, Songül vd., “Using Online Photovoice (OPV) to Understand Youths’ Perceptions of Distance Education during COVID-19”, *Manuscript under review* (2021).

Wang, Xiaomei vd. “Investigating Mental Health of US College Students during the COVID-19 Pandemic: Cross-Sectional Survey Study”, *Journal of Medical Internet Research* 22/9 (2020), 1-11.

Yavuz Güler, Çiğdem. *Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Öğrencilerinde Öznel İyi Olma Hali, Psikiyatrik Belirtiler ve Bazı Kişilik Özellikleri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Yazıcı Çelebi, Gülin. “COVID 19 Salgınına İlişkin Tepkilerin Psikolojik Sağlık Açısından İncelenmesi”. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (2020), 471-483. doi: 10.21733/ibad.737406.

**<sup>1</sup> Ahmet TANHAN**

**ORCID ID:** 0000-0002-4972-8591

MS, PhD (Corresponding Author), Economic and Social Research Center – ESAM (Ankara, Turkey), Department of Counseling at The University of North Carolina at Greensboro (North Carolina, USA) and Adiyaman University (Adiyaman, Turkey); Institute for Muslim Mental Health (Michigan, USA); Association for Contextual Behavioral Sciences, Turkey Chapter (Istanbul, Turkey). ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4972-8591>, [tanhanahmet3@gmail.com](mailto:tanhanahmet3@gmail.com)

**<sup>2</sup> Gökmen ARSLAN**

**ORCID ID:** 0000-0001-9427-1554

PhD, Counselor, Mehmet Akif Ersoy University, Department of Counseling, Burdur, Turkey, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9427-1554>, [gkmnarслан@gmail.com](mailto:gkmnarслан@gmail.com)

**<sup>3</sup> K. Fatih YAVUZ**

**ORCID ID:** 0000-0003-3862-2705

MD, psychiatrist, Istanbul Medipol University, Department of Psychology and Association for Contextual Behavioral Sciences, Turkey Chapter (Istanbul, Turkey). ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3862-2705>, [kfatihyavuz@yahoo.com](mailto:kfatihyavuz@yahoo.com)

**<sup>4</sup> J. Scott YOUNG**

**ORCID ID:** 0000-0001-7782-9181

PhD, Counselor, The University of North Carolina at Greensboro (UNC Greensboro), Greensboro, NC, USA. Department of Counseling, [jsyoung3@uncg.edu](mailto:jsyoung3@uncg.edu)

**<sup>5</sup> İlhan ÇİÇEK**

**ORCID ID:** 0000-0003-0266-8656

PhD, Counselor, Batman University, Department of Educational Sciences, Batman, Turkey, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0266-8656>, [cicekilhan7272@gmail.com](mailto:cicekilhan7272@gmail.com)

**<sup>6</sup> Mehmet Nurullah AKKURT**

**ORCID ID:** 0000-0003-2418-0395

PhD, Counselor, Ege University, Department of Counseling, [Mehmet.nurullah.akkurt@ege.edu.tr](mailto:Mehmet.nurullah.akkurt@ege.edu.tr)

**<sup>7</sup> İhsan Çağatay ULUS**

**ORCID ID:** 0000-0002-9610-4562

PhD, Counselor, Department of Counseling, Bartın University, [iulus@bartin.edu.tr](mailto:iulus@bartin.edu.tr)

**<sup>8</sup> Ebru Talibe GÖRÜNMEK**

**ORCID ID:** 0000-0003-4412-1448

MS, Counselor, Istanbul University- Cerrahpaşa, Department of Counseling, [ebrugor58@gmail.com](mailto:ebrugor58@gmail.com)

**<sup>9</sup> Ramazan DEMİR**

**ORCID ID:** 0000-0002-3864-558X

PhD Student, Counselor, Department of Counseling, Gaziantep University, [rdemir3303@gmail.com](mailto:rdemir3303@gmail.com)

**<sup>10</sup> Fatma KÜRKER**

**ORCID ID:** 0000-0003-0408-1963

MS, Counselor, Necmettin Erbakan University and Adiyaman University, Department of Counseling, [fatmakurker@adiyaman.edu.tr](mailto:fatmakurker@adiyaman.edu.tr)

**<sup>11</sup> Cihat ÇELİK**

PhD Student, Psychologist, Istanbul University, Department of Psychology and Department of Counseling at Adiyaman University, [ccelık@adiyaman.edu.tr](mailto:cceлик@adiyaman.edu.tr)

**<sup>12</sup> Mehmet Şirin AKÇA**

**ORCID ID:** 0000-0003-1292-6321

MS, PhD Student; Counselor, Çukurova University, Department of Counseling, [mhmt\\_47@hotmail.com](mailto:mhmt_47@hotmail.com)

**<sup>13</sup> Büşra ÜNVERDİ**

**ORCID ID:** 0000-0002-8268-5140

PhD Student, Counselor Department of Counseling, Istanbul 29 Mayıs University, [bunverdi@29mayis.edu.tr](mailto:bunverdi@29mayis.edu.tr)

<sup>14</sup> **Hamza ERTÜRK**

**ORCID ID:** 0000-0002-0028-7473

MS, PhD Student, Psychologist, Economic and Social Research Center (ESAM, Ankara, Turkey); Department of Psychology at Istanbul Medeniyet University and Fatih Sultan Mehmet University, [erturkhamza@gmail.com](mailto:erturkhamza@gmail.com)

<sup>15</sup> **Kelly-ann ALLEN**

**ORCID ID:** 0000-0002-6813-0034

PhD, Psychologist, Faculty of Education, Monash University, Clayton, Australia  
The Centre for Wellbeing Science, Melbourne Graduate School of Education, University of Melbourne, Parkville, Australia <https://orcid.org/0000-0002-6813-0034>  
[kelly-ann.allen@monash.edu](mailto:kelly-ann.allen@monash.edu)

\* We have ordered the names randomly and all authors contributed equally to the conduct of the study and preparation of the manuscript. The authors agreed on the order and on all other processes related to the submission of the manuscript and declare no conflicts of interest. As the authors we did not have any external funding for the manuscript.

The first author has all related data and institutional review board (ethical decision) papers related to the research. Based on reasonable demand, the first author will provide the data and documents.

The manuscript has not been published or sent for publication elsewhere.

**Note:** We have presented this paper with the following authors (Demir, R., Çelik, C., Özer, S., Ünverdi, B., İpek, A., Erdiñç, F., Kaçmaz, Y., Akça, M.Ş., Topkaya, Z., Kuştepe, F., Demir, M., Görünmek, E.T., Kürker, F., & Tanhan, A.) under the title of “Understanding College Students’ Biopsychosocial Spiritual and Economic Issues and Wellbeing During COVID-19 through Online Photovoice. [Online Seslifoto (OSF) Yöntemiyle Covid-19 Sürecinde Öğrencilerin Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Anlamak]” on 16-19 September 2020, at International Pegem Conference on Education: The Role of Education in Developing/Improving Social Conscience [Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi: Toplumsal Vicdanın Geliştirilmesinde Eğitimin Rolü].

**Acknowledgement**

We do deeply appreciate the support and voices of our participants and our following students who facilitated reaching out to our participants and helping us to address questions coming from the participants about how to enhance their general wellbeing and address related biopsychosocial spiritual and economic issues.

The authors and the following students (most of them being clinic assistants to the first author) strived to direct the participants to the professional services available on and off campus. We owe a heartfelt thank to Abdulsamet SATKAN, Cansu ÇALIŞIR, Şüheda Halenur KURŞUN, Yusuf TEPE, Ali Rıza ÇAKMAKÇI, Betül GÖĞÜS, Emine KAPLAN, Fatime ÖZTOSUN, Merve DEMİREL, Sefer AKYÜZ, Meral TANHAN, Sümeyye ÖZER, Ayşegül ÖZSOLAK, Hasan ARDAĞ, Okan USLU, Serhat KARAKUŞ, Şükran KURÇ, Mehtap ÇOLAK, Buse AKÇER, Şüheda Hale NUR, Gonca Gül YALÇIN, Muhammed Celal DOLUCAN, Muhittin ÖZ, Cuma KÖSE, Büşra GÜLER, Suna KILIÇ, Beşire KILINÇ, Sultan BAKIRCI, Feyza YENER, Sümeyye AYDIN, Derya TANHAN, and Fatma KUŞTEPE.



## İSLAMİ FİNANS ARAÇLARININ KULLANIM ORANLARININ ARTIRILMASI İÇİN KATILIM BANKALARININ YAKLAŞIMLARININ İNCELENMESİ

**Mustafa YURTTADUR\***

**ORCID ID:** 0000-0001-7416-222X

**Öz:** Bu çalışma ile genel anlamda en fazla kullanılan İslami finans araçlarının her birinin reel sektörlerde nasıl kullanıldığının sırasıyla açıklanmasının yanında katılım bankacılığının tarihi gelişimini ele alarak bu bankaların ortaya çıkmasında hangi sebeplerin daha fazla etkin olduğunu ortaya koyarak fon toplama ve kredi kullandırma yöntemlerini incelemek amaçlanmıştır. Öncelikle kullanımları daha çok olan İslami finans araçlarının tanımları yapıldıktan sonra daha etkin bir şekilde nasıl kullanılacakları üzerinde durulmuştur. Katılım bankalarının İslami finans araçlarının kullanım oranlarını artırabilmeleri için müşterileri ile kurmuş oldukları iletişim ve müşterilerine bu araçları anlatmaları ile bu araçların kullanım oranlarının artması arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sözlü görüşme tekniği kullanılarak katılım bankaları çalışanları ve müşterileri üzerinde yapılmıştır. Bunun yanında katılım bankalarının bu araçların kullanımında ne kadar etkin oldukları ve daha ne kadar etkin olabilecekleri üzerinde özellikle ayrıntılı bir şekilde konu edinilmiştir. Çalışma ile gelinen noktada katılım bankalarının İslami finans araçlarının kullanım oranlarının artırılmasında ki yerleri ve önemlerinin ne kadar büyük olduğu ortaya konulmuştur. Katılım bankalarının çalışanlarının İslami finansal araçlarla ilgili iyi bir şekilde eğitilmeleri sonucunda müşterilerini bu finansal araçlarla ilgili bilgilendirmeleri

\* Doç. Dr. Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Gönen Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, [myurtadur@bandirma.edu.tr](mailto:myurtadur@bandirma.edu.tr)

Bu makale Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (ESAM) Eski Genel Sekreteri merhum Prof. Dr. Arif Ersoy'un aziz hatırasına ithaf edilmiştir.

**DOI:** <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.943374>

**Araştırma Makalesi**  
**Research Article**

**Geliş Tarihi:** 26/05/2021  
**Kabul Tarihi:** 11/07/2021

sayesinde de kullanım oranlarının yükseleceğini ifade edebiliriz. Ayrıca bu bankaların İslami finans araçlarının konvansiyonel bankaların araçlarına göre ne kadar avantajlı olduklarını anlatma konusunda da önemlerinin fazla olduğunu anlamak mümkündür. Tüm bunların yanında katılım bankalarının finans araçlarını müşterilerine çok iyi anlatabilmeleri sağlandığında bu araçların kullanım oranlarının yükseldiği ortaya çıkmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** İslami Finans, Katılım Bankacılığı, İslami Finans Araçları, Bankacılık, İslami Finans Araçlarının Kullanım Oranları.

## **ANALYSIS OF THE APPROACHES OF PARTICIPATION BANKS TO INCREASE THE USAGE RATE OF ISLAMIC FINANCIAL INSTRUMENTS**

**Abstract:** In this study, it is aimed to examine the methods of fund collection and loan disbursement by explaining the historical development of participation banking and revealing which reasons are more effective in the emergence of these banks, as well as explaining how each of the most widely used Islamic financial instruments is used in the real sector. First of all, after the definitions of Islamic financial instruments, which are used more, are emphasized how they can be used more effectively. It has been investigated whether there is a relationship between the communication that participation banks have established with their customers in order to increase the usage rates of Islamic financial instruments and their explanation of these tools to their customers. The research was conducted on participation banks employees and customers using the verbal interview technique. In addition, a particularly detailed topic has been given on how effective participation banks are in the use of these tools and how effective they can be. At the point reached by the study, the place and importance of participation banks in increasing the use of Islamic financial instruments has been revealed. We can state that as a result of the good training of the employees of participation banks on Islamic financial instruments, their usage rates will increase by informing their customers about these financial instruments. In addition, it is possible to understand that these banks are very important in explaining how advantageous Islamic financial instruments are over conventional banks. In addition to all these, when the participation banks are able to explain the financial instruments to their customers very well, it becomes evident that the usage rates of these instruments increase.



**Keywords:** Islamic Finance, Participation Banking, Islamic Finance Tools, Banking, Usage Rates of Islamic Financial Instruments.

## GİRİŞ

Finansman ihtiyacı bireylerden řirketlere, toplumlardan űlkelere kadar hayatın her kademesinde kendine insanlık tarihi boyunca önemli bir yer bulmuřtur. Bu ihtiyacın maliyetinin en düşük seviyede gerçekleřtirilebilmesi için kaynakların verimli bir řekilde kullanılabilmesi maliyete maruz kalan yapı için çok bűyűk önem arz etmektedir. Rekabetin artması ve genel anlamda karlılıkların düşük seviyelerde seyretmesi tűm maliyet kalemlerinin iyi irdelenmesi gereklilięi finansman ihtiyacı duyan tűm yapılar için zorunlu hale gelmiř durumdadır. Finans kaynaklarının verimli kullanımı denildięinde borçlanmanın en düşük borçlanma oranları ve borçlanma riskinin paylaşılabilmesi dűřűnűlmektedir.

Konvansiyonel bankaların hem fon toplarken hem de fon kullandırırken faiz esasıyla hareket etmelerinden űtűrű son dűnemlerde katılım bankalarının finansman ihtiyacı duyan yapılarla daha yakın iliřki içerisine girmeleri piyasalarda ki etkinliklerini arttırabilmeleri anlamında son derece műhimdir. Őzellikle faiz oranlarının yűksek olduęu űlkelerde bu bankaların etkin bir řekilde finans araçlarını kullanıma koyabilmeleri çok daha kolaydır. Dięer taraftan faiz oranlarının düşük seviyelerde seyrettięi geliřmiř űlkelerde ise konvansiyonel bankaların verdięi kredi miktarlarının çok daha űzerinde verebilecekleri borç miktarlarıyla tercih edilebilirliklerini arttırabilmektedirler. Ayrıca konvansiyonel bankaların çalıřma esasları ile katılım bankalarının çalıřma esaslarının birbirinden farklı olmasından dolayı yařanılan finansal krizlerden katılım bankalarının etkilenme dűzeyleri konvansiyonel bankalara oranla daha düşük dűzeylerde gerçekleřmektedir. Faizsizlik prensibinden űtűrű katılım bankaları her sektűrde ki iřletmelerle çalıřmamaktadırlar. Daha çok uygun řartlarda hizmet veya űrűn űretimi yapan reel sektűr řirketlerine finansman saęladıkları için krizlerde bu sektűrlerin etkilenme oranları düşük kaldığından katılım bankalarının bu anlamdaki kriz karneleri daha iyi konumdadır.

İslami finans araçlarının tűm çeřitlerinin genel olarak ortaya konulmasının yanında her bir aracın nasıl kullanıldığı ve taraflara ne gibi avantajlar saęladıęı tűm yűnleriyle incelenmiřtir. Tűm bunların yanında İslami finans araçlarının konvansiyonel bankaların finans araçlarına oranla hangi yűnlerde daha űstűn oldukları ayrıntılı bir biçimde irdelenmiřtir. Faizin olmaması ve riskin karřılıklı paylařımı İslami finans araçlarının konvansiyonel bankaların finans araçlarına oranla űne çıkan avantajları konumdadır. Ayrıca ortaklık hususunun űn plana çıkması da bir dięer konu olarak ele

alınmaktadır. İslam dininin ana esaslarından olan paylaşım ve yardımlaşma konuları her alanda olduğu gibi finans araçlarında da her zaman en ön sırada yerini almaktadır.

Yatırımlara karşılıklı ortak olmak üzerine kurulan ve yatırım ortaklığı olarak bilinen mudarebe; ortak finansman inşa etmek üzerine kurulmuş ve herkesin hisse oranı kadar söz sahibi olduğu ortaklık finansmanı olarak adlandırılan müşareke; maliyetin yanında karı da esas alarak bir işe girişmeyi baz alarak finansman oluşturabilme yöntemini seçen murabaha; bir ürünü veya hizmeti vadeli satarak uygun koşullarda finans olanağı sunabilme hususunu ön planda tutan selem; bir malı kiralamak suretiyle karşı tarafa finansman sağlamayı amaç edinen icara ve son olarak ise faizin olmadığı borçlanma aracı türlerinden olan temelinde somut bir varlık olan finansman aracı olarak görülen sukuk ayrıntılı olarak konu edinilerek her bir İslami finans aracının tüm yönlerine yer verilmiştir.

Katılım bankalarının müşterileri ile kurdukları iletişim ve müşterilerine sahip oldukları İslami finans araçlarını etkili bir şekilde anlatmaları ile bu araçların kullanım oranlarının artıp artmadığıyla ilgili bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma için nitel araştırma yöntemlerinden olan sözlü görüşme tekniği kullanılmıştır. Sözlü görüşmeler katılım bankaları müşterileri ve katılım bankası çalışanlarıyla yapılmıştır. Katılım bankası çalışanlarının İslami finans araçlarıyla ilgili çok iyi bir şekilde bilgi sahibi olmaları sonucunda bunları müşterilerine aktardıklarında bu araçların kullanım oranlarının arttığı görülmektedir. Bu sebeple katılım bankalarının müşterileri ile kurdukları iletişim son derece önemlidir. Katılım bankası çalışanlarının eğitimleri de müşterilere verecekleri bilgiler konusunda yeterli olabilmeleri anlamında katılım bankalarının üzerine eğilmesi gereken ve son derece önem arz eden bir konudur.

Katılım bankacılığının tarihsel gelişiminin ardından bu bankaların ortaya çıkmasına sebep olan faktörlerin neler olduğu irdelenmiştir. Katılım bankalarının fon toplayabilmek için hangi yöntemleri kullandıklarının yanında fon dağıtmada hangi metodları daha çok uyguladıklarının üzerinde durulmuştur. Bu bankaların fon kullandırırken finansman ihtiyacı duyan kişi veya şirketlere İslami finans araçlarını ne kadar sunabildiklerinin yanında araçların kullanım oranlarının maksimum seviyelere çıkartılabildiği amacıyla neler yaptıkları ile yapmaları gerekenlerin neler oldukları bütün bir şekliyle ifade edilmiştir. Katılım bankalarının ulaşabildiği kişi ve şirket sayısı büyüklüğünün İslami finans araçlarının kullanılma derecesini olumlu yönde etkilediği realitesi ile hareket edildiğinden çalışmamızda bunun yapılabilmesi için tüm tarafların ne yapması gerektiği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Tarafların tamamının risk alması başarı için önemli ve kaçınılmaz bir ölçüttür. Tüm bunların yanında İslami finans araçlarının kullanım oranlarının artırılmasında katılım bankalarının yerinin neresi olduğu ve aslında nerede olması gerektiğinin de altı özellikle çizilerek gerekli önerilerde





bulunulmuştur. Önerilerin uygulanmasıyla makro ölçekten mikro ölçeye doğru bir değerlendirme yapmamız gerekirse öncelikle global finans piyasaları ardından ülkenin finans piyasası sonrasında da kişilerin yeya şirketlerin bütçeleri bu durumdan olumlu yönde etkilenecektir.

## 1. LİTERATÜR TARAMASI

Battal ve Yalçınkaya (2013) “İslami Finansman ve Havaalanı Yatırımlarının Faizsiz Finansman Araçları ile Finansmanı” isimli çalışmaları faizsiz finans yöntemleri incelendikten sonra sukuk tüm yönleriyle irdelenmiştir. Ardından havalimanı yatırımlarının finanse edilmesinde faizsiz finans yöntemlerinin uygulanabilmesi anlamında örnekler ayrıntılarıyla verildikten sonra Türkiye’de yapılacak olan havalimanı yatırımlarında bu araçların kullanımlarıyla ilgili önerilerini ortaya koymuşlardır.<sup>1</sup>

Çonkar (2017) “Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim (Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemine Katkıları” isimli çalışmasında girişim sermayesi yönteminin nasıl işlediğinin, taraflarının ve bu yöntem için gerekli fonların nasıl toplandığının üzerinde durarak işletmelere olan katkılarını da ayrıntılı olarak ele almıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde girişim sermayesi finansmanının İslami finans yöntemi olma yönü ele alınarak bu yöntemin Türkiye mevzuatına getirdiği genel çerçeve incelenmiş sonrasında da yöntemin uygulamasının yaygınlaşabilmesi için alınabilecek önlemleri sıralamıştır. Yazar girişim sermayesinin Türkiye’de aktif olarak kullanılmasının çok önemli olduğunu, yeni teknolojilerin hayat bulmasındaki önemini, rekabet ortamını güçlendireceğini ve bu yöntemin Türkiye’de faizsiz finansman uygulamalarının çok geniş alanlara yayılmasındaki önemini de ayrıca ifade etmektedir.<sup>2</sup>

Arzova ve Şahin (2019) “Tarımın Finansmanında Selem Yöntemi ve Muhasebe Kayıtları” adıyla yaptıkları çalışmalarında selem yönteminin ne olduğunu açıkladıktan sonra tarımda finansman ihtiyacının ne kadar olduğu ortaya konulmuştur. Selem yönteminin barındırdığı tüm riskler anlatılmış ve bu yöntemin nasıl muhasebeleştirileceği ifade edilmiştir. Selem yönteminin tarım alanındaki üretimde son derece etkin kullanılabileceği çalışmanın sonunda önerilmiştir.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Ünal Battal, Akansel Yalçınkaya. “İslami Finansman ve Havaalanı Yatırımlarının Faizsiz Finansman Araçları ile Finansmanı”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, 50/575 (2013): 45-58.

<sup>2</sup> M. Kemalettin Çonkar, “Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim (Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları”, International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, 3/2 (Temmuz 2017): 100-124.

<sup>3</sup> Sabri Burak Arzova, Bertaç Şakir Şahin. “Tarımın Finansmanında Selem Yöntemi ve Muhasebe Kayıtları”, Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi, 3/7 (2019): 32-47.

Yazıcıoğlu ve Kazak (2019) yaptıkları çalışmalarında sukuk ve çeşitlerini tüm ayrıntılarıyla inceledikten sonra sukukun özellikleri üzerinde durmuşlardır. Dünya da ve Türkiye’de sukuk her yönüyle değerlendirildikten sonra murabahaya dayalı sukuk ihracının olanaklı olduğu fakat bu ihraç yapıldıktan sonra ikinci el piyasalarda işlem görmesinin caiz olmadığı ifade edilmiştir. Hibrid sukuk ihracında da bu sukukun ikinci el piyasalarda işlem görmesinin sakıncalı olduğu bu sukuk türü içerisinde murabahaya dayalı sukuk yer alırsa bu piyasalarda işlem görmesinin doğru olmadığına yer verilmiştir. İslami finans araçlarının sadece kar ve ticaret amacının çok üzerinde daha yüksek amaçlar edinen insanlar tarafından kullanılmasının da son derece önemli olduğu da ayrıca vurgulanmıştır.<sup>4</sup>

Güçlü ve Kılıç (2019) yapmış oldukları çalışmalarında İslami finansın Türkiye’de ki gelişimi, katılım bankacılığı, sermaye piyasaları, katılım sigortacılığı ve güncel gelişmelerin üzerinde durmuşlardır. Sonrasında İslami finansın ABD, İngiltere ve Malezya’da ki gelişimleri incelenmiştir. İslami finansın kısa zamanda kullanımının yaygınlaştığı, mevzuat noktasında yapılacak düzenlemelerin finans araçlarının başarılı bir şekilde yollarına devam edebilme ortamını ortaya koyacağı çalışmada ifade edilmiştir.<sup>5</sup>

Canbaz ve Erden (2020) yaptıkları çalışmada mudarebe finansmanının önündeki engellerin neler oldukları tüm ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda risklerin paylaşımından, reel sektörün desteklenmesine ve ortaklık kurmaya kadar birçok kavramın mudarebe yönteminin yüksek risk içermesi sebebiyle değerlendirilmediğinin üzerinde durulmuştur.<sup>6</sup>

Kacır (2020) yapmış olduğu çalışmasında finansal kiralama katılım bankacılığında her yönüyle ele aldıktan sonra risk faktörünü de incelemiştir. Yazar katılım bankalarının yaptıkları finansal kiralama sözleşmelerini konvansiyonel bankaların yapmış oldukları finansal kiralama sözleşmelerini temel almadan yapmalarının daha uygun ve daha doğru olmadığını da özellikle ifade etmiştir.<sup>7</sup>

---

<sup>4</sup> İsalet Ebru Yazıcıoğlu, Hasan Kazak, “İslami Finansal Enstrümanlardan Birisi Olarak Sukuk: Hibrid Sukuk İçerisinde Yer Alan Murabaha Sözleşmelerinin İslami Hükümlere Uygunluk Yönünden İncelenmesi”, *Journal of Life Economics*, 6/1 (2019): 91-118.

<sup>5</sup> Fatih Güçlü, Metin Kılıç, “İslami Finansın Türkiye, ABD, İngiltere ve Malezya’da Gelişimi”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17/3 (Eylül 2019): 271-293.

<sup>6</sup> Muhammet Fatih Canbaz, Ahmet Sami Erden, “Katılım Bankalarında Mudarebe Finansmanını Engellenen Faktörler”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/4 (2020): 646-658.

<sup>7</sup> Temel Kacır, “Katılım Bankacılığında Uygulanan Finansal Kiralama Yöntemindeki Risk Faktörünün İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/3 (2020): 454-466.



Yatbaz ve atıkkaş (2021) “Murabaha Finansmanı Yönteminin Türkiye Muhasebe Standartları ve Faizsiz Finans Muhasebe Standartları Kapsamında Katılım Bankaları Açısından Muhasebeleştirilmesi: Karşılaştırılmalı Bir Örnek Uygulama” isimli çalışmalarında murabaha finansman yönteminin işleyişinin nasıl olduğunu ifade ettikten sonra Türkiye’de ki durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Murabahanın muhasebeleştirilmesi de örnek uygulamayla ifade edilmiştir.<sup>8</sup>

Literatür taramasında bu zamana kadar konunun çalışmamızda ortaya koyduğumuz şekli ile ele alınmadığı görülmüştür. Genelde İslami finans araçları üzerine yapılan çalışmaların kimi zaman bu araçlardan birisi üzerine kimi zamanda tüm araçların belirli bir sektör üzerinde yoğunlaştığı yapılan literatür taramasıyla anlaşılmıştır.

## 2. İSLAMİ FİNANS ARAÇLARI

“Finansal bilgi, temel kişisel finans kavramları ve ürünleri ile özel olarak ilgili eğitim ve/veya deneyim yoluyla elde edilen bilgi topluluğudur. Bu nedenle, İslami finansal bilgi, özellikle İslami finans kavramları ve ürünleri ile ilgili edinilen bilgi birikimi olacaktır.”<sup>9</sup> Bu bilginin temelinde yatan İslam inancı olup helal ve haram sınırlarını da finansal anlamdaki İslami bilginin hareket alanı olarak değerlendirmek mümkündür.

“Konvansiyonel finansta otomobil kredileri, ipotekli konut kredileri, kurumsal krediler, tahviller, özel girişim sermayesi ve risk sermayesi ile çok sayıda başka finans araç ve enstrümanı vardır. Bu araçlar İslami finansta da bulunmaktadır ama biçimleri farklıdır. Bazı durumlarda konsept benzerdir ama bazı küçük değişiklikler vardır. Bu küçük farklılıklar İslami finansın geleneksel finanstan ayrıldığı noktadır. Yine bu küçük farklılıklar bir işlemi riba temelli veya ribasız yapar. Ticari işlemlerin yapısındaki bu küçük değişmelerin önemsiz olduğu düşünülebilir, ama İslami finans için kesinlikle önemlidir. Piyasalarda kullanılan ve geçerlilik kazanan tüm İslami finansal araçların bağımsız Şeriat alimleri jüri heyeti tarafından gözden geçirilip onaylanması gerekmektedir. İster İslami bir kurum olsun, isterse geleneksel bir kurum olsun her banka ve finansal kuruluş İslami finans ürünlerini, yapılarını ve araçlarını bağımsız Şeriat jüri heyetine onaylatmalıdır. Mudarebe (yatırım ortaklığı), müşareke (ortaklık finansmanı), murabaha (maliyet artı kar), icara (kiralama), selem (vadeli satış) ve sukuk

<sup>8</sup> Ayhan Yatbaz, Özgür atıkkaş, “Murabaha Finansmanı Yönteminin Türkiye Muhasebe Standartları ve Faizsiz Finans Muhasebe Standartları Kapsamında Katılım Bankaları Açısından Muhasebeleştirilmesi: Karşılaştırılmalı Bir Örnek Uygulama”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 89 (Ocak 2021): 1-26.

<sup>9</sup> Sandra J. Huston, “Measuring Financial Literacy”, Journal of Consumer Affairs, 44/2 (Summer 2010): 307.

araçları Şeriat alimleri tarafından evrensel olarak kabul görmüş ve bugün İslami finansın merkezinde yer alırlar.”<sup>10</sup>

“İslam, Şer’i kurallarla ters düşmediği sürece, teknolojik gelişmelere karşı değildir.”<sup>11</sup> Mudarebe, müşareke, murabaha, icara, selem ve sukuk araçlarında teknolojinin son gelişmelerinden faydalanan İslami finans kurum ve kuruluşları müşterilerinin kullanımına sunmak amacıyla hareket etmektedirler. Emeğin ve alın terinin faiz karşısında neredeyse bir hiç sayılabildiği konvansiyonel finans araçlarına karşı İslami finans araçlarının aslında insanlık için çok ciddi bir kazanım olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu araçların karşılıklı riskin de karın da paylaşıldığı bir sistem içerisinde hareket alanı bulunmaktadır. İnsan için paylaşım önemli olduğundan artırlarında eksilerinde paylaşımı büyük önem taşımaktadır. Şirketler için de aynı durum geçerli olduğundan katılım bankalarının gerek kişiler gerekse de şirketler üzerinde İslami finans araçlarının kullanımı yönünde kararlı çalışmalar ortaya koymaları bu araçların tanınırlılığı ve bilinirliği açısından son derece önemlidir. Katılım bankaları ne kadar çok kişiye veya kuruma ulaşırsa bu finans araçlarının kullanılma derecesi de hacmi de her geçen gün artacaktır. Ekonomik koşullar ve şartlar her geçen gün bu ortama doğru yol almaktadır. Finansal piyasalarda da artık işletmelerin karlılıklarında rekabetin artması sebebiyle çok ciddi düşüşlerin yaşanmasıyla maliyetlerin önemi daha önemli bir konuma yerleşmektedir.

## 2. 1. Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı)

“Bir tarafın emek, bilgi ve tecrübe, diğer tarafın (faizsiz banka) ise sermayesini ortaya koyarak yürüttükleri bir faaliyet türüdür. Tasarruf sahibine belirli projelere yatırım yapma imkanı sunan ve hisse senedi çıkararak finansman sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntemde bir taraf proje için gerekli sermayeyi sağlarken, diğer taraf proje yönetiminden sorumludur. Sermaye sahibinin kesin bir kâr talebinin söz konusu olmadığı önceden belirlenen oranlarda kâr paylaşımı yapılan hesaplardır.”<sup>12</sup> Durum böyle olunca da taraflar projenin sonunda hangi oranda bir kar elde edeceğini bilerek işe gireceğinden projenin başarısı için tüm imkanlarını seferber etmektedirler.

Piyasalarda emeği olan bir insanın veya şirketin sermayesinin zayıf olduğu noktalarda emeğinin zayıf olmaması için sermayesi olan bir yapı ile hareket etmek

<sup>10</sup> Borche Trenovski vd, “Gelecekteki Krizleri Engellemek İçin İslami Finans Araçlarının Alternatif Olarak Kullanılmaları”, Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi 2019 Bahar (Nisan 2019): 586.

<sup>11</sup> Yavuz Demirdöğen, “İslami Fintek Ekosistemi Üzerine Bir Değerlendirme”, Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2/1 (Mayıs 2020):84.

<sup>12</sup> Pınar Pehlivan, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi”. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16/31 (Nisan 2016): 302.



istememesi kadar normal bir durum yoktur. Bu anlamda dūřünūldūęünde mudarebe bōyle bir durumda kullanılabilir ve verimlilięi en yūkssek olabilecek bir İslami finans aracıdır. Őzellikle emeęin yoęun olduęu sektōrler ũzerine katılım bankaları mudarebeyi geliřtirici çalıřmalar yaparlarsa kullanım oranlarının yūkselmesi muhtemeldir. Őrneęin tarım sektōrū bunların bařında gelmektedir. Son dōnemlerde yařanan covid-19 pandemisi ile birlikte bu sektōre olan ilgi artmıřtır. Artan ilgiyle birlikte bankalar mudarebeyi tarım sektōründe ki emeęi olupta sermayesi kısıtlı olan řirketlerin kullanımına soktuklarında alınacak verim son derece yūkssek olacaktır.

“Mudarebe akdi bağlayıcı bir akit değildir. Akit yapıldıktan sonra taraflardan herhangi birisi iře başlamadan Őnce ya da başladıktan sonra akdi tek taraflı bozabilir. Taraflardan biri akdi bozduğuna dair bir beyanda bulunduktan sonra diğerinin izni, rızası ve hazır bulunmasına gerek olmadan akit bozulmuş olur.”<sup>13</sup> Bu Őzellięinden Őtūrū taraflar rahat bir şekilde mudarebeye katılırlar. Aynı zamanda mudarebenin kullanım oranının yūkssek olmasında bu Őzellik Őn plana çıkmaktadır. Őzellikle emek yoğun sektōrlerde bu finans aracı yoğun olarak kullanılmaktadır.

## 2. 2. Mūřareke (Ortaklık)

“řirket (mūřareke) sōzlükte, en az iki veya daha fazla řahsın hisselerinin bir araya getirilerek oluřturulan ortaklık anlamına gelmektedir. řirket kelimesi, Arapça kōkenli olup “ře-ri-ke” kōkünden tūretilmiřtir. Arapçada “řerike” ve “řerket” řeklinde kullanımları da olan bu kelime, Tūrkede “ortaklık” kavramı ile ifade edilir. řirket, en az iki kiři arasında mal ũretmek, hizmet sunmak, ticari faaliyetlerde bulunmak veya yatırım yapmak yoluyla kazanç elde etmek amacıyla kurulan bir ortaklık olarak da tanımlanabilir.”<sup>14</sup> İslam da bir araya gelmenin ve birlikte hareket etmenin çok sayıda faydasının olduęu gōrūřünün hakim olduęu dūřünūldūęünde mūřarekenin Őnemi bir kat daha artacaktır.

“Kar ve zarar paylařımına dayanan bu hesap tūründe mudarabadan farklı olarak hem yatırımcı, hem de giriřimci projeye ortak bir sermaye saęlamakta, her iki taraf kara ve zarara ortak olmaktadır. Kar paylařımı Őnceden sabit getiri belirlenmeden, tespit edilen oranlarda yapılırken, zarar paylařımı sermaye oranında yapılmaktadır.”<sup>15</sup> Bu Őzellięinden Őtūrū mūřarekeye yaklařım İslami finans araçları içerisinde dięer araçlara

<sup>13</sup> İmran elik, “Meřru Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Gūnūmzde Kullanımı”. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1/3 (2017): 384.

<sup>14</sup> Merve Būřra Altundere Doęan, Arif Ersoy. "Faizsiz Gayrimenkul Edinmede Azalan Mūlk Ortaklıęı Yōntemi". Finansal Arařtırmalar ve alıřmalar Dergisi 12 / 23 (Temmuz 2020): 386.

<sup>15</sup> Pınar Pehlivan, “Tūrkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektōründeki Őnemi”. Selçuk Őniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakūltesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16/31 (Nisan 2016): 302.

oranla her zaman daha ön planda olmuştur. Ortak iş yapmanın ve güçleri birleştirmenin ekonomilerde rekabetin arttığı son dönemde önemi çok daha iyi anlaşılmıştır. İslam dininde ibadetlerde toplu olarak yapılan ibadetin karşılığı ile tek başına yapılan ibadetin karşılığının birbirinden çok farklı olduğu da göz önüne alındığında ortaklığın İslam ekonomisinde çok özel bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü her bir insanın rızıkının Allah tarafından verildiği dünya hayatında daha çok ortak ile yapılan işlerde rızıkların bir araya toplanmasıyla bereket daha yüksek olmaktadır. Müşarekeye bu anlamda yaklaşıldığında da diğer İslami finans araçlarına göre popülaritesi biraz olsun daha yukarılarda kalmaktadır.

### 2. 3. Murabaha (Vadeli Satış)

Murabaha İslami finans araçları içerisinde en çok bilinen ve kullanım alanlarının fazlalığı sebebiyle de oldukça çok kullanılan finansal bir araçtır. Sakıncalı olmayan her türlü ürünün çok rahat bir şekilde fonlanabildiği finansal araç olan murabaha sayesinde alım satımlar hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir.

“Murabaha, malın maliyetinin müşteriye bildirilmesi ve üzerine kar eklenerek satılmasıdır. Murabaha, güven esasına dayalı bir satım sözleşmesidir. Yani müşteri satın aldığı mal sebebiyle satıcıya ne kadar kar verdiğini bilmektedir. Bu tür akitlerde alıcı, satıcının beyanının doğruluğuna itimat etmekte ve akdi buna bina etmektedir. Bundan dolayı müşterinin rızasına sakatlayacak en küçük yalan beyan veya açıklanması gereken bir hususun açıklanmaması, akdin oluşmasına engel teşkil eder. Murabaha katılım bankaları tarafından uygulanan bir yöntemdir. Bu tür murabaha müşteri, banka ve satıcıdan oluşan üç tarafın gerçekleştirdiği işlemler bütününden ibarettir. Bu yöntemde müşteri satın almak istediği malı görür, beğenir ve peşin fiyatını öğrenir. Daha sonra katılım bankasına gelerek peşin fiyatını öğrendiği malın alınıp kendisine vadeli olarak satılmasını ister. Katılım bankası müşteriye değerlendirir, ödeme gücünü araştırır, çeşitli teminatlar alır ve müşteriye ne kadar vade farkı uygulayacağını açıklar. Sonra da malı peşin fiyata satıcıdan alıp, vadeli olarak müşteriye satar. Katılım bankası, malın peşin bedeli ile vadeli fiyatı arasındaki farkı kar olarak kaydeder. Burada önemli olan husus malı önce katılım bankasının satın almasıdır. Eğer müşteri satın aldığı bir mal için finansman talebinde bulunursa katılım bankası bu talebi kabul etmez. Çünkü bu durumda borcun finansmanı söz konusudur ve borç finansmanı ise faizdir.”<sup>16</sup> Esas olan müşterinin satın almak istediği ürünü bulup sonrasında katılım bankasına bu ürünü bulduğunu ve satın almak istediğini söyledikten sonra katılım bankası ürünü fiziki olarak satın alır. Ardından satın alınan ürünü müşterinin talep ettiği vadede vadeli olarak müşteriye satar. Burada

<sup>16</sup> Alpaslan Alkış, “İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri”. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2/3 (2018): 127-128.



ürünün veya malın katılım bankası tarafından fiziki olarak satın alınıp müşteriye de satın alınan malın satımının fiziken yapılması gerekmektedir ki ürün veya mal ile ilgili tüm riskler karşılıklı olarak paylaşılmış olsun.

Fiziki olarak banka tarafından satın alınmadan malın veya ürünün kağıt üzerinde ki işlemlerle müşteriye satılması katılım bankalarının kurulma sebeplerine aykırılık teşkil etmektedir. Yani katılım bankaları da işin esasına uygun olarak işlem yapmak durumundadırlar. Eğer bu şekilde işlem yapılmaz ise katılım bankaları faizden kaçınmak adına kendileriyle çalışmak isteyen müşterilerine doğru davranmamış olurlar ki bu durumun İslam dininde yeri bulunmamaktadır. Sadece murabaha da değil tüm İslami finans araçlarında ki çalışma mantığı bu şekilde olmalıdır.

Şirketlerin ve kişilerin finansman ihtiyacının geçmiş dönemlere oranla çok daha fazla olduğu son dönemde vadeli satışların peşin satışlara oranla ağırlığı da artmıştır. Bu perspektiften bakıldığında murabahaya olan talepte geçmişe oranla çok daha artmış durumdadır. Katılım bankaları piyasaların geldiği bu noktada müşterileri ile etkin iletişimlerini vesilesiyle murabanın avantajlarını çok iyi bir şekilde anlatabildikleri anda müşteri sayılarını olabildiğince artıracaklardır. Piyasanın ihtiyacına cevap verebildikleri her alanda tercih edilirlikleri de artacaktır.

#### **2. 4. İcara (Kiralama)**

İcara pek çok kaynakta sıklıkla “İslami Kiralama” olarak ifade edilmektedir. İcara, taraflardan birinin belirli bir bedel karşılığında belirli bir zaman aralığında bir varlığın intifa hakkını diğer tarafa aktardığı bir sözleşme ile olmaktadır. IFRS 16’ya göre kiralama işlemi, dayanak varlığın mülkiyetinden kaynaklanan tüm risk ve getirileri önemli ölçüde devretmesi halinde finansal kiralama olarak adlandırılır. Bu tanım kapsamına girmeyen kiralamalar ise faaliyet kiralamaları olarak tanımlanır. İslami finasta icara, (kira süresinin bitiminde ya da bitimine kadar) belirtilen varlığın sahipliğini transfer etmek üzere düzenlenebilmektedir.”<sup>17</sup> Konvansiyonel finasta ki leasing e yakın bir çalışma mantığına sahip olan icara da diğer İslami finans araçlarında olduğu gibi İslam dininin faiz yasaklamasına uygun bir şekilde işlemler gerçekleştirilmektedir.

Konvansiyonel finansa ta ki kiralama işlemlerinde mal veya ürünün kiralama fiyatı belirlenirken piyasa faiz oranları baz alınmaktadır. Diğer taraftan icara da ise ürün veya malın kiralama işlemlerinde kiralama süresinde İslami kiralamaya konu edilen malın veya ürünün ne kadar karlılık getireceği hususu temel alınmaktadır.

<sup>17</sup> İlker Gülençer, Emrah Ertugay, Rabia Kübra Tünel. "Faizsiz Finansal Araçlarda Ölçüm Sorunları". Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi 12 / 3 (Kasım 2019): 798.

Potansiyel karlılığın bir kısmı kiralama ücreti olarak katılım bankası tarafından talep edilmektedir.

İcara ile her sektörün rahat nefes alması ve her sektörde yatırımların önünün açılması mümkündür. Bu anlamda katılım bankalarına düşen yükte oldukça ağırdır. Katılım bankalarının icara finansal aracını müşteriye sunarken bu aracın avantajlarını bütün yönleriyle anlatmaları gereklidir. Avantajlar anlatıldığında reel sektörün bu finansal araca sıcak bakması da büyük bir olasılıktır. Çünkü İslami finans araçları öncelikle Allah'ın emir ve yasaklarına uygun araçlar olarak piyasalarda ki yerlerini almalıdır. Sonrasında ise maliyetleri konvansiyonel finans araçlarına göre çok daha uygun araçlar olmak iddiasını taşımalıdır. Her iki yönü taşıyan tüm finansal araçların kullanım oranları da yüksek olacaktır.

## 2. 5. Selem

Malın veya ürünün elde edilmeden önce belirlenen bir fiyattan satılması esasına dayanan selem finans aracı maliyetlere katlanmakta zorlanan ve peşin giderleri karşılamakta yetersiz kalan kişiler yada şirketler için oldukça uygun bir araçtır. Katılım bankalarının bu tür müşterilere hitap ederek selem aracını kullanılabilirliği anlamında müşterilerle sıkı irtibatla bulunmaları büyük önem arz etmektedir.

“Selem, basit olarak belirli nitelikte ve miktarda malın belirlenen ileri bir tarihte teslim edilmek üzere peşin fiyata satılmasına dayanan bir sözleşmedir. Genellikle dünya uygulamalarında tarımsal üretimde bulunan çiftçi ve küçük tüccarlara yönelik sunulmaktadır. Özellikle tarımsal üretimde hasadın gerçekleştirilmesi öncesinde çiftçiler çeşitli giderleri (tohum, gübre, işçilik vb.) karşılamak için sezon öncesi nakde ihtiyaç duymaktadırlar. Selem bu nakit sıkıntısının çözümünde önemli bir araç olabilir. Bu finansman yönteminin kullanımındaki bazı riskler özellikle tarım ürünlerinin fiyatlarındaki dalgalanmalar, ürünün depolanma maliyetlerine yönelik riskler, pazarlama riskleri, ürün teslim riskleri vb. durumlar katılım bankalarının bu yöntemi uygulamasını engellemektedir. Bu tarz risklerin önüne geçilmesi adına sunulan bu model önerisi farklı bir bakış açısı kazandırabileceği düşünülmektedir. Özellikle Lisanslı Depoculuk Sistemi ile Ürün İhtisas Borsası/Ticaret Borsaları, Türkiye’de katılım bankacılığının gelişimi için öncülük edebilecek, operasyonel kolaylık sağlayabilecek, işlem maliyetlerini düşürebilecek ve sağlanacak yapısal gelişimlerle katılım bankacılığı için kullanım alanları olabilecektir. Ayrıca selem finansman yönteminin hukuki altyapısının yasal otorite tarafından kullanışlı hale getirilmesi, bu yöntemin kullanımını katılım





bankaları açısından cazip hale getirebilecektir.”<sup>18</sup> Bu anlamda hukuki altyapı üzerinde selem finans aracının kullanım kolaylığı yönünde düzenlemelerin yapılması kullanım oranlarını etkileyecek bir faktördür.

Selem aracının kullanılmasının önündeki en önemli engellerin belirsizlik riski üzerinde yoğunlaşmasından ötürü bu tür risklerin daha belirli hale getirilmesi yönünde katılım bankalarının çalışmalar yapması kullanılma oranını yakından ilgilendirmektedir. Son yıllarda dünya da görülen küresel ısınma sebepli iklim değişikleri vesilesiyle tarımsal ürünlerin hasat miktarları ekim yapılan dönemde tahmin edilememektedir. Ayrıca doğal afetlerin sayıca ve hacimce artması da selem aracının kullandırılmasını etkileyen bir diğer faktördür. Bu sebeplerde gz önünde bulundurulması risklerin daha da tanımlanabildiği çalışmalarla katılım bankaları özellikle tarım sektörüne selem aracıyla fonlama yapmak konusunda değerlendirmelerini yaparlarsa piyasalar tarafından olumlu değerlendirilirler. Çiftçilere yönelik derinlemesine iletişim kanalları kurdukları taktirde katılım bankaları selem aracının kullanımıyla ilgili hiçbir sorun yaşamadan çalışmalarını güçlendirerek yollarına devam edebilirler. İslami finans araçlarının her birinde olduğu gibi bu araçta da katılım bankalarının öncelikle müşterilerinin beklentilerini ve ihtiyaçlarını iyi tespit etmeleri sonrasında da beklentilerle birlikte ihtiyaçların giderilmesi noktasında çözüm üretmeleri katılım bankalarından beklenen bir davranıştır.

## 2. 6. Sukuk

“Sukuk, Arapça’da finansal sertifika anlamına gelen “sakk” kelimesinin çoğuludur. Latince karşılığı ise “ek” olan “sukuk” orta çağda müslüman tüccarlar tarafından alış-veriş ve diğer ticari faaliyetlerden kaynaklanan finansal yükümlülükleri gösteren bir kağıt olarak kullanılmıştır. Bu noktadan hareketle, sukuk, bir varlığa sahip olma ve ondan yararlanma hakkını gösteren faizsiz bir finansman bonusu olarak geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Diğer taraftan klasik bonoda sadece nakit akışı ve bono alıcısına belli bir tutarın belli bir süre sonunda ödeneceğini bildiren ticari bir belge olma özelliği söz konusu iken; sukukta, sukuk alıcısı, aynı zamanda sukuğa konu olan varlığın mülkiyet hakkına da sahip olmakta ve böylece sukuk, alıcısına sukuk varlıklarının satılmasından doğacak hasılatın yanında sukuk varlıklardan elde edilen gelirlerden de pay alma hakkı tanınmaktadır. Ayrıca sukuktaki mülkiyet hakkının, hangi faaliyet üzerinde olduğu (rneğin; borç, varlık, proje, ticaret, yatırım, ...) faizsiz finansman bonusu olan sukuğun çeşitlenmesine de neden olmuştur. Günümüzde İslami Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetleme Organizasyonu

<sup>18</sup> Onur şeyranlıoğlu, Alper Karavardar. “Katılım Bankacılığında Selem Finansman Yöntemine Dayalı Bir Model nerisi”. Turkish Studies-Economics, Finance, Politics, 14/2 (2019), 536-537.

(Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions - AAOIFI) tarafından tanımlanan ve onaylanan 14 adet sukuk çeşidi bulunmaktadır.”<sup>19</sup> Tüm çeşitleriyle birlikte sukukun temelinde bir varlığın bulunması bu varlıktan elde edilecek gelire veya bu varlık sebebiyle katlanılacak olan zarara da varlık sahibinin katlanmasını ifade etmektedir. Bir anlamda faizin olmadığı bir bono olarak ifade edilebilen sukuklar konvansiyonel finanstaki tahvillerin faizsiz şeklidir diye tanımlanmaktadır.

Sukuk aracını kullanan ve kullanmak isteyen çok ciddi bir müşteri kitlesi olduğu için katılım bankalarının bu konuda uzmanlaşmış çalışanlara ihtiyacı vardır. Finansal bilgi seviyesi iyi olan ve bu konudaki birikimini verimli bir şekilde aktaracak olan ekip veya ekipler kurularak katılım bankaları sukukta yol almaya çalışmalıdır. Katılım bankaları faizin olmadığı bir yatırım aracı olarak sukuklarla ilgili özel çalışmalarını yoğunlaştırırlarsa ciddi bir müşteri kitlesine hitap edebilirler. Bunu sağladıklarında konvansiyonel finans araçlarının kullanımından sukukun kullanımına ciddi sayıda bir geçişin olacağını görmek mümkün olacaktır.

## 2. 7. Girişim Sermayesi (Yatırım Ortaklığı)

Ekonomilerin genelinde yeni bir işe girişecek olan kişi, kurum veya kuruluşların birçoğunun finansman alanında bir desteğe ihtiyaç duydukları bilinen bir realitedir. Konvansiyonel bankaların yaptığından daha fazlasını yaparak müşterilerine bu alanda hizmet vermek isteyen katılım bankalarının kar ile zarara katılmak üzere geliştirdikleri oldukça önemli bir yere sahip olan İslami finans araçlarından bir diğeri de girişim sermayesi (yatırım ortaklığı) dir. Katılım bankalarının müşterileri ile kurdukları ortaklık türlerinden birisi olan girişim sermayesi sayesinde işletmeler finansman veya diğer hususlarda boylarını aşan yeni iş fikirlerini hayata geçirebilme imkanı bulmaktadırlar.

“Girişim sermayesi dinamik, yaratıcı ve yenilikçi ancak finansman gücü yeterli olmayan girişimcilerin yatırım fikirlerini gerçekleştirmelerine imkan sağlayan, gerektiğinde işletme ve yönetim desteği de veren, hisse senedi karşılığında sermaye aktarımı sağlayan bir finansal kaynak sağlama yöntemidir. Girişim sermayesi finansman yöntemi yoluyla dinamik, üretken, ama fikirlerini yatırım biçiminde hayata geçirecek finansal güce sahip olmayan girişimcilerin desteklenmesi arzulanmaktadır. Bu anlamda girişim sermayesi finansman modeli, iyi bir iş kurma fikrine ve gerekli girişimcilik yeteneği ve bilgisine sahip olan, ancak yeterli finansman imkanı olmayan girişimcilere, fikirlerini hayata geçirmeye imkan verecek finansmanı sağlayan bir

---

<sup>19</sup> Figen Büyükkakın, Onur Önyılmaz. “Faizsiz Finansman Bonusu Sukuk ve Türkiye Uygulamaları”. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 4/7 (Şubat 2014), 2-3.



modeldir. Yöntem “yeni fikir, buluş ve teknolojik yenilikleri, ticari bir ürün elde edebilmek amacıyla çok yönlü desteklemek” şeklinde de tanımlanabilir. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere söz konusu yöntem, sadece finansman desteğini değil, aynı zamanda yatırıma niyetlenen girişimcilere teknik ve yönetsel destek sağlamayı da içermektedir.”<sup>20</sup>

Katılım bankaları son dönemlerde yeni iş fikirlerinin yükseldiği göz önünde bulundurulduğunda girişim sermayesi konusunda müşterileri ile daha sıkı bir iş birliğine girmelidirler. Özellikle teknolojinin hızla yaygınlaştığı günümüz dünyasında yapay zekadan robotlara, yazılımdan teknolojik buluşlara kadar çok farklı alanda yeni iş fikirleri neticesinde oluşan buluşların ticari alanda daha fazla yer aldığını görüyoruz. Tüm bunların her anlamda katılım bankaları tarafından karşılıklı risklerin paylaşıldığı ortaklık yöntemi olan girişim sermayesi ile desteklenmeleri hem katılım bankalarına hem işletmelere hem de ekonomilere ciddi kazanımlar sağlayacaktır. Bu sebeple de katılım bankalarının bankacılık sektöründeki etkinliği de artmış olacaktır.

### 3. KATILIM BANKALARININ TARİHİ GELİŞİMİ

Tarihin başlangıcıyla birlikte insanoğlunun yaratılışına uygun davranış kalıplarını benimsediği bilinmektedir. Hayatın her alanında bunun örneklerini rahat bir şekilde görmek mümkündür. Aynı şekilde finansal piyasalarda da insanoğlunun ortaya koyduğu emeğinin karşılığını almak istemesi normal karşılanacak bir durumdur. Bu sebeple de emeğin, riskin ve kazanımın paylaşılması üzerine kurulacak bir finansal sisteme ihtiyaç duyulmuştur. İslami finans ve katılım bankacılığı insanlığın duyduğu bu ihtiyacın giderilebilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır.

“Günümüzdeki modern finans sisteminin başlangıcı XV. yüzyılda İtalya’da Leonardo da Vinci’nin arkadaşı Matematik Profesörü Luca Pacioli’nin Aritmetik kitabına eklediği “çift düzen muhasebe sistemi” olarak değerlendirilmekle birlikte esasen XVII. yüzyılda modern bankaların ilk örnekleriyle birlikte İngiliz ve Hollandalılar’ın Doğu ve Batı Hint Kumpanyaları ilk çok ortaklı “Anonim Şirketler” olarak kurulması ve bu şirketlerin hisse senetlerinin önce Amsterdam arkasından da Londra Borsalarında alınıp satılmasıyla atılmış olduğu söylenebilir. Bu şirketlerin en önemli faaliyet alanı o zamana kadar daha çok müslüman tüccarların etkin olduğu ipek ve baharat yollarına alternatif güzergahlar üzerinden Asya, Afrika ve Akdeniz ticaretinin tekeline ele geçirmek oldu. Önceleri Asya ve Afrika kıyılarında bir çok farklı etnisite, dil, din ve kültüre mensup tüccar ve işadamlarının serbestçe iştirak

<sup>20</sup> M. Kemalettin Çonkar. "Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim(Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları". International Journal of Islamic Economics and Finance Studies 3 / 2 (Temmuz 2017), 103-104.

ettiği uluslararası ticaret bu coğrafyalara Avrupalılar'ın gelmesiyle yerini hızla tekellere bırakmaya başladı.”<sup>21</sup>

“1970’lerin ortalarından günümüze kadar İslami bankacılık hız kesmeden büyüdü. İslami bankalar zamanla küresel finansal piyasaların önemli birer aktörleri olmuşlardır.”<sup>22</sup> Bu aktörlerin finansal piyasalardan etkinlikleri ölçüsünde pay almaları başarılarında ki önemli etkenlerin başında gelmektedir.

“Ülkeler ekonomik büyüme için üretim kapasitelerini artırmaya çalışmaktadır. Üretim faaliyetleri için gerekli olan finansmanın sağlanmasında geçmişte konvansiyonel bankalar ağırlıktayken günümüzde İslami bankalar da bu konuda pay sahibidir. Hatta doğrudan ticaretin finansmanına yönelik olması sebebiyle İslami bankacılık kuruluşları üretimin finansmanında daha önemli rol oynamaktadır. Ekonomik büyümeye katkı sağlamaları İslami bankacılığın yükselişini sağlayan temel sebeplerin başında gelmektedir. Bu sebeple Dünya’da İslami bankacılığa verilen önem artmaktadır.”<sup>23</sup> Özellikle reel sektörün aradığı maliyeti daha düşük ve risk paylaşımını esas alan finansal araçların İslami bankacılık tarafından karşılanması önümüzdeki süreçte de bu bankalara olan ilginin artmasının esas sebepleri arasında olacaktır.

“Modern anlamda İslami finans ve bankacılık uygulamaları 1960’lı yıllara dayanmasına rağmen özellikle 1980’li yıllardan sonra Suudi Arabistan, Malezya, Pakistan, Dubai, Katar, Bahreyn, Kuveyt, Türkiye, İngiltere, Lüksemburg, Singapur ve Hong Kong gibi ülkelerin gündemine girmeyi başarmıştır. Dünyada hali hazırda Faizsiz finansla ilgili olarak üç ana akım olduğu kabul edilmektedir. İlk ana akım Bahreyn, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman gibi Körfez ve Ortadoğu ülkelerinden oluşmaktadır. İkinci ekol ise Endonezya, Malezya, Brunei ve Pakistan gibi Müslüman ülkelerin yaşadığı uzak doğu bölgesidir. İslami bankacılıkla ilgili üçüncü akım ise, İngiltere, Hong Kong, Lüksemburg, Almanya, Singapur ve Amerika gibi gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu ülkelere oluşmaktadır. Dünya uygulamalarında bankacılık sisteminin tamamının İslami ilkelere uygun olduğunu iddia eden iki ülke Sudan ve İran’dır. Türkiye, Malezya, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi ülkelere ise hem faizli bankacılık ve hem de faizsiz

---

<sup>21</sup> Mehmet Bulut. “Modern İktisat-Finans Geleneği ve Osmanlılar”. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 3/1 (2017), 48.

<sup>22</sup> Christine Mallin, Hisham Farag, Kean Ow-Yong. “Corporate Social Responsibility and Financial Performance in Islamic Banks”. Journal of Economic Behavior & Organization, 103/Supplement (July 2014), 22.

<sup>23</sup> Mustafa Tevfik Kartal, Cüneyt Hakan Demir. “Türkiye’de Katılım Bankacılığında Sorunlu Kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerine Satışı Üzerine Bir İnceleme ve Yöntem Önerileri”. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 3/1 (2017), 90.



bankacılık uygulamaları beraber görülmektedir. İkili sistemin benimsendiği ölkelerde bile uygulamada bazı farklılıklara rastlanılmaktadır. Örneğin, Malezya'da faizsiz bankacılığı büyütebilmek için 2000'li yıllarda ayrı bir iştirak kurmadan pencere bankacılığı (window banking) ile faaliyet yürütülmesi kolay iken son yıllarda pencere bankacılığının azaltılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmektedir. Ülkemizde mevduat ve katılım bankalarının fon toplama yöntemleri ve faaliyet alanları belirgin bir şekilde farklılaştırıldığı için Türkiye'de pencere uygulaması bulunmamaktadır. Ancak kalkınma ve yatırım bankalarının İşlam Kalkınma Bankası gibi kuruluşlardan temin ettikleri fonları İşlami esaslara uygun yerlere kanalize edilebilmesi açasından sadece sınırlı oranda söz konusu bankalara pencere uygulamasına izin verilmiştir.”<sup>24</sup> Bunun sayesinde elde edilen fonların kullanım alanları gerek sektörel bağlamda gerekse de ekonominin her noktasında kullanılabilmesi anlamında geniş bir habitat oluşturulmuştur. Katılım bankaları için habitatın geniş olması demek İşlami finans araçlarının daha geniş kitlelere ulaştırılması anlamını taşıyacağı için pencere uygulaması çok büyük önem taşımaktadır.

**Tablo 1:** Türkiye'de İşlami Finans Alanında Yaşanan Önemli Gelişmeler

<b>YIL</b>	<b>GERÇEKLEŞEN OLAY</b>
<b>1983</b>	• Özel Finans Kurumları ile İlgili Bakanlar Kurulu Kararı
<b>1985</b>	• Al Baraka Türk ve Faisal Finans Kurumu'nun Kurulması
<b>1989</b>	• Kuveyt Türk Finans Kurumu'nun Kurulması
<b>1991</b>	• Anadolu Finans Kurumu'nun Kurulması
<b>1995</b>	• İhlas Finans Kurumu'nun Kurulması
<b>1996</b>	• Asya Finans Kurumu'nun Kurulması
<b>1999</b>	• ÖFK'ların Bankalar Kanunu Kapsamına Alınması
<b>2001</b>	• Özel Finans Kurumları Birliği'nin Kurulması • Faisal Finans Kurumu'nun İşminin Family Finans Olarak Değiştirilmesi

<sup>24</sup> Abdurrahman Çetin. “Türkiye'de Finansal Tabana Yayılmanın Artırılmasında Katılım Bankacılığının Rolü ve Önemi”. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 16/16 (2020): 158-159.

<p><b>2005</b> • 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun Yayınlanması</p> <p><b>2005</b> • ÖFK'ların isminin "Katılım Bankası" Olarak Değiştirilmesi</p> <p><b>2005</b> • Özel Finans Kurumları Birliği'nin İsmi Türkiye Katılım Bankaları Birliği Olarak Değiştirilmesi</p> <p><b>2005</b> • Faisal Finans ve Anadolu Finans'ın Türkiye Finans Katılım Bankası Adı Altında Birleşmeleri</p>
<p><b>2009</b> • İlk Katılım Sigortacılığı Şirketi Neova Sigorta'nın Kurulması</p>
<p><b>2010</b> • Sukuk ile İlgili İlk Düzenlemenin SPK Tarafından Yapılması</p> <p><b>2010</b> • Kuveyt Türk Tarafından İlk Sukuk İhracının Yapılması</p>
<p><b>2011</b> • Katılım 30 Endeksi'nin Yayınlanması</p> <p><b>2011</b> • İhlas Finans'ın İflası</p>
<p><b>2012</b> • Hazine Müsteşarlığı Tarafından İlk Devlet Sukuku İhracının Yapılması</p>
<p><b>2013</b> • SPK Tarafından Sukuk ile İlgili İkinci Bir Tebliğ Yayınlanarak 2010'daki Düzenlemenin Yürürlükten Kaldırılması</p> <p><b>2013</b> • Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştayı'nın Düzenlenmesi</p>
<p><b>2014</b> • Katılım 50 Endeksi'nin Yayınlanması</p> <p><b>2014</b> • Katılım Sigortacılığı Derneği'nin Kurulması</p> <p><b>2014</b> • İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Programı Eylem Planı İçerisine Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Sisteminin Geliştirilmesinin Dahil Edilmesi</p>
<p><b>2015</b> • Ziraat Katılım'ın Kurulması</p> <p><b>2015</b> • Bank Asya'nın TMSF'ye Devredilmesi</p> <p><b>2015</b> • Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu'nun Kurulması</p>
<p><b>2016</b> • Vakıf Katılım'ın Kurulması</p> <p><b>2016</b> • Ziraat Portföy Katılım Endeksi'nin Yayınlanması</p>
<p><b>2017</b> • Katılım Sigortacılığı ile İlgili İlk Düzenlemenin Hazine Müsteşarlığı Tarafından Yapılması</p> <p><b>2017</b> • BDDK Tarafından Faizsiz Finans Kanun Taslağının Hazırlanması</p>



**2018 • BDDK Tarafından TKBB Bünyesinde Merkezi Danışma Kurulu'nun İhdas Edilmesi**

**2018 • TKBB Tarafından Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ'in Yayınlanması**

**2019 • Türkiye Emlak Katılım Bankası'nın Kurulması**

**Kaynak:** Güçlü & Kılıç, 2019:283, İslami Finansın Türkiye, ABD, İngiltere ve Malezya'da Gelişimi

Katılım bankalarının kurulma kararı 1983 yılında alındıktan sonra 1985 yılı ile ilk katılım bankasının kurulmasıyla Türkiye'de hızlı bir gelişim seyri bu bankalar için başlamış oldu. Konvansiyonel bankaların çalışma prensiplerinden farklı prensiplerle yola çıkan ve çalışmalarını İslami kurallar çerçevesinde yürütmeye çalışan katılım bankalarının özellikle son 5 yılda kamu bankaları tarafından da bu sektöre yönelimin fazla olmasıyla ciddi bir büyüme potansiyelinde olduğu görülmektedir. Özellikle kriz zamanlarında daha çok reel sektörlerle çalışma olanakları fazla olduğundan katılım bankalarının bu dönemlerde konvansiyonel bankalara oranla zararları yok denecek kadar az olmaktadır. Bu sebepten ötürü de müşteri portföyleri günden güne artış göstermektedir.

“Türkiye’de katılım bankacılığının gelişiminde; faiz endişesi nedeniyle klasik bankalarla çalışmak istemeyen tasarruf sahiplerinin atıl fonlarını ekonomiye kazandırabilmek, Türkiye’nin İslam ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek ve petrol zengini İslam ülkelerindeki fonları ülkeye çekebilmek amaçlanmaktadır. Bankacılık Kanunu’na göre katılım bankaları, cari ve katılım hesabı adı altında fon toplayabilmekte ve katılım hesabı sahipleri bankanın işlemlerinden doğacak kâr ve zarara ortak olabilmektedir. Fon kullandırmada ise; kâr/zarar ortaklığı yöntemi, üretim desteği sağlama ve finansal kiralama olmak üzere başlıca üç yöntem kullanılmaktadır. Katılım bankaları ticaret ve sanayi kesimine nakit kredi yerine, yasal mevzuatın öngördüğü tekniklerle finansman desteği sağlamaktadır. Katılım bankaları bu finansman teknikleri yoluyla sadece üretime ve sınai, ticari ve sabit sermaye yatırımı şeklinde reel ekonomiye fonları kullandırmaktadır. Kullanılan fonlar üretim ve ticari alan dışına kaymadığından, kullanılan fonların geri ödenmeme riski de düşük olmaktadır.”<sup>25</sup> Durum böyle olduğu için de katılım bankaları devamlı kar etmekte ve elde ettikleri kardan da katılım hesaplarına her zaman kar payı dağıtmaktadır. Yastık altında kalan

<sup>25</sup> Pınar Pehlivan. “Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi”. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16/31 (Nisan 2016): 305.

değerli madenlerin ve paraların katılım bankalarında değerlendirilmeleri ekonomi için ciddi bir sermaye ihtiyacını karşılayabilme görevi görmektedir.

#### 4. KATILIM BANKALARININ VARLIK SEBEPLERİ

“İslami bankacılık sistemi, gerek dünyada gerekse ülkemizde geleneksel bankacılığın bir alternatifi olarak görülmektedir.”<sup>26</sup> “İslam, neyin makul ve meşru olduğu ve neyin zararlı ve yasak olduğu konusunda geçmişten geleceğe uzanan değişmez bir bakış açısına sahiptir.”<sup>27</sup> “İslam ekonomisi düşüncesinden ortaya çıkmış olan İslami finans, son yıllarda uluslararası finans sistemi içinde gelişmeye devam etmektedir.”<sup>28</sup> Finansal piyasalara bakıldığında sadece konvansiyonel finans kuruluşlarının sistem içerisinde bulunması piyasaların tekdüze çalışmasına sebep olabilecek bir durum olarak değerlendirilmektedir. Hayatın her safhasında olduğu gibi finansal piyasalarda da çeşitlilik gerek müşterilerin gerekse de piyasaları oluşturan kuruluşların lehine bir durumdur. Çeşitliliğin artması rekabetinde artması anlamına geleceği için müşterilerin hareket alanı ve bu alan içerisinde ki ürün farklılaşması da aynı oranda artmış olacaktır.

“Katılım bankalarının kuruluş felsefesine ve finansal dünyadaki rolüne bakıldığında sistemde olması gereken bir finansal aracı kurumdur. Finansal sistemde kendisinden beklenen; âtil fonları sisteme aktarmak, dinî kaygıları gereği piyasadaki finansal uygulamalardan uzak duran kişilere yatırım fırsatı sunmaktır. Dinî beklentiler ve kaygılar etrafında kurulan bu finansal kurumlar, aynı zamanda konjonktürel finansal sahada oldukları için güncel beklentilere de cevap verebilme çabasındadırlar. Geleneksel bankacılık faaliyetleri yapan bankalar finansal piyasalarda günün şartları neyi gerektiriyorsa bu şartlara uymakta herhangi bir ikileme düşmezler. Kapitalist sistem o anda neyi gerektiriyorsa ona göre hareket etme serbestliği vardır. Ancak, katılım bankalarının böyle bir özgürlüğü mevcut değildir.”<sup>29</sup> İslami kurallar çerçevesinde hareket etme zorunluluğu aslında katılım bankaları diğer banka türlerinden ayıran en önemli özellik konumundadır.

“İslam düşüncesinde yaşam, tüm insanların hem maddi hem manevi gereksinimlerini dengeli bir biçimde karşılayarak memnuniyeti sağlayan refah

<sup>26</sup> Özkan Şahin, Elyesa Yılmaz. “Öğrencilerin Girişimcilik Niyetleri ve İslami Finans Algı Düzeylerine Yönelik Bir Araştırma: Düzce Üniversitesi Örneği”. *Bilgi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/1 (2020): 132.

<sup>27</sup> Baker Ahmad Alserhan. *The principles of Islamic Marketing*, (USA: Routledge, 2011), 1.

<sup>28</sup> Bünyamin Er, Yusuf Güneysu. “The Effect of Political Identity Definition on Islamic Finance Perception in Turkey”. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 8/15 (Spring 2019): 52.

<sup>29</sup> İsmail Çelik. "Din ve Kapitalizm Kısılacındaki Katılım Bankalarının Geleceği". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2 (Ağustos 2015): 93.





kavramıyla tanımlanmaktadır.”<sup>30</sup> “Katılım bankacılığı temelde İslam bankacılığı ile özdeşleştirilmektedir. Kutsal kitap Kuran ve Sünnetler birçok alanda olduğu gibi ekonomik alanda da insanların hayatını düzenleyici kurallar koymuştur. İslamiyet’te yasaklanan faiz, İslam ülkelerinde alternatif bir bankacılık sistemi arayışını zorunlu kılmıştır. Bu faizsiz sistemi ortaya çıkaran nedenler dini, ekonomik ve sosyal nedenler olmak üzere üç noktada ele alınmaktadır.

**i) Dini Nedenler:** Faizsiz bankacılığın ortaya çıkmasının en önemli nedeni, İslamiyet’te faizin haram kılınmasıdır. Ekonomik alanda önemli faaliyetler gerçekleştiren Müslümanların birikimlerinin ekonomiye kazandırılması ve kaynağa ihtiyaç duyan firmalara aktarılması gerekmektedir. İşte bu düşünceyle ortaya çıkan faizsiz bankacılık, sadece İslam ülkelerinde değil, diğer dinlere mensup ülkelerde de benimsenmiştir.

**ii)Ekonomik Nedenler:** Petrol zengini olan ülkelerin kaynaklarının batılı ülkelere kaymasını önlemek, ticari bankaların uzun vadeli kalkınma projelerini desteklemekte isteksiz olması ve fonları daha çok ortaklık ve üretim esasına göre kullanarak işletmelerin verimliliğinin kontrol edilebilmesi gibi ekonomik nedenler katılım bankacılığının benimsenmesini hızlandırmıştır.

**iii)Sosyal Nedenler:** Faizsiz bankacılık ile ekonomik sistem içerisindeki farklı gelir gruplarının arasındaki dengesizliğin azaltılması, faizden dolayı meydana gelebilecek sebepsiz zenginleşme ve emek arz edenlerin aleyhinde gelişen sosyal adaletsizliklerin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.”<sup>31</sup>

Dini, ekonomik ve sosyal nedenlerle birlikte katılım bankaları kişilerin veya şirketlerin finansman ihtiyacını gidermek konusunda piyasalarda oldukları konumdan daha da etkili bir konumda olabilme kapasitelerine sahiptirler. Ancak bu kapasitelerinin geri kalmasına sebep olan konularda daha sıkı çalışmalar yapmaları durumunda olması gereken konumlarda olabileceklerdir. Bu anlamda ilgili eksiklerini hızlı bir şekilde belirleyerek eksikliklerin giderilmesi neticesinde yollarına devam etmeleri etkinliklerini en iyi seviyeye getirecektir.

<sup>30</sup> Gillian Rice. “Islamic Ethics and the Implications for Business”. Journal of Business Ethics, 18/4 (1999): 346.

<sup>31</sup> Pınar Pehlivan. “Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi”. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16/31 (Nisan 2016): 300-301.

## 5. KATILIM BANKALARININ FON TOPLAMA VE KULLANDIRMA METODLARI

“Faizsiz bankaların pek çoğu, cari hesaplarında vadesiz mevduat olarak yüksek tutarda fon tutmaktadırlar ve bu fonlar herhangi bir zamanda geri çekilebilmektedir. Bazı faizsiz bankalar, cari hesapların küçük bir kısmı ile yatırım yapmaktadırlar. Bu durumda faizsiz bankalar, kısa vadeli likidite yönetim araçlarına sahip olmadıklarından yüksek miktarda fon, bankada atıl olarak kalabilmektedir.”<sup>32</sup> Katılım bankaları fon toplama ve topladıkları fonları finans araçlarıyla kullanarak ekonomilere hareketlilik getirmeyi amaç edinmiş kurumlardır. Verimli bir şekilde fonları toplayarak aynı zamanda da en iyi şekliyle fonları piyasalara cansuyu olabilecek bir ortamda kullanılmak amacıyla hareket etmektedirler. Bu amacın dışında hareket eden katılım bankalarının ömürlerinin çokta uzun olmadığı görülmüştür. Faizsizlik prensibi temelinde inşa edilen katılım bankaları her ne olursa olsun bu temel prensibin dışına hiçbir şekilde çıkmadan hareket etmelidirler. Konvansiyonel bankaların bakış açısından tamamen farklı bir bakış açısına sahip olan katılım bankalarının müşterileriyle karlılığın üzerinde manevi bir bağ kurmaları gelecekte açısından önemlidir. Çünkü müşteri portföylerine bakıldığında müşterilerinin büyük bir çoğunluğunun tamamen manevi duygularla bu bankalarla çalıştıkları sonucuna ulaşılır. Bu özellik göz önüne alındığında aradaki manevi bağ güçlendirmenin etkisinin büyük olacağını kestirmek mümkün olmaktadır. Katılım bankalarının müşterileri gerek manevi gerekse de maddi çıkarlarını göz önünde bulundurarak katılım bankalarından İslami finansal araçları kullanarak büyük oranlarda fonlar kullanmaktadırlar. Kullanılan fonların büyüklüğü her geçen yıl daha da artmaktadır. Artışın devam etmesiyle bankacılık sektöründe katılım bankalarının payları da aynı yönde artış kaydetmektedir.

**Tablo 2:** Türkiye’de Katılım Bankalarının Kullandığı Fonlar

Albaraka Türk Katılım Bankası	Emlak Katılım Bankası	Kuveyt Türk Katılım Bankası	Türkiye Finans Katılım Bankası	Vakıf Katılım Bankası	Ziraat Katılım Bankası	2020 / 4. Dönem
42.416	13.599	79.054	47.740	29.424	43.360	255.592

**Kaynak:** Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), “Aranan: Katılım Bankaları Mukayese”  
Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2021

<sup>32</sup> Hennie Van Greuning, Zamir Iqbal. Risk Analysis for Islamic Banks, (USA: The World Bank, 2008), 155.



Türkiye’de bulunan katılım bankalarının kullandırdığı fonlara baktığımızda 2020 yılının son çeyreğinde bir önceki yılın son çeyreğine oranla 45.1 % oranında bir artış olmuştur. Bir yıl içerisinde kullanılan fonların bu oranda artması katılım bankaları tarafından büyük bir başarıya imza atıldığını göstermektedir. Tabloya bakıldığında en fazla fonu Kuveyt Türk Katılım Bankasının kullandırdığı görülmekte olup ardından sırasıyla Türkiye Finans Katılım Bankası ve Ziraat Katılım Bankası gelmektedir. Ziraat Katılım Bankasının kuruluşu Albaraka Türk Katılım Bankasından çok sonraları olmasına rağmen kullandırmış olduğu fonlarda daha yüksek bir oran yakalamıştır. Bundan ötürü de önümüzdeki yıllarda kamu katılım bankalarının sektörde daha aktif olacağını şimdiden söylemek mümkündür.

“Katılım bankalarının fon toplamak için kullandıkları yöntemler;

- Cari Hesaplar
- Vedia Sözleşmesi
- Karz-ı Hasen Sözleşmesi
- Yeni Bir Akit

Fon kullandırmak için kullandıkları yöntemler ise;

- Murabaha
- Müşareke
- Mudarebe
- Selem
- İcara
- Sukuk.”<sup>33</sup>
- Girişim Sermayesi

---

<sup>33</sup> Alpaslan Alkış, “İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri”. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2/3 (2018): 122-123.

**Tablo 3:** Türkiye’de Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektöründe Kullandırılan Fonlar

KATILIM BANKALARI (2021 MART)	BANKACILIK SEKTÖRÜ (2021 MART)
266.785	3.952.915

**Kaynak:** Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), “Aranan: Sektör Mukayese” Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2021

Bankacılık sektörü ile katılım bankalarının kullandırmış oldukları fonlara bakıldığında aralarında çok ciddi bir farkın olduğu görülmektedir. Bu farkın sebebi katılım bankalarının gerek sayı, gerek hacim, gerek şube sayısı ve gerekse de büyüklükleri anlamında konvansiyonel bankalardan çok gerilerde olmasından kaynaklanmaktadır. Ama katılım bankaları her yönde olduğu gibi kullandıkları fonlar anlamında da her geçen gün büyüme göstermektedirler. Ekonomik konjonktürün gidişatı da bütüncül anlamda değerlendirildiğinde katılım bankalarının gelişim gösterebilmesi için son derece uygun konumdadır. Çünkü faiz baskısı altında üretim yapmanın ve büyümenin çok mümkün olmadığı aslında her geçen gün biraz daha iyi anlaşılmaktadır. Bu ortamda katılım bankaları müşterileri ile daha sıkı bir iletişim içerisine girdikleri taktirde sahip oldukları araçları müşterilerine iyi anlatabilirlerse büyümemeleri için hiçbir sebep yoktur.

“Katılım bankacılığı bireysel bankacılık, ticari bankacılık ve yatırım bankacılığı alanlarında hizmet yürütmektedir. Bankacılık işlemleri açısından katılım bankacılığı ile faizli bankacılık arasındaki temel farklılık, fon toplama ve fon kullandırma usullerindeki farklılıklardır. Katılım bankacılığı, faizli bankaların yaptığı gibi hakiki veya tüzel kişiliklerin biriktirdikleri tasarrufları toplama fonksiyonu gerçekleştirmektedir. Fon toplama genellikle cari hesaplar ve katılma hesapları şeklinde olmaktadır. Katılım bankaları hesapları işletirken dini kurallara uygun hareket etmektedirler. Katılım bankacılığında cari hesaplar üç temel yaklaşım içinde ele alınmaktadır. Bunlar, vedia yaklaşımı, karz-ı hasen yaklaşımı ve yeni bir akit yaklaşımıdır. Katılma hesabı yoluyla fon toplama çoğunlukla “mudaraba” sözleşmesi yöntemiyle gerçekleştirilmektedir.”<sup>34</sup> Katılım bankaları hem fon topladıkları fonlarda hem de kullandıkları fonlarda daha çok manevi hassasiyetlerle hareket eden bir müşteri kitlesine hitap etmektedirler. Bunun bilincinde olmak zorunda olan katılım bankalarının fon toplama veya fon kullandırmada aktif olarak kullandıkları her metotta İslam dininin emir ve yasalarına göre hareket etmesi kuruluş amaçlarına ne kadar bağlı olduklarını gösterecek olan temel bir husustur.

<sup>34</sup> Alpaslan Alkış, “İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri”. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2/3 (2018): 132.



Bunlarla birlikte fon kullandırmak için kullanılan yöntemleri daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak inceledikten sonra bu yöntemlerin kullanım oranlarının artırılması katılım bankalarının asli görevleri olduğunun altını çizmek son derece önemli bir konudur.

## 6. ARAşTIRMA VE ANALİZ

Faizin olmadığı ekonomik bir yapıda hem insanların hem de işletmelerin finansal ihtiyaçlarının giderilme maliyetleri çok daha uygun seviyelerde gerçekleşebilir. Özellikle faizin emek ve alınteri ile kazanılan kazancı ne kadar erittiği düşünülüğünde bu maliyetlerin hangi noktalarda gerçekleştiği çok daha rahat anlaşılabilir. Katılım bankalarının kuruluş amacının faizsiz bir finansal yapıda hareket etmek olduğu göz önüne alındığında aslında üzerlerinde ki yükünde ne kadar ağır olduğunun farkına varmak mümkündür. Gerek katılım bankalarını bu ağır yükün altından biraz olsun kaldırmak gerekse de hitap ettikleri müşteri kitlesinin artırılması noktasında katılım bankalarına yardımcı olabilmek için İslami finans araçlarının bilinir olmasının ne kadar önemli olduğunun bilincinde hareket edilerek bir araştırma yapılmaya çalışılmıştır. Daha önce yapılan akademik çalışmalarda konunun bu şekilde incelenmediği anlaşıldığından bu çalışmamızın katılım bankalarına ve katılım bankası müşterilerine bir yol haritası çizebileceğinin önemine binaen araştırma ortaya konulmuştur. Ayrıca katılım bankalarının finans sistemi içerisinde daha aktif olmasıyla hem kendileri hem de müşterilerinin kazançlı çıkacağı realitesi iyi bilinmelidir.

Katılım bankalarının sahip oldukları finans araçlarının kullanım oranlarının artırılması için müşterileri ile kurmuş oldukları iletişim ve müşterilerine bu araçları anlatmaları ile bu araçların kullanım oranlarının artması arasında bir ilişki olup olmadığının araştırılması için sözlü görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme yapılan kişiler katılım bankalarının çalışanları ve katılım bankalarının müşterileri arasından rastgele seçilerek yapılmıştır. Katılım bankası müşterileri seçilirken müşterilerin bireysel ve kurumsal olmasına dikkat edilerek her bireysel hem de kurumsal müşterilerle görüşmeler yapılmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan hususlar şunlar olmuştur;

- Katılım bankası müşterileri katılım bankalarının kuruluş amacının ve çalışma prensiplerinin konvansiyonel bankalardan her anlamda farklı olduğunu düşünmektedirler.

- Katılım bankalarının finansal krizlerden diğer bankalara oranla daha az etkilendiği gerek katılım bankalarının müşterileri gerekse de çalışanları tarafından güçlü bir şekilde ortaya konulmaktadır.
- İslami finans araçlarıyla ilgili olarak katılım bankalarının çalışanları son derece bilgi sahibi iken katılım bankalarının müşterileri finansal araçların tamamından haberdar değildirler.
- Katılım bankalarının müşterileri finansal araçların katılım bankalarında çok çeşitli olmadığını ifade etmektedirler.
- Katılım bankalarının müşterisine sunduğu finansal araçların konvansiyonel bankaların finansal araçlarına oranla az olmasının sebebinin İslami kurallar çerçevesinde bu finansal araçların oluşturulduğunun farkında olan katılım bankası müşterisi genele göre daha az orandadır.
- Katılım bankalarında riskin tam anlamıyla paylaşıldığı konusunda gerek çalışanlar gerekse de müşteriler görüş birliği içerisindedirler.
- Katılım bankası çalışanları müşterileri ile iyi iletişim kurduklarını düşünmektedirler.
- Katılım bankası müşterileri katılım bankaları tarafından kendileriyle iletişimleri konusunda bazı aksaklıklar olduğu yönünde düşünceler beyan etmektedirler.
- İslami finans araçları müşterilere iyi ve etkili anlatılırsa bu araçların kullanım oranları yükselecektir.
- İslami finans araçlarının anlatımı için öncelikle katılım bankalarının müşterileri ile çok etkili bir iletişim kurmaları gereklidir. Bu iletişimi sağlayabilmek için katılım bankalarının çalışanlarının eğitilmeleri çok önemlidir.
- Güçlü iletişim ve sade anlatım İslami finans araçlarının kullanım oranlarını pozitif yönde etkileyecektir.
- Zayıf iletişim ve etkisiz anlatım İslami finans araçlarının kullanım oranlarını artırmayacak hatta düşürecektir.



## SONUÇ

İslami finans araçlarının yaygın kullanımı katılım bankaları açısından önemli bir başarı ölçütü olarak görüldüğünden bu konuda bankaların verimli bir şekilde çalışmalarını gelişimleri açısından son derece önemlidir. Her bir İslami finans aracının ayrı özelliği olmasından ötürü her birinin farklı yönleri ön plana çıkarılarak katılım bankalarının çalışma yapmaları sağlanmalıdır. Yapılacak çalışmalarda katılım bankasının bulunduğu ülkenin ve coğrafyanın bütün özellikleri göz önüne alınmalı ve çalışmanın çerçevesi başarı amacıyla çizilmelidir. Mudarebe, müşareke, icara, sukuk, selem ve murabaha olmak üzere şeriat alimleri tarafından kabul edilmiş altı farklı İslami finans aracının yanında bir de girişim sermayesinin eklenmesiyle toplamda yedi adet İslami finans aracı bulunmaktadır. Bu araçların dışında da araçlardan bahsetmek mümkündür fakat bunlar şeriat alimleri tarafından kabul görmediği için çalışmamızda İslami finans aracı olarak sadece yedi araçtan bahsedilmektedir.

Emek ve sermayenin ortaklığı temelli mudarebe aracında yatırım ortaklıklarının en sık şekilde kullanıldığını görmek mümkündür. Katılım bankalarının sadece emek konusunda uzmanlaşmış fakat sermayesi olmayan şirketlerle iyi ilişkiler kurarak mudarebe finans aracıyla eksik kaldıkları sermaye konusunda yardımcı olmaları önemlidir. Bu yüzden emeğin yoğun olduğu sektörlerle yapılacak görüşmeler ve toplantıların sayıları artırılmalıdır. Çalışanın alimteri kurumadan hak ettiği kazancın kendisine verilmesi noktasında çok hassas olan İslam dini emek sarf edenin hakkını en üst seviyede korumaktadır.

Ortaklık finansmanı şeklinde de tanımlanan müşareke finans aracının kullanım oranının artırılması için de katılım bankaları çalışmalar yapmalıdır. Çalışmaların başlangıç noktasını müşarekenin ne olduğu nasıl kullanılabildiği ve ne gibi faydalar sağladığı konularında katılım bankası çalışanlarının eğitilmeleri oluşturmalıdır. Sonrasında etkili bir şekilde müşterilere bilgi aktarımı yapılarak müşarekenin kullanım oranlarının mümkün olan en üst seviyelere çıkarılması büyük bir olasılıktır. Reel sektörde özellikle üretim yapan işletmelerin rahat bir şekilde kullanabilecekleri bir İslami finans aracıdır. Bu araçta karın önceden belirlenen oranlarda zararın ise her bir ortağın sermaye oranında olmasından ötürü çok tercih edilen bir araç olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Katılım bankaları her türlü sektöre bu aracı iyi anlatabilirse kullanım oranlarını en üst seviyeye çıkarabileceklerdir. Aynı zamanda müşareke ile ortaklık kültürü de daha geniş kitleler tarafından benimsenecektir. Ortaklık kültürü işletmelerin büyümesi ve finansal sorunların daha rahat bir şekilde çözülebilmesi için desteklenmesi gereken bir kültür çeşidi olarak bilinmelidir.

Herhangi bir mal veya ürünün maliyeti üzerine belirli bir miktarda kar eklenerek müşteriye satılması konusunu temel edinen murabaha ile reel sektörün her bir kolunun finansman ihtiyaçları faiz olmadan çözümlenmektedir. Yaygın bir kullanım alanı olmasından ötürü ve konvansiyonel bankaların benzer nitelikteki finansal araçlarına göre maliyeti çok daha düşük olan murabahanın kararlı bir çalışma sistematiğiyle kullanım oranları çok daha iyi noktalara gelebilir. Her sektörde çok rahat kullanım alanına sahip olan murabaha sağladığı avantajlarla işletmelerin rahat nefes almalarına sebep olmaktadır. Katılım bankaları murabahanın kullanımını artırabilmek adına sektörel çalışma grupları oluşturarak tüm yönleriyle murabahayı anlatmalıdırlar. Murabaha kullanım kar payı oranları verimlilik baz alınarak uygulandığında işletmelerin sektör ayrımı yapmaksızın tercih edecekleri bir finansal araç olması mümkündür. Her bir İslami finansal aracın kendine has özellikleri kullanılarak işletmelerin kullarımlarına sunulması bu konuda ki başarıyı etkileyecek bir diğer etmendir.

Finansal kiralama yöntemi diye de tanımlaması yapılabilen icara finans aracıyla şirketler satın almak istedikleri herhangi bir makine veya ekipmanı çok rahat şartlarda elde etmektedirler. Katılım bankaları icaranın kullanım oranının artırılması amacıyla da konvansiyonel finasta ki leasing işlemlerinde piyasa faiz oranlarının baz alınarak kiralama yapıldığını fakat icarada ise kar paylarının baz alındığını şirketlere çok iyi anlatmalıdırlar. Aralarında ki bu farktan ötürü de icaranın daha uygun maliyetlerle müşteriye verilebileceğini iyi ifade edebilirlerse icaranın kullanım oranlarında çok ciddi yükselişlerin olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bankalar bu yönde çalışmalarını sürdürmelidirler. Bu yöntem gerek konvansiyonel bankalarda gerekse de katılım bankalarında müşteriler tarafından çok tercih edilen bir yöntem olduğu için katılım bankalarının konvansiyonel bankaların müşterilerden talep ettiği bir takım masrafları talep etmemeleri durumunda müşterilerin finansal kiralama anlamında katılım bankalarına yönelmesi gayet normal karşılanmalıdır.

Bir ürün veya malın elde edilmeden önceden belirlenen bir fiyattan ileriye dönük satılması konusunu temelinde barındıran selem finans aracının kullanımının yaygınlaştırılması için selem en çok kullanıldığı sektör olan tarım sektörünün sorunlarının iyi tespit edilmesi gereklidir. Bu konuda son dönemlerde tüm dünyanın yaşadığı pandemi sürecinde tarım sektörünün önemi bir kez daha hatırlandığı için tarım alanlarının geniş olduğu ülkelerde faaliyet gösteren katılım bankalarının çok daha verimli bir şekilde çalışması gerekmektedir. Tarımın yerinin ülkelerin geleceğinde belirleyici bir faktör olacağı hiçbir zaman akıldan çıkarılmadan hareket edilmelidir. Dolayısıyla ürün elde edilmeden fiyatı belirlenip satıldığı için ürünün elde edilmesini engelleyecek tüm risklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir ki bu finans aracına talep her zaman mümkün olsun. Bu sebeple mevsimlerin nasıl seyredeceğinin önceden





bilimsel yollarla tespit edilip ürünlerin hasadının hangi düzeylerde olacağı konusunda iyi tahminde bulunabilen katılım bankaları selemin kullanım oranının artırılmasını sağlayacaklardır. Özellikle çiftçilere selemin her yönü çok iyi izah edildiğinde konvansiyonel bankalardan bu anlamda kredi kullanan çiftçilerin birçoğunun katılım bankalarına başvurduklarını görmek son derece mümkün hale gelecektir.

Varlığa dayalı bir gelirin söz konusu olduğu faizin olmadığı bir bono olarak ta tanımlanan sukuk yatırımcısına çok ciddi faydalar ortaya koymaktadır. Sukukta ortada bir varlık olması ve bu varlığın bir gelir elde etmesi sebebiyle elde edilen gelirin müşterinin elindeki sukuk oranı çerçevesinde müşteriye verilmesi esasıyla hareket edilmesinden ötürü çok ciddi sayıda katılım bankası müşterisi tarafından bir yatırım aracı olarak kullanılmaktadır. Diğer araçların genelinde olduğu gibi sukuk konusunda da katılım bankaları sukukun sahip olduğu her türlü avantajı müşteri gruplarına tüm yönleriyle açıkladığı ve anlattığı noktalarda bu araca yönelimde artacaktır. Anlatımın açık ve anlaşılır nitelikte olmasını ön plana alacak şekilde bir çalışma sistematığıyle hareket edilirse katılım bankalarının sukukun kullanım oranlarını artırması kuvvetle muhtemel olacaktır. Katılım bankalarının sukuk ihraç oranları her geçen yıl daha da arttığı için bu konuda yapılacak çalışmaların geliştirilmesi konusunda da katılım bankaları özel çalışma grupları kurmalıdır.

Yeni bir iş fikrinin ihtiyacı olan finansal, teknik ve yönetsel anlamda desteğin sağlanabilmesi imkanını ortaya koyan girişim sermayesi ortaklık yöntemiyle risklerin paylaşılması mümkün olmaktadır. Girişimciliğin ve girişim kültürünün her geçen gün arttığı son dönemlerde girişim sermayesine duyulan ihtiyaçta artmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesinde katılım bankalarının aktif rol alabilmesi için müşterileri ile samimi ve yakın ilişki kurabilmeleri son derece önemlidir. Özellikle bireysel girişim hikayelerinin arttığı gelişmekte olan ülke ekonomilerinde faaliyet gösteren katılım bankalarının girişim sermayesine en üst düzeyden önem vermeleri gerekmektedir. Katılım bankalarının müşterilerine katılım bankalarının kullanmış oldukları İslami finansman araçları içerisinde girişim sermayesi seçeneğinin de bulunduğunu anlatmaları ve bu seçeneğin hangi zamanlarda kullanılacağını özellikle vurgulamaları girişim sermayesinin kullanım oranını yakından etkileyecek bir husustur. Reel sektörlerin tamamında girişim sermayesine olan ihtiyaç her geçen gün biraz daha arttığı için bu sektörlerle daha sıkı bir iletişim ve anlatım ortaya konulmalıdır. Bunu sağlayan katılım bankalarının gerek girişim sermayesi finans aracında gerekse de diğer araçlarda bir adım daha öne gittiğini görmek oldukça büyük bir olasılıktır.

Katılım bankalarının tarihsel sürecine bakıldığında da faizsizlik prensibi üzerine kurulmalarından ötürü müşterileriyle konvansiyonel bankaların aksine manevi bir bağ kurmaları gerek İslami finans araçlarının kullanımını noktasında gerekse de yeni

katılabilecek müşterilere ulaşması noktasında çok büyük bir fayda sağlayacaktır. Fon toplama ve fon kullandırma metodlarının tamamında katılım bankası müşterilerinin İslam dininin çizdiği çerçeveye göre hareket ettikleri bilinmektedir. Bu özelliklere sahip müşterilerin katılım bankalarından kuruluş amaçlarının dışında hareket etmesini beklemeleri zaten mümkün değildir. Belirli çevreler tarafından katılım bankalarının örneğin dağıttıkları kar paylarının piyasa faiz oranıyla eşdeğer olduğu söylemleri müşterilerin bu bankalara yönelimlerini engellemek amacıyla çıkarttıkları doğru olmayan ifadeler olduğu bilinmelidir. Katılım bankalarının dağıttıkları kar payları her gün, her ay ve her yıl değişmektedir. Kar paylarını belirleyen en önemli etmenin katılım bankalarının fonlarının tamamını reel sektörlerde kullanması ve bu fonların elde ettiği karın katılım bankası müşterilerinin bankada bulunan kar ve zarara katılım hesaplarında yer alan tutarlar oranında dağıtılmasından ibaret olduğu her fırsatta bu çevrelere deklare edilmelidir. Bu konuda katılım bankalarının bir arada hareket ederek tek bir söylem birliği içerisinde olmaları kendilerini müşterilerine ve finans çevrelerine doğru anlatabilmeleri yönünden önemli bir noktadır.

Dini, ekonomik ve sosyal sebeplerden ötürü varlıklarından haberdar olduğumuz katılım bankalarının varlık sebeplerini hiçbir zaman unutmadan yollarına devam etmeleri gelişim gösterebilmeleri açısından son derece önemlidir. Bu bankalar ana gayelerinin dışına çıkmadan yollarına devam etmeyi amaç edinmelidirler. Niçin kurulduğunu unutan katılım bankalarının çok uzun süre yaşamadığı gerçeğinden yola çıkarak hareket etmek ayrıca mühim diğer bir konudur. Katılım bankaları hem tüzel kişilik olarak hem de çalışanları olarak yolculuğa çıkılan ilk gün ki gibi temiz ve saf niyetli olmalıdırlar.

Topladıkları fonları en verimli şekliyle müşterilerinin kullanımına sunma görevini tam anlamıyla yerine getirebilmek için katılım bankaları tüm güçleriyle çalışmalıdırlar. Reel sektörün faizsiz finans araçlarına ihtiyacı oldukça fazla olduğu ve bu ihtiyacın her geçen gün artması sebebiyle de katılım bankaları daha çok efor sarf etmek durumundadırlar. Ekonomiye canlılık vermek adına da en yüksek tutarlarda fon toplamak ve aynı şekilde en yüksek hacimlerde de fon kullandırmak katılım bankalarından piyasanın beklentileri arasındadır. Yatırımların önündeki en önemli engelin finansman ihtiyacı olduğu bilinerek hareket edilirse İslami finans araçlarının kullanım oranlarının yüksek olmasının ne kadar ehemmiyetli olduğu gerçeğini anlamakta o kadar kolay olur. Çünkü yatırımlarda konvansiyonel bankaların verdikleri kredilerin maliyetleri özellikle faiz oranlarının yüksek olduğu ülkelerde çok fazla olmaktadır. Yüksek maliyetlere katlanmanın zor olmasından ötürü de müşterilerin katılım bankalarına yönelmeleri söz konusu olmaktadır. Bu durumu katılım bankalarının lehlerine dönüştürmeleri hususunda çalışmalar yapmaları sonucunda müşteri sayılarında ve hacimlerinde ciddi artışlar yaşanacaktır.



İslami finans araçlarının kullanımlarıyla ilgili olarak katılım bankalarının müşterileri ile kurduğu iletişim ve müşterilerine bu araçları anlatmalarıyla araçların kullanım oranları arasında nasıl bir ilişki olduğu araştırılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma için nitel bir araştırma tekniği olan sözlü görüşme kullanılarak hem katılım bankaları müşterileri hem de çalışanlarıyla görüşülerek geniş bir kitleye ulaşılmıştır. Müşterileri ile etkili iletişim kurmayı başaran ve İslami finans araçlarını müşterilerine iyi anlatan katılım bankalarının sahip oldukları finans araçlarının kullanımlarını artırdıkları sonucuna varılmıştır.

Yapılan araştırmayla katılım bankası müşterilerinin katılım bankalarının hangi amaç üzerine kurulduklarını çok iyi kavradıkları anlaşılmıştır. Katılım bankalarının finansal krizlerden konvansiyonel bankalara oranla daha az etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır. İslami finans araçlarını katılım bankası çalışanları çok iyi bilirken müşteriler aynı derecede bilgiye sahip değildir. Çalışanlar müşteriler ile iyi ilişkiler kurduklarını düşünürken risklerin paylaşılması konusu gerek çalışanlar gerekse de müşteriler tarafından son derece iyi bilinmektedir. Müşteriler bankaların kendileriyle çok iyi iletişim kurmadıklarını düşünmektedirler. Katılım bankaları müşterileri iyi iletişim kurarlar ise İslami finans araçlarının kullanım oranları artacaktır. Bu konuda finans araçlarının anlatımının sade ve anlaşılır nitelikte olması kullanımlarını olumlu yönde etkilerken anlatımda etkisiz tarafın olması bu araçların kullanımlarını son derece olumsuz yönde etkileyecektir. Dolayısıyla katılım bankalarının öncelikle çalışanlarını İslami finans araçları konusunda alanında uzman hocalar eşliğinde sıkı bir eğitimden geçirip sonrasında da çalışanların müşterilerle güçlü bir iletişim kurarak bunları anlatmaları bu araçların kullanım oranları anlamında oldukça önemli ve hassas bir konudur.

Çalışmamız sonucunda katılım bankalarına katılım bankaları çalışanlarına ve katılım bankası müşterilerine şu önerilerde bulunmak mümkündür;

- Katılım bankaları kuruluş amaçlarının konvansiyonel bankalardan çok farklı olduğunu her ortamda dile getirmelidirler.
- Katılım bankaları müşterilerini her konuda bilgilendirmelidirler. Bu bilgilendirmeler tüm iletişim kaynakları ve sosyal medya kullanılarak yapılmalıdır.
- Katılım bankaları finans araçlarını İslam dininin emir ve yasaklarına göre çeşitlendirmelidir.

- Katılım bankalarının çalışanları eğitimlerine ciddi anlamda önem vermeli ve kendilerini devamlı surette geliştirmelidirler. Bu eğitimlerin ana konuları etkili iletişim ve İslami finans araçları olmalıdır.
- İslami finans araçlarının tüm özellikleri katılım bankası çalışanları tarafından iyi öğrenilmelidir.
- Bu araçların katılım bankası çalışanları tarafından katılım bankası müşterilerine anlatımları etkili yapılmalıdır.
- Katılım bankası çalışanları ile katılım bankası müşterileri arasındaki iletişim güçlü olmalıdır.
- Katılım bankası çalışanlarının finans araçlarını müşterilerine anlatımları sade ve anlaşılır nitelikte olmalıdır.
- İslami finans araçlarının anlatımı için yazılı ve görsel medya ile tüm kanallar aktif şekilde kullanılmalıdır.
- Üniversitelerde İslam Ekonomisi ve Finansı bölümlerinin sayıları artırılmalıdır. Bunun için katılım bankaları yetkili kurum ve kuruluşlara bu yönde devamlı surette görüş bildirmelidir.
- Katılım bankaları müşterilerine konvansiyonel bankaların finans araçlarının maliyetleri ile İslami finans araçlarının maliyetlerini karşılaştırmalı tablolarla açıklayıcı bir şekilde anlatmalıdırlar.
- İslami finans araçlarının çeşitlendirilmeleri konusu son derece önemli olduğundan gelişen finans piyasaları katılım bankaları tarafından yakından ve ilgi ile takip edilmelidir.
- Her bir finans aracı uygun olduğu sektörler bazında değerlendirilerek müşterilerin kullanımına sunulmasına özen gösterilmelidir.

Bu çalışmamız ile İslami finans araçlarının kullanımı konusunda katılım bankalarının yapması gerekenleri tüm yönleriyle ifade etmeye çalıştık. Ortaya koyduğumuz önerilerimizle hareket eden katılım bankalarının İslami finans araçlarının kullanım oranlarının artırılmasında çok büyük bir yeri olacağını ümit ediyoruz. Bunların aksi yönünde hareket eden ve davranış gösteren katılım bankalarının ise çok büyük problemler yaşayarak finans piyasalarında tutunamayacağını söylemekte ayrıca önem arz etmektedir.



## KAYNAKÇA

- Alkış, Alpaslan. “İslam Hukukunda katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri”. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 2/3 (2018), 120-133.
- Alserhan, Baker Ahmad. The Principles of Islamic Marketing. USA:Routledge, 2011.
- Altundere Doğan, Merve Büşra - Ersoy, Arif . "Faizsiz Gayrimenkul Edinmede Azalan Mülk Ortaklığı Yöntemi". Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi 12/23 (2020), 383-402. <https://doi.org/10.14784/marufacd.781520>
- Arzova, Sabri Burak - şahin, Bertaç şakir. “Tarımın Finansmanında Selem Yöntemi ve Muhasebe Kayıtları”. Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi 3/7 (2019), 32-47. <https://doi.org/10.43480/bspad.490661>
- Battal, Ünal - Yalçınkaya, Akansel. “İslami Finansman ve Havaalanı Yatırımlarının Faizsiz Finansman Araçları ile Finansmanı”. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi 50/575 (2013), 45-58. <https://doi.org/10.48058/fpeyd.607686>
- Bulut, Mehmet. “Modern İktisat – Finans Geleneği ve Osmanlılar”. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi 3/1 (2017), 33-59. <https://doi.org/10.30636/jief.349151>
- Büyükakın, Figen - Önyılmaz, Onur. “Faizsiz Finansman Bonusu Sukuk ve Türkiye Uygulamaları”. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi 4/7 (2014), 1-16.
- Canbaz, Muhammet Fatih - Erden, Ahmet Sami. “Katılım Bankalarında Mudarebe Finansmanını Engelleyen Faktörler”. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 5/4 (2020), 646-658. <https://doi.org/10.29106/fesa.795368>
- Çelik, İmran. “Meşru Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzde Kullanımı”. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 1/3 (2017), 381-396. <https://doi.org/10.32765/farabi.348450>
- Çelik, İsmail. "Din ve Kapitalizm Kısılcındaki Katılım Bankalarının Geleceği". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1/2 (2015), 80-97. <https://doi.org/10.26018/rteusbe.274031>
- Çetin, Abdurrahman. “Türkiye’de Finansal Tabana Yayılmanın Artırılmasında Katılım Bankacılığının Rolü ve Önemi”. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 16/16 (2020), 155-171. <https://doi.org/10.54125/esad.700038>

Çonkar, M. Kemalettin. "Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim (Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları". *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 3/2 (2017), 100-124. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8407.2017.3.2.05>

Demirdöğen, Yavuz. "İslami Fintek Ekosistemi Üzerine Bir Değerlendirme". *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2020), 63-99. <https://doi.org/10.54503/gauniibf.734641>

Er, Bünyamin - Güneysu, Yusuf. "The Effect of Political Identity Definition on Islamic Finance Perception in Turkey". *Global Journal of Economics and Business Studies* 8/15 (2019), 52-60. <https://doi.org/10.47008/gumusgjebs.547125>

Gülençer, İlker vd. "Faizsiz Finansal Araçlarda Ölçüm Sorunları". *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi* 12/3 (2019), 787-807. <https://doi.org/10.29067/muvu.473313>

Güçlü, Fatih - Kılıç, Metin. "İslami Finansın Türkiye, ABD, İngiltere ve Malezya'da Gelişimi". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 17/3 (2019), 271-293. <https://doi.org/10.11611/yead.569172>

Greuning, Hennie Van - Iqbal, Zamir. *Risk Analysis for Islamic Banks*. USA: The World Bank, 2008.

Huston, Sandra J. "Measuring Financial Literacy". *Journal of Consumer Affairs* 44/2 (2010), 296-316.

Kacı, Temel. "Katılım Bankacılığında Uygulanan Finansal Kiralama Yöntemindeki Risk Faktörünün İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/3 (2020), 454-466. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.759995>

Kartal, Mustafa Tefik - Demir, Cüneyt Hakan. "Türkiye'de Katılım Bankacılığında Sorunlu Kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerine Satışı Üzerine Bir İnceleme ve Yöntem Önerileri". *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 3/1 (2017), 89-115. <https://doi.org/10.30636/jief.307049>

Mallin, Christine vd. "Corporate Social Responsibility and Financial Performance in Islamic Banks". *Journal of Economic Behavior & Organization* 103/ Supplement (2014), 21-38. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.03.001>



Pehlivan, Pınar. “Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi”. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16/31 (2016), 296-324. <https://doi.org/10.30976/susead.302169>

Rice, Gillian. “Islamic Ethics and the Implications for Business”. Journal of Business Ethics 18/4 (1999), 345-358. <https://doi.org/10.1023/A:1005711414306>

Şahin, Özkan - Yılmaz, Elyesa, “Öğrencilerin Girişimcilik Niyetleri ve İslami Finans Algı Düzeylerine Yönelik Bir Araştırma: Düzce Üniversitesi Örneği”. Bilgi ve Sosyal Bilimler Dergisi 22/1 (2020), 110-136. <https://doi.org/10.55404/bilgisosyal.669261>

Şeyranlıoğlu, Onur - Karavardar, Alper. “Katılım Bankacılığında Selem Finansman Yöntemine Dayalı Bir Model Önerisi”. Turkish Studies-Economics, Finance, Politics 14/2 (2019), 523-538. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.22870>

Trenovski, Borche vd. “Gelecekteki Krizleri Engellemek İçin İslami Finans Araçlarının Alternatif Olarak Kullanılmaları”. Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi 2019 Bahar (2019), 581-590.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB). “Aranan: Katılım Bankaları Mukayese”. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2021, <https://www.tkbb.org.tr/veri/bankamukayese>.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB). “Aranan: Sektör Mukayese”. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2021, <https://www.tkbb.org.tr/veri/sectormukayese>.

Yatbaz, Ayhan - Çatıkkaş, Özgür. “Murabaha Finansmanı Yönteminin Türkiye Muhasebe Standartları ve Faizsiz Finans Muhasebe Standartları Kapsamında Katılım Bankaları Açısından Muhasebeleştirilmesi: Karşılaştırmalı Bir Örnek Uygulama”. Muhasebe ve Finansman Dergisi 89 (2021), 1-26. <https://doi.org/10.25095/mufad.851787>

Yazıcıoğlu, İsalet Ebru - Kazak, Hasan. “İslami Finansal Enstrümanlardan Birisi Olarak Sukuk:Hibrid Sukuk İçerisinde Yer Alan Murabaha Sözleşmelerinin İslami Hükümlere Uygunluk Yönünden İncelenmesi”. Journal of Life Economics 6/1 (2019), 91-118. <https://doi.org/10.15637/jlecon.6.007>



## TÜRKİYE’NİN KARŞILAŞTIĞI DİPLOMATİK KRİZLER SONUCUNDA YAPILAN BOYKOT ÇAĞRILARININ TOPLUMDAKİ YANSIMALARI

**FATMA YİĞİT AÇIKGÖZ\***

**ORCID ID:** 0000-0003-3748-1496

**AHMET AYHAN\*\***

**ORCID ID:** 0000-0003-4500-8658

**GÜLİS KURTULUŞ\*\*\***

**ORCID ID:** 0000-0002-4028-9473

**Öz:** Günümüz dünya düzeni içerisinde, özellikle güç odaklı siyaset anlayışını benimseyerek emperyal emellerini sürdürmek arzusunda olan ülkeler ve karşılarında çeşitli ilişkiler/sebepler vasıtasıyla bulunan ülkeler arasında yaşanan gerilimlerin sonucunda zaman zaman diplomatik krizler ortaya çıkmaktadır. Bu krizler, ülkeler için karşılıklı ya da tek taraflı yaptırımları beraberinde getirebilmektedir. Bu yaptırımların toplumsal tabanlı biçimi ise boykottur. Bu çalışma, Türkiye’de yaşayan insanların, siyasiler ya da sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan boykot çağrılarına yönelik ne şekilde davranış geliştirdiklerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılan araştırmanın sonucunda, katılımcıların yarısından fazlasında boykota yönelik düşünsel ve davranışsal bir duyarsızlık görülmüş,

---

\* Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, [fatmayigit@akdeniz.edu.tr](mailto:fatmayigit@akdeniz.edu.tr)

\*\* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, [ahmetayhan@akdeniz.edu.tr](mailto:ahmetayhan@akdeniz.edu.tr)

\*\*\* Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Anabilim Dalı, 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri [gulisogemen@gmail.com](mailto:gulisogemen@gmail.com)

**DOI:** <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.982465>

**Araştırma Makalesi**  
**Research Article**

**Geliş Tarihi:** 13/08/2021  
**Kabul Tarihi:** 12/09/2021



boykot hassasiyeti olan azınlıkta ise güçlü ve istikrarlı bir boykot bilincine rastlanamamıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Boykot, Diplomatik Kriz, Uluslararası İlişkiler, Siyasal İletişim.

## **REFLECTIONS ON SOCIETY OF CALL FOR BOYCOTT ON THE REASON OF DIPLOMATIC CRISIS FACED BY TURKEY**

**Abstract:** In today's world order, diplomatic crises occasionally arise as a result of the tensions between countries that aspire to pursue their imperial ambitions by adopting a power-oriented understanding of politics and countries that are against them through various relations/reasons. These crises can bring mutual or unilateral sanctions for countries. The socially based form of these sanctions is boycott. In this study, it is aimed to present the what type of behaviours people in Turkey develop against boycott called for by politicians or non-governmental organizations. As a result of this research conducted with the semi-structured interview technique, an intellectual and behavioral insensitivity towards boycott was observed in more than half of the participants, on the other hand in the minority of the participants with boycott sensitivity any strong or stable boycott consciousness was not encountered.

**Keywords:** Boycott, Diplomatic Crisis, International Relations, Political Communication.

### **GİRİŞ**

Günümüzde Anadolu olarak nitelendirilen bölge, tarihin en eski dönemlerinden beri insanların yaşamak için tercih ettiği önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Bunun başlıca sebepleri ise bölgenin iklim ve doğal kaynaklar açısından oldukça elverişli olmasıdır. Bunların yanı sıra tarih boyunca birçok kadim uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu, günümüz dünya düzeni içerisinde son derece önemli stratejik bir jeopolitik konuma sahip ve yüz yıllardır Batı'nın ilgi alanında öncelikli olmuş cazip bir coğrafyadır. Türkiye'ye olan ilgi; farklı içerik ve sonuçlar içeren diplomatik girişimler aynı zamanda Ortadoğu'ya adeta giriş kapısı ve dünya ekonomisinde küresel bir güç olan Musevi sermayesi bağıntısında İsrail'in güvenlik politikalarını da içermektedir.



Türkiye'nin hassas jeopolitik konumu, çok yönlü ve dengeli bir siyaset sürdürmeyi gerekli kılmaktadır.<sup>1</sup> Bu bağlamda Türkiye'nin dünya siyasetindeki kimliği ve hamleleri, tarihinin ilk yıllarından beri mevcut dünya siyaseti içerisinde önemli ve belirleyici olmuştur. Türkiye'nin büyük ölçüde güvenlikten ve barıştan yana olan uluslararası ilişkileri, cumhuriyetin ilk yıllarından beri korunmuştur. Fakat bloklu bir dünya düzeni, Türkiye'nin bağımsız bir dış siyaset izlemesini güçleştiren bazı iç ve dış koşulların gelişmesine yol açmıştır.<sup>2</sup> Türkiye, bu durumla bağlantılı olarak uluslararası siyasette sıklıkla bir takım diplomatik krizlerle de karşı karşıya kalmıştır. Nitekim, bu krizler kimi zaman karşılıklı kimi zaman da tek taraflı yaptırımları beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada da diplomatik krizler sonucunda yapılan boykot çağrıları konusunda kamuoyunun görüş ve tepkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile gönüllülük esasına göre 20 kişiyle görüşmeler yapılmıştır.

## 1. ULUSLARARASI DİPLOMATİK KRİZLER VE SONUÇLARI

Uluslararası diplomatik krizler, büyük ölçekli olup iki ya da daha fazla devletin içerisinde bulunduğu ve ulusal ve/veya uluslararası örgütlerin de taraf olarak dahil oldukları kriz durumlarıdır. Bu krizler, genel güvenliği, ulusal çıkarları, sosyal, siyasal ve ekonomik düzenleri tehdit edebilmekte ya da doğrudan zarar verebilmektedir.<sup>3</sup> Diplomatik krizlerin ortaya çıkma sebepleri zaman, koşul ve tarafların durumlarına göre farklılık göstermektedir. Tüm bunlar farklı değişkenler olduğundan uluslararası diplomatik krizlerin farklı sebep ve sonuçları söz konusudur. Fakat buna rağmen devletler arasındaki ahdi hukuk ile doğrudan ve/veya dolaylı olarak üç ayrımdan bahsetmek mümkündür:<sup>4</sup>

1. Taraflar arasında halihazırda var olan bir hukuki-siyasi antlaşmanın ihlali

---

<sup>1</sup> Vefa Kurban – Tekmez Kulu, “Rus-Türk İlişkilerinde Üç Diplomatik Kriz: Karşılaştırmalı Yaklaşım”, *Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar IV*, ed. Ali Rıza Gökbunar vd. (London: IJOPEC Publication, 2018), 90-95.

<sup>2</sup> Fuat Aksu, *Türk Dış Politikasında Karar Alma Ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi* (E-kitap: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017), v.

<sup>3</sup> Sultan Güner, “Türkiye’de Uluslararası Kriz Sonrası Zorlayıcı Diplomasi Stratejisi Ve Yazılı Basının Tutumu ‘24 Kasım 2015 Türk-Rus Uçak Krizi Örneği’”, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi* 1/5 (2017), 43.

<sup>4</sup> Fuat Aksu – Yunus Çolak, “Türkiye’nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 88 (2019), 21.

2. Hukuki-siyasi bir antlaşmanın varlığına rağmen taraflardan en az birinin statüyü farklı yorumlaması ya da doğacak krize uygulanacak açık bir hükmün olmaması

3. Taraflar arasında kabul edilmiş bir antlaşmanın bulunmaması ve taraflardan birinin mevcut durumu kendi lehine kullanmak istemesi.

Ahdî hukuk ile ilgili olan bu ayrımlar, uluslararası diplomatik krizlerin çıkış sebepleri ile ilgili olarak da temel bir çerçeve oluşturmaktadır. Bununla birlikte dünya siyasetinin özgün dinamikleri, her bir uluslararası diplomatik krizi özgün bir şekilde ortaya çıkartmakta ve özgün sonuçlar ortaya koymaktadır.

Diplomatik krizleri tetiklediği kabul edilen gelişme;

- dış politikayı etkileyebilecek herhangi bir konuda ortaya çıkar,
- aniden gelişebileceği gibi belli bir zaman dilimi içerisinde de gelişebilir,
- karar alıcının temel değerlerinde, algısında/gerçekliğinde, önceliklerinde ya da değerlerinde değişiklik yapmaya zorlar,
- karar alıcı bakımından risk, tehlike ya da tehdit şeklinde algılanır,
- durumun neticesinde karar alıcı mevcut sınırlı seçenekler arasından bir seçim yapmak ve karar almak zorundadır,
- karar alıcının aldığı karar doğrultusunda muhatabı olan aktör/aktörlere yönelik bir savaş olasılığı oluşturmakla beraber bu durum her zaman ortaya çıkmaz.<sup>5</sup>

Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Grubu<sup>6</sup>, yaptığı araştırmada Türkiye'nin 1923-2017 tarihleri arasında 36 dış politika krizi yaşadığını raporlamıştır. Bu krizlerin bazılarında Yunanistan, Kıbrıs (GKRY-Yunanistan), Fransa, Suriye gibi süregelen problemleri işaret eden isimlere tekrarlı olarak rastlamak mümkündür. Tüm bu krizlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin karar alıcılarının stratejileri, duruşları ve kararları kilit rol oynamıştır.

Uluslararası diplomatik krizlerin, aktör devletler için çeşitli sonuçlarından ve yaptırımlarından söz etmek mümkündür. Tazminat ödemeleri, karar vericilerin kamuoyu önünde özür dilemesi, diplomatik yaptırımlar ya da devletler arası ilişkilerin

<sup>5</sup> Fuat Aksu, "Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından Algı Değişimine Türkiye-Yunanistan İlişkileri.", *Rodos ve İstanköy Türklüğü*, ed. Mustafa Kaymakçı – Cihan Özgün (İzmir: RIOTKDD, 2014), 57.

<sup>6</sup> Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Grubu (TDP Krizleri), "TDP Kriz Ana Sayfaları" (Erişim 4 Ocak 2021)



tek taraflı ya da karşılıklı olarak maslahatgüzar seviyesine düşürülmesi diplomatik krizlerin başlıca sonuçlarından. Bu sonuçlardan bir diğeri de toplumsal tabanlı bir eylem olarak dikkat çeken boykottur.

## 2. DİPLOMATİK KRİZLERİN TOPLUMSAL TABANLI YAPTIRIMI: BOYKOT

Siyaset, varoluşunun yapısı gereği insan ve toplum ile doğrudan bağlantılıdır. Tüm politik karar ve hamleler, özünde toplumun geneli için refah oluşturma amacıyla ortaya konmaktadır. Bununla birlikte demokratik yönetimlerde, birey ve toplum da refah arzusunu siyasi bir irade ile toplumsal uzlaşa neticesinde ortaya koyma eğiliminde ve yükümlülüğündedir. ‘Siyasetin sosyolojisi’ olarak adlandırılan bu karşılıklı etkileşim, bir zincirleme etki olarak siyasetin toplumsal tabanını oluşturmaktadır.<sup>7</sup>

Diplomatik krizler de uluslararası siyasal ilişkilerin bir parçası olduğu için toplum ile yakından ilgilidir. Nitekim krizler, karar vericilerin hamleleri ile milli menfaatlere karşı tehdit oluşturarak topluma dolaylı yoldan zarar verebileceği gibi toplumun sosyal ve ekonomik durumuna karşı doğrudan yıpratıcı olabilecek ucu açık hadiselerdir. Diğeri yandan toplum da, devletin ya da sivil toplum örgütlerinin çağrısıyla, krizin karşı tarafındaki devlet/devletleri yıpratmaya yönelik yaptırımlarda organize bir şekilde rol oynayabilmektedir. Toplum tabanlı bu organize yaptırımlardan en sık kullanılanı ise boykottur.

TDK’nin<sup>8</sup> yaptığı tanıma göre, “bir işi ya da davranışı yapmama kararı alma” olarak ifade edilen boykotu Smith, “tüketiciye ilişkin bir sorunu ve söz konusu soruna neden olan kuruluşa etki etmek amacıyla ürünlerin satın alınmasını engelleyen tüketici egemenliğinin sistematik olarak kullanılması” şeklinde tanımlanmaktadır.<sup>9</sup> Friedman ise, tüketici boykotunu, “belirli hedeflere ulaşmak amacıyla bir veya birden çok grubun tüketicileri, seçilmiş bazı ürünleri satın almamaları yönünde yapılan manipölasyonlar” olarak tanımlamaktadır.<sup>10</sup> Boykotun tarih içerisinde gelişen birkaç farklı tanımlaması olmasına karşın, günümüzde sıklıkla “dış politikada yaptırım biçimlerinden biri” olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>11</sup>

<sup>7</sup> Ahmet N. Yücekök, *Siyasetin Toplumsal Tabanı* (Ankara: A. Ü. Sosyal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1987), 4.

<sup>8</sup> TDK Sözlük, “Boykot” (23 Ocak.2021).

<sup>9</sup> N. Craig Smith, *Morality and the Market Consumer Pressure for Corporate Accountability* (New York: Routledge, 1990), 140.

<sup>10</sup> Monroe Friedman, *Consumer Boycotts* (London: Routledge, 1999), 4.

<sup>11</sup> Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* (İstanbul: Der Yayınları, 2000), 186.

Tüketici boykotları yalnızca bir markaya ait ürünleri ya da belirli bir ülkenin ürününü satın almama şeklinde sınırlandırılmamalıdır. Boykotlar bazı çevrelerce, birtakım sorunları çözmek adına ilgili mekanizmaları bilgilendirerek harekete geçirmek için kullanılır. Bununla birlikte boykotların büyük ölçekli toplumsal hareketleri başlatmak için de kullanıldığı görülmektedir. Smith, boykotların şirketler için denetim mekanizması işlevi görerek kurumsal sosyal sorumluluğun desteklenmesine aracılık yaptığını ifade etmektedir.<sup>12</sup> Tüketici boykotları, bireysel karar sürecinin bir sonucu gerçekleşebileceği gibi danışma gruplarının etkisiyle ya da kültürel etmenler sonucunda da meydana gelebilmektedir. Tüketici davranış teorisine göre, tüketici satın alma ve tüketim kararları, katıldıkları veya katılmak istedikleri danışma gruplardan etkilenir.<sup>13</sup>

İlgili alan yazın incelendiğinde tüketici boykotlarının iki farklı yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. İlk yaklaşım boykotları, doğrudan, dolaylı ve ikincil olmak üzere gruplandırılan yaklaşımdır. Doğrudan boykotlarda tüketiciler, bir şirkete ait ürünlerin tümünü satın almama şeklinde tepki gösterirken dolaylı boykotlarda, faaliyetlerini onaylamadıkları için bir şirketi ya da ülkeyi boykot etmektedirler. Doğrudan boykotlar genellikle bireysel deneyimler sonucu tüketicinin satın aldığı ürün kaynaklı sorunlar neticesinde verilen bir tepki şeklinde ortaya çıkarken dolaylı boykotlar ise genellikle diplomatik sorunlar sonucunda yabancı bir ülkenin bazı politikalarının olumsuz değerlendirilmesi sonucunda meydana gelmektedir.

Bunun yanı sıra, boykotu düzenleyenlerin boykot edilene doğrudan ulaşamayacağı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Böyle durumlarda boykotu düzenleyenler, asıl hedefe baskı uygulayacak başka bir hedef seçerek, aracıyı bir baskı unsuru gibi kullanabilmektedir. Bu duruma ‘ikincil boykotlar’ denmektedir.<sup>14</sup> Örneğin uluslararası bir krizde toplum, karşı devlet üzerinde doğrudan yıpratıcı bir etkiye sahip olmasa da o ülkeye ait ithal ürünleri satın almayarak ihracatçı firmalar aracılığıyla devletin karar vericileri üzerinde iktisadi bir baskı oluşturabilmektedir.<sup>15</sup>

Boykotları sınıflandırırken kullanılan ikinci yaklaşım ise boykotları fonksiyonlarına göre gruplandırmaktadır. Bunlar: Araçsal, dışavurumcu açıklayıcı, cezalandırıcı ve pozitif satın alma olarak adlandırılan boykotlardır<sup>16</sup> <sup>17</sup>. Araçsal

---

<sup>12</sup> Smith, *Morality and the Market Consumer*.

<sup>13</sup> Betül Balıkcıoğlu vd., “Şiddet İçermeyen Bir Eylem Olarak Dolaylı Tüketici Boykotlarının Oluşum Süreci ve Türkiye İçin Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 62/3 (2007), 85.

<sup>14</sup> Freidman, *Consumer Boycotts*, 14.

<sup>15</sup> Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 62.

<sup>16</sup> Freidman, *Consumer Boycotts*.

<sup>17</sup> Smith, *Morality and the Market Consumer*.



boycotlarda, fiyatları düşürmek veya şirketin belirli uygulamalarını değiştirmek amaçlanır. Dışavurumcuacıklıyıcı boycotlar ise, genellikle organize olmayan, ilan edilen fakat uygulamaya yansımayan boycotlar olarak ifade edilmektedir. Cezalandırıcı boycotlar, sorumsuz davranan şirketlerin zarara uğratılması amacıyla yapılırken pozitif satın almada ise diğer boycot uygulamalarının aksine bir markanın veya ülkenin ürünleri bir amaç doğrultusunda desteklenmektedir.

Amacı ya da tipolojik sınıflandırması ne şekilde olursa olsun tüketici boycotları, işletmeler için ciddi sorunlar doğurabilmektedir. Satışların düşmesine neden olmakla birlikte kurum itibarı üzerinde de olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Özellikle uluslararası baskı aracı olarak kullanılan boycotlar diplomatik birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. İlk olarak kuzeybatı İrlanda'nın Country Mayo bölgesinde ortaya çıkmış olan boycot, dünyanın pek çok yerinde, pek çok farklı sebep ve şekilde kullanılarak günümüze gelmiştir. Tarım işçilerinden hayvan hakları savunucularına, çevrecilerden feministlere, bölgesel, ulusal ya da uluslararası olarak pek çok alanda kullanılmıştır. Boycot eylemini ortaya çıkartan kızgınlık hali, milletin ortak bilinç ve duyarlılıklarını da ön plana çıkartarak kolektif eylemin örgütlenmesini sağlar. Bu örgütlü eylemler ise tüm ulusa politik bir kimlik kazandırmaktadır.<sup>18</sup> Bu bağlamda boycot için toplum tabanlı, silahsız ve ekonomik bir yıpratma biçimi demek mümkündür.

## **2. 1. Diplomatik Krizler Sonucunda Dünyada Gerçekleşen Boycot Örnekleri**

Boycot dünyanın pek çok ülkesinin ve pek çok ticari markanın zaman zaman karşı karşıya kaldığı bir durumdur. Sebepleri çeşitli olmakla beraber insan, kadın ya da işçi hakları ihlali, ırkçılık, çevreye ve hayvanlara karşı duyarsızlık, inançlara yapılan saygısızlık gibi genel olarak 'ihlal' teması üzerinde gelişen olaylar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin karşı karşıya kaldığı diplomatik sebepli boycotlar ülkeler açısından bazen küçük çaplı bazen de oldukça büyük çaplı zararlar doğurabilmektedir. Bunlardan bazılarını örnek vermek, boycot konusuna ışık tutmaya yardımcı olacaktır.

İsrail'in, Filistin üzerinde uyguladığı politika pek çok yönden oldukça yoğun bir şekilde birçok ülke yönetimi ve halkları tarafından eleştirilmekte ve İsrail menşei ürünler sıklıkla boycot edilmektedir. Yoğun olarak Müslüman nüfuslu ülkelerin yanı sıra, çoğunluk nüfusu Müslüman olmayan ülkelerin de İsrail'i boycot ettiklerine rastlanmaktadır. Bu da İsrail boycotunun bir inançsal mücadele alanının ötesine geçip bir insan hakları meselesine dönüştüğünü gösteren işaretlerdendir.

<sup>18</sup> Çetinkaya, 1908 Osmanlı Boycotu, 57-59.

İsrail'e yönelik boykotlar, akademik, kültürel ve ekonomik olarak sınıflandırılmıştır. Akademik açıdan Güney Afrika, ABD, İngiltere, Hindistan, İsveç, İrlanda, Brezilya, Belçika, İtalya gibi pek çok ülkede binlerce akademisyen İsrail'e yönelik akademik boykotu destekleyen açıklamalara imza atmıştır. Bunun yanı sıra Johannesburg Üniversitesi, İsrail'de bulunan Ben-Gurion Üniversitesi ile 2011 yılında tüm resmi ilişkilerini sonlandırmıştır. AB Araştırma Fonu alıcısı 160 kişi, İsrail üniversitelerini AB programlarından dışlama çağrısı yapmıştır. İsrail'e yönelik akademik boykot Amerikalı, Afrikalı, İrlandalı, Belçikalı, Birleşik Krallıklı ve Katarlı pek çok dernekten de destek almıştır.<sup>19</sup>

İsrail'in Filistinliler üzerinde uyguladığı baskıya yönelik farkındalık dünya çapında arttıkça her geçen gün daha fazla sanatçı kültürel boykota katılarak İsrail'deki performanslarını iptal etmektedirler. İsrail'e yönelik kültürel boykotu destekleyen kültürel figürler arasında Chuck D., Roger Waters, John Berger, Naomi Klein, Elvis Costello, U2, Björk, Snoop Dogg, Cat Power ve daha pek çok sanatçı ve yazar yer almaktadır. İsraili organizatörlerin uluslararası sanatçılara kültürel boykota meydan okumaları için büyük meblağlar teklif edilmesine rağmen ünlü sanatçıları çekmenin giderek zorlaştığından şikayet ettikleri bilinmektedir.<sup>20</sup>

İsrail'e yönelik boykotların en sık dile getirilen boyutu kuşkusuz ekonomik boykottur. İsrail menşeli ürünler ya da İsrail ile iş/yardım/sponsorluk ilişkisi içerisinde bulunan markalara yönelik boykotlar markaları zaman zaman milyonlarca Dolar zarara uğratabilmektedir. Tüketiciler bu markalara uyguladıkları boykot ile birlikte bu markalar üzerinden İsrail'e yönelik bir yaptırım hedeflemektedirler. Bu boykotların en bilinenleri AXA, Caterpillar, Coca-Cola, Hewlett-Packard, HSCB, Puma gibi uluslararası markalara ve İsrail hurmalarına yönelik olanlardır.<sup>21</sup>

İngiltere ve Rusya arasında 2018 yılında yaşanan diplomatik kriz ise futbol ile bağlantılı bir boykot ortaya çıkarmıştır. Dönemin İngiltere Başbakanı Theresa May, eski Rus casusu Sergey Skripal ve kızının zehirlenmesi olayında Rusya devletinin suçlu olduğunu belirtmiş ve İngiltere'nin 2018'de Rusya'nın ev sahipliği yapacağı Dünya Kupası organizasyonuna diplomatik düzeyde katılmayacağını duyurmuştur. Bu duyuru ile birlikte İzlanda, Polonya ve Avustralya da 2018 Dünya Kupası'nı boykot etmiş; İsveç ve Japonya ise boykot konusunu istişare etmişlerdir.<sup>22</sup>

---

<sup>19</sup> Boycott Divestment Sanction (BDS), "Academic Boycott" (Erişim 30 Ağustos 2021)

<sup>20</sup> Boycott Divestment Sanction (BDS), "Cultural Boycott" (Erişim 30 Ağustos 2021)

<sup>21</sup> Ethical Consumer (EC), "Boycotts List" (Erişim 30 Ağustos 2021)

<sup>22</sup> Sercan Tezcanoğlu, "Rusya'da Yapılacak 2018 Dünya Kupası Tehlikeye Girdi", *CNN Türk* (28 Mart 2018), 1.



2005 yılında Danimarka’da bir dergide Hz. Muhammed’in karikatürize edilmesi sebebiyle, Müslüman nüfus yoğunluğu barındıran pek çok ülkede Danimarka menşeli ürünlere yönelik boykot kampanyaları düzenlemiştir. Bunun ardından 2020 yılında Fransa’da bir öğretmen bu karikatürleri sınıfta öğrencileri ile paylaşması ve bu sebeple öldürülmesi hadisesi yeni bir boykot dalgasının ilk adımı olmuştur. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, “farklılıklara saygı” temalı açıklamaları ile Hz. Muhammed karikatürlerinin arkasında durmuştur. Macron’un bu açıklamaları Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Pakistan Başbakanı Imran Khan ile Irak, Fas, Ürdün, Filistin, Lübnan gibi ülkelerin sivil toplum kuruluşları tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bununla birlikte Ürdün, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Mısır, Libya, Suriye ve Gazze Şeridi’nde Fransız menşeli ürünlere yönelik boykot kampanyası başlatılmıştır. Fransa Dışişleri Bakanlığı ise Arap ülkelere bu boykotun önlenmesi yönünde çağrıda bulunmuştur.<sup>23</sup>

## 2. 2. Diplomatik Krizler Sonucunda Türkiye’de Gerçekleşen Boykot Örnekleri

Devletler arasında yaşanan gerginlikler, bu devletlerde yaşayan vatandaşların bu durumu milli bir husus olarak görüp, bir vatanseverlik göstergesi olarak muhatap devletin ithal ürünlerini satın almaması sonucunu doğurabilmektedir. Bunun yanı sıra dini değerlere, muhatap devletin karar alıcıları tarafından yapılan hakaret, tehdit ya da aşağılama da boykota dini sebepli katılımın güdüleyicisi olmaktadır.<sup>24</sup> Diplomatik krizler sonucunda Türkiye’de yapılan boykotlar da kimi zaman milliyetçi kimi zaman ise inançsal hassasiyetler sebebiyle ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de uygulanan ve toplumda en fazla karşılık bulan boykot çağrılarında biri Türkiye’nin baskıları sonucu Suriye’den çıkmak zorunda kalıp bir dizi ülkeye gittikten sonra 1999 yılında İtalya’nın Roma şehrinde olduğu tespit edilen bölücü terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ı İtalyan hükümetinin Türkiye’ye iade etmemesi ve hatta sahiplenmesi üzerine yapılan çağrı olmuştur. Hem devlet yetkilileri, hem üniversiteler, hem de sivil toplum kuruluşları tek bir ağızdan İtalyan ürünlerine yönelik boykot çağrısında bulunmuşlardır. Bunun karşılığında ise Türk halkı, tarihinde görülmuş en büyük boykot hareketlerinden birine imza atarak İtalya’yı 1.2 milyon Euro zarara uğratmıştır. Turizm ilişkileri dahil tüm ticari ilişkiler tek taraflı olarak durma noktasına gelmiştir.<sup>25</sup> İtalya boykotu öylesine bir hal almıştır ki, tamamen Türk sermayeli bir

<sup>23</sup> BBC News, “Fransa’dan Arap Ülkelerine Çağrı: Boykot Kampanyalarını Önleyin” (25 Ekim 2020), 1.

<sup>24</sup> Adem Uysal – Yavuz Cömert, “Tüketici Boykotu Katılım Güdülleri: Muş İli Örneği”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 8/1 (2017), 102.

<sup>25</sup> *Vatan*, “İstersek canlarımızı acıtabiliriz” (12 Ekim 2006), 1



marka olmasına rağmen, ismindeki İtalyanca çağrışımından dolayı İtalyan malı zannedilen bazı markalar bile boykottan nasibini almıştır.<sup>26</sup> Bir vatandaşın Bellona marka koltuk takımını yakması, halihazırda satın alınmış İtalyan menşeli ürünlerin imha edilmek istenmesi, çizme (İtalya'nın coğrafi sembolü) yakmak gibi boykot türleri, bu boykot bağlamında toplumdaki boykot bilincindeki aksaklıklara da işaret etmesi yönünden dikkat çekicidir.

Türkiye’de boykot çağrısına sebep oluşturan diğer olaylar ise şöyle sıralanabilir: Fransa’nın Ermeni iddialarını ‘soykırım’ olarak kabul etmesi (2006), Danimarka’da yayın yapan bir derginin Hz. Muhammed’i betimleme yoluyla tahkir eden karikatürler yayınlaması (2005) ve İsrail’in Mavi Marmara baskını (2010) ile Gazze saldırılarıdır.<sup>27</sup> Yakın tarihte gerçekleşen, ABD ile yaşanan Rahip Brunson krizi (2018) ve son olarak Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve yetkililerin Hz. Muhammed’i konu alan karikatürleri savunmaları ve İslam karşıtı açıklamaları sebebiyle yapılan boykotlar (2020) da Türk siyasi tarihinde yerlerini almıştır.

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen boykotlardan en çok ses getiren ve diplomatik ilişkiler nezdinde kırılmalar oluşturan yakın tarihli iki örnek olarak Mavi Marmara baskını sonrası İsrail devletine karşı yapılan ve Rahip Brunson krizi sonrası ABD’ye karşı yapılan boykotlar ve bunlara dair toplumsal yansımalar konu edilecektir.

Türkiye, hem ABD hem de İsrail için ilişkileri tarihsel öneme sahip olan bir ülkedir. Türkiye, ABD tarafından kaybetmeyi göze alınamayacak ‘stratejik’ ya da ‘imtiyazlı’ bir ortak konumundadır. Bu açıdan iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler denge politikası üzerine kurulmuştur. İsrail için ise bölgede Arap olmayan yapısıyla bir emniyet sübabı olarak kabul edilmektedir.<sup>28</sup> ABD ve İsrail ile diplomatik ilişkiler bu denli önemli olduğundan bu ülkelerle yaşanan krizler ve bu ülkelere yönelik boykotların incelenmesi, ülkeler arası stratejik işbirliklerinin yapısına ışık tutması bakımından önemlidir.

### **2. 2. 1. Mavi Marmara Krizi-İsrail Ürünleri Boykotu (2010)**

İsrail’in bir süredir Filistin/Gazze halkı üzerinde uyguladığı ambargo pek çok ülkede birçok devlet ve STK tarafından tepki görmüş ve bu bağlamda Gazze’ye insani yardım amaçlı pek çok organizasyon düzenlenmiştir. İstanbul merkezli İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) da bu organizasyonlardan birinde Gazze’ye insani yardım malzemesi götürmeyi amaçlamıştır.

<sup>26</sup> Ferruh Uztuğ, *Markan Kadar Konuş* (İstanbul: MediaCat Yayınları, 2008), 260.

<sup>27</sup> Uysal – Cömert, “Tüketici Boykotu Katılım Güdülleri: Muş İli Örneği”, 97.

<sup>28</sup> Ahmet Ayhan, *Propaganda Nedir?* (Konya: Literatürk Yayınları, 2007), 252-253.



2010 yılında organizasyonunu *Free Gaza Movement* isimli Kıbrıs merkezli bir vakfın düzenlediği ‘Gazze Özgürlük Filosu’, İsveç ve Yunanistan gibi ölkelerden STK’ların da katılımıyla Gazze’ye insani yardım götürmek için yola çıkmış olan sekiz gemiden oluşmuştur. Bu filoya, İHH da *Mavi Marmara*, *Defne Y* ve *Gazze I* isimli üç gemi ile katılım sağlamıştır. Filonun amiral gemisi ise *Mavi Marmara* olmuştur. *Free Gaza Movement* liderleri ile İHH yetkilileri filonun amaçlarını şöyle sıralamışlardır:<sup>29</sup>

- a. Gazze’deki durum ve ablukanın etkileri hakkında uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek,
- b. Ambargoyu kırmak
- c. İnsani yardımı ve desteği Gazze’ye ulaştırmak.”

Gazze halkına umut vermek, destek olmak, özelde bölge barışı, genelde ise dünya barışı amacı iddiasıyla yola çıkan filo, Akdeniz’de uluslararası sularda İsrail Savunma Kuvvetleri tarafından saldırıya maruz kalmıştır.<sup>30</sup> Geminin kaptanının İsrail’e, gemideki 600 yolcu ve insani yardım malzemesi hakkında bilgi vermesine rağmen 31 Mayıs 2010, saat 04.30’da Mavi Marmara gemisine askeri bir operasyon düzenlenmiştir. Bu operasyon sonucunda gemide bulunan 10 kişi yaşamını yitiren 50’den fazla aktivist de yaralanmıştır.<sup>31</sup>

Bu olay ile birlikte Türkiye, bir STK olarak İHH’nin yaşamış olduğu mağduriyeti devlet düzeyinde bir tehdit olarak değerlendirip ‘sahiplenmiştir’. Sonrasında ise olay kriz olarak adlandırılmış, Türkiye’nin İsrail’den özür, tazminat, ablukanın kalkması gibi bir dizi talebi olmuştur.<sup>32</sup>

Mavi Marmara krizi, olay gününden itibaren ulusal ve uluslararası medyada yer bulmuş ve özellikle Türk kamuoyu nezdinde yoğun ilgi görmüştür. Türkiye’nin, İsrail’in Gazze’de gerçekteşirdiği saldırıları sık sık eleştirmesi iki ölkede arasında 2000’li yılların başından beri olumsuz bir siyasi hava oluşturmaktaydı. Bunun yanı sıra 2009’da Davos’ta yaşanan gerilim ile Türk kamuoyu ve basını da Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerle ilgili duyarlılık geliştirmiştir. Davos’ta bir forumda bir araya gelen Türkiye

<sup>29</sup> United Nations (UN), *The Question of Palastine Report* (UN, 2010), 19.

<sup>30</sup> Ayşe Küçük – Tuğçe Kafdağlı Kuru, “Dış Politika Krizi Tetikleyicisi Olarak Sivil Toplum Kuruluşları: Mavi Marmara Örneği”, *VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devletdışı Aktörler*, ed. Tayyar Arı – Ferhat Pirinççi (Bursa: Dora Yayıncılık, 2016), 796.

<sup>31</sup> UN, *The Question of Palastine Report*, 25.

<sup>32</sup> Küçük – Kafdağlı Kuru, “Dış Politika Krizi Tetikleyicisi Olarak Sivil Toplum Kuruluşları: Mavi Marmara Örneği”, 801.

Cumhuriyeti başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e yönelik tepkileri Türkiye ve İsrail arasındaki en önemli kırılmalardan birisidir.

Mavi Marmara ise, Davos gerilimi sonrası iki ülke ve kamuoyları arasındaki gerilimi fazlasıyla tırmandırmıştır. Olayda 10 kişinin yaşamını yitirmesi, 50'den fazla insanın yaralanması ve Filistin'e yapılmak istenen insani yardımın engellenmesi Türk kamuoyunda çok şiddetli tepkiyle karşılanmıştır. Bunun üzerine hem yazılı hem görsel medyada İsrail menşeli ürünlerin satın alınmamasına yönelik boykot çağrıları yer almış, pek çok belediye billboardlar aracılığıyla, kamuoyu ise Facebook üzerinden bu çağrılara destek olmuştur.<sup>33</sup> Tüketiciler Birliği gibi bazı STK'lar da İsrail hükümeti ve ordusuna destek veren markaların satın alınmaması yönünde Türk tüketicileri uyararak boykot çağrısına katılmıştır.<sup>34</sup>

### 2. 2. 2. Rahip Brunson Krizi - ABD Ürünleri Boykotu (2018)

“Rahip Brunson Krizi” ismiyle bilinen olay, 2018 yılında ABD’li rahip Andrew Brunson’un, işlediği iddia edilen suçlardan ötürü Türkiye’de devam eden yargılanma süreci esnasında Türkiye ve ABD ülkeleri arasında, iki ülke ilişkilerini pek çok yönden etkileyecek bir kriz olarak gerçekleşmiştir. İzmir Diriliş Kilisesi’nde rahip olarak görev yapan ABD vatandaşı Andrew Brunson, 9 Aralık 2016 tarihinde göz altına alınarak tutuklanmıştır. Yargılama süresince rahip Brunson’un FETÖ (Fetullahçı Terör Örgütü) ve PKK gibi terör örgütleri ile bağlantılı olduğu ve bunlar adına casusluk yaptığı iddiası ile tutukluluğu devam etmiştir.<sup>35</sup>

15 Temmuz soruşturmasında bir ‘gizli tanığın’ rahip Brunson’un aleyhinde ifade vermesi sonucunda ‘devletin gizli kalması gereken bilgilerini siyasal veya askeri casusluk amacıyla temin etmek’ suçlamasıyla Brunson’ın 35 yıla kadar hapsi istenmiştir. 16 Mayıs 2017’de Washington’da gerçekleşen Trump-Erdoğan görüşmesinde, rahip Brunson meselesi ilk kez gündeme gelmiş ve Trump, Brunson’ın serbest bırakılmasını talep etmiştir. Buna karşılık olarak, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 28 Eylül 2017’de Beştepe’de yaptığı konuşmada şu sözlere yer vermiştir: “Diyorlar ki, papazı bize verin. Bir papaz da sizde var. Siz onu bize verin biz de onu yapalım yargıda gereğini size verelim”. Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu sözleri ile ABD’de

<sup>33</sup> H. Emre Zeren vd., “Dijital Çağda Davutoğlu Döneminden Günümüze Türk Dış Politikasının ‘Sıfır Sorun Söylemi’ Bağlamında Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/15 (Aralık 2017), 1884.

<sup>34</sup> *Haberler*, “Tüketiciler Birliği’nden İsrail Mallarına ‘Cephane Bizden Değil’ Boykotu”, (9 Eylül 2011), 1.

<sup>35</sup> Samed Soy – Yılmaz Türker Sandıkcı, “Basında Hegemonik Söylem: Andrew Craig Brunson Krizi Örneği (Siyasi İktidar ile Sabah İnternet Gazetesinin Andrew Craig Brunson’un Tutuklanması ve Salıverilmesi Süreçlerinde Geliştirdiği Söylemlerin Karşılaştırılması)”, *Electronic Turkish Studies* 15/5 (2020), 2564..



bulunan FETÖ lideri Fethullah Gülen'i işaret etmiştir. Hakkında hazırlanan iddianamede FETÖ/PYD üyeliği ve yöneticiliğinden ömür boyu hapsi istenen rahibin, ilk duruşmada karar çıkmayınca ikinci duruşma tarihi olan 7 Mayıs'a kadar tutukluluk hali devam etmiştir. 19 Nisan tarihinde Trump, "Papaz Brunson Türkiye'de zulme uğruyor" açıklamasını yapmış ve akabinde ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Wess Mitchell, Brunson'ın serbest bırakılmaması halinde "Türkiye için sonuçları olabilir" sözlerini kaydetmiştir. Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, ABD'den gelen bu çağrılara, hukuki sürece müdahale edilemeyeceği ve sonucun beklenmesi gerektiği şeklinde cevap vermiştir. Bu aşamadan sonra ABD'de Brunson konusu F-35 savaş uçakları ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. 18 Temmuz 2018'de Brunson'un tahliye başvurusuna yapılan üçüncü ret ile birlikte ABDli senatörler ve Trump harekete geçerek, Türkiye'ye uluslararası finans kurumlarınca kredi verilmesini engellemek adına çalışmalar başlatmışlardır. Bu organize çalışmalardan ilki ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence tarafından, "ABD, Türkiye'ye bazı ekonomik yaptırımlar uygulayacak" açıklaması ile birlikte gelmiştir. Bu açıklamayı ise Trump'ın Twitter üzerinden yaptığı, "ABD, harika bir Hristiyan, aile babası ve harika bir insan olan Rahip Andrew Brunson'ın uzun süreli tutukluluk hali sebebiyle Türkiye'ye geniş yaptırımlar uygulayacak. Brunson çok acı çekiyor. Bu masum din adamı hemen serbest bırakılmalı." açıklamaları takip etmiştir. Bu açıklamalar ile birlikte siyaset ve ekonomi alanında şok etkisi yaşanmıştır. Ankara ise Pence ve Trump'ın bu açıklamalarına rest cevabı vermiş ve durum ABD ve Türkiyeli mevkidaşlar düzeyinde değerlendirilmiştir. Akabinde ise İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Adalet Bakanı Abdülhamit Gül, ABD tarafından kara listeye alınarak ülkeye girişleri yasaklanmış ve ABD ile tüm ticari ilişkileri dondurulmuştur. Trump ise yaptığı açıklamalarda Türkiye'den ithal edilen ürünler üzerindeki gümrük vergilerinin artırılacağını söylemiş, Türkiye ile ilişkilerin iyi olmadığını altını çizmiştir. 12 Ekim 2018 tarihinde görülen Brunson davası duruşmasında Andrew Brunson'a 3 yıl 1 ay 15 gün hapis cezası verilmiş, ev hapsi ve yurt dışı çıkış yasağı da kaldırılmıştır. Kararın hemen ertesinde ise rahip Brunson yurt dışına çıkış yapmıştır.<sup>36</sup>

Türkiye ve ABD ilişkilerinin seyrini çok yönlü ve kapsamlı olarak değiştiren bu krizin en fazla etkilediği alan kuşkusuz ekonomi olmuştur. Krizin getirdiği gerilim ile birlikte, piyasalarda da olağan dışı hareketlenmeler söz konusu olmuştur.

Rahip Brunson'un tutukluluk hali devam ederken ABD'nin yaptırım tehditlerine karşı TBMM'de de ortak bir ABD protestosu gerçekleşmiştir. AK Parti, CHP, MHP ve İyi Parti, "ABD'nin tehditlerine halkımızın ortak dayanışması ve kararlılığı ile 'hayır' diyoruz. Türkiye hükümetinin iki bakanına yönelik ABD'nin yaptırım kararını şiddetle protesto ediyoruz." şeklinde bir ortak açıklama yapmışlardır. Bu açıklamayı,

<sup>36</sup> Sertaç Aktan, "Adım Adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı, Nasıl Çözüldü?", *Euronews*. (12 Ekim 2018), 1.

kamuoyunu ABD ürünleri boykotuna davet etmek olarak da yorumlamak mümkündür. Nitekim sosyal medya kullanıcıları, #ABDyereklamverme etiketi ile yerli firmalara, FOX TV, Google, Instagram, Youtube, Twitter gibi ABD menşeli medya kanallarına reklam boykotu yapması çağrısında bulunmuştur.<sup>37</sup> Cumhurbaşkanı Erdoğan da Türk halkına ABD ürünlerini boykot etmeye davet etmiştir. Erdoğan, “Daha çok üreteceğiz, daha çok ihraç edeceğiz... Onların iPhone’u varsa öbür tarafta Samsung var, Venüs var, Vestel var...” diyerek ABD menşeli elektronik ürünlerin alternatiflerinden bahsetmiş, Türk tüketicilerini bu markaların ürünlerine yönlendirmiştir.<sup>38</sup> Siyasilerin ve sosyal medya kullanıcılarının yanı sıra bazı STK’lar da boykot çağrısına destek vermiştir.

### 3. YÖNTEM

#### 3. 1. Araştırmanın Amacı ve Veri Toplama Aracı

Devletler arasında yaşanan gerginlikler, bu devletlerde yaşayan vatandaşların bu durumu kimi zaman milli, kimi zaman da inançsal hassasiyetler ekseninde değerlendirip, muhatap devletin tecimsel markalarını satın almaması sonucunu doğurabilmektedir. Ülkemizde de farklı sebeplerle diplomatik gerilimler yaşanan bazı ülkelere ait ürünlerin alınmamasına yönelik gerek siyasi, gerekse sivil toplum kuruluşları tarafından çağrılar yapılarak bu ürünler boykot edilmiştir.

Bu çalışmada da Türkiye’de yaşayan insanların siyasiler ya da sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan boykot çağrılarına yönelik geliştirdikleri davranışları belirlenmek istenmiş ve bu amaçla nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalar, sosyal olaylar ve psikolojik tespitler konusunda derinlemesine araştırma yapma şansı sağlamaktadırlar.<sup>39</sup> Nitel araştırma tekniklerinde, araştırmacıların fenomenler hakkında öğrendiklerini yansıtmak için sayılar yerine kelimeler kullanılır. Araştırmada elde edilen verileri desteklemek adına, katılımcıların görüşlerine atıfta bulunan kesit ve belgelere yer verilir bununla birlikte örnekleme genellikle rastgele olmayıp belirli bir amaç için belirlenir ve bütün nitel araştırmalar anlamın nasıl inşa edildiğiyle ilgilidir.<sup>40</sup> Bu bakımdan temel amacı tüketicilerin yapılan boykot çağrılarını konusunda hassasiyetlerini tespit etmek, bu çağrılar konusundaki fikirlerini ve eylemlerini anlamlı ve ayrıntılı bir

---

<sup>37</sup> *Dokuz8haber*, “Bu Ülkeden Bir Rahip Brunson Geçti...Zaman Tüneli: Gün Gün Rahip Brunson Krizi” (19 Kasım 2018), 1.

<sup>38</sup> Beyza Şimşek, “Erdoğan’dan Boykot Kararı: ABD’yi Ne Kadar Etkiler?”, *BBC News* (14 Ağustos 2018), 1.

<sup>39</sup> Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pagem Akademi, 2010).

<sup>40</sup> Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, çev. Selahattin Turan (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013).



şekilde ortaya çıkarmaya çalışmak olan bu araştırmada Yıldırım ve Şimşek'in (2008) de, nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama aracı olarak ifade ettiği sosyal bilimlerin temel araştırma yaklaşımlarından biri olan 'yarı yapılandırılmış görüşme tekniği' kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, gönüllük esasına göre 20 kişiyle yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanarak görüşmeler yapılmıştır.

İnsanların bilginin toplandığı kaynaklar olduğu araştırmalarda görüşme yapılan kişilerin çeşitli özellikleri, tutum ve davranışları, duyguları ve düşünceleri vb. birtakım konulara ait sorular yöneltilmektedir. Görüşmede katılımcıların öncelikle demografik özelliklerine ilişkin bilgiler istenmiş böylelikle boykota katılma ve katılmama kararları ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Ardından katılımcılara, ürün satın alırken yerli malının öncelikli tercihleri arasında olup olmadığı, bojkot çağrıları konusunda kendilerini duyarlı görüp görmedikleri, sosyal medyadan bojkot ile ilgili paylaşım yapıp yapmadıkları, bojkot çağrısı yapılan ülkelerin ürününü alıp almadıkları ya da ellerinde varsa ellerinden çıkarmaya yönelik girişimlerinin olup olmadığı yönünde sorular yneltirmiştir. Sorulara verilen yanıtlar ışığında 7 ana tema belirlenerek, görüşmecilerin yanıtları yorumlanmıştır.

#### 4. BULGULAR VE TARTIşMA

Mülakat tekniği uygulanarak görüşme yapılan kişilerin zellikleri Tablo-1'de verilmiştir. Görüşmecilerin verdikleri yanıtlar çerçevesinde oluşturulan temalar ise Tablo-2'de verilmiştir.

**Tablo 1: Görüşmecilerin zellikleri**

Kod	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek
B1	37	Erkek	Yüksek Lisans	Mühendis
B2	47	Erkek	Yüksek Lisans	Grafik Tasarımcı
B3	52	Kadın	Lisans	Gazeteci
B4	39	Kadın	Yüksek Lisans	Akademisyen
B5	37	Erkek	Lisans	Mühendis
B6	37	Kadın	n Lisans	Grafik
B7	37	Kadın	Yüksek Lisans	Biyolog
B8	37	Erkek	Doktora	Akademisyen
B9	42	Kadın	Lisans	Gazeteci
B10	40	Kadın	Yüksek lisans	Hemşire

B11	72	Erkek	Lise	Emekli
B12	30	Erkek	Lise	Serbest Meslek
B13	49	Erkek	Lisans	Memur
B14	27	Kadın	Yüksek Lisans	K u r u m s a l Operatör
B15	26	Erkek	Doktora	Öğrenci
B16	32	Erkek	Lisans	Satış Pazarlama
B17	26	Erkek	Lisans	Öğrenci
B18	33	Erkek	Yüksek Lisans	Akademisyen
B19	36	Kadın	Lisans	İşletmeci
B20	30	Erkek	Lisans	Serbest Meslek

Çalışma kapsamında soru yöneltilen görüşmecilerin yaşları 26 ile 72 arasında değişmektedir. Araştırmaya destek vermek isteyen 20 görüşmeciden 12'si erkek, 8'i kadındır. Görüşmecilerin isimleri gizli tutulup, B1, B2, B3, B4, B5, B6, B7, B8, B9, B10, B11, B12, B13, B14, B15, B16, B17, B18, B19, B20 olarak kodlanmışlardır.

**Tablo 2: Görüşme kapsamında oluşturulan temalar**

TEMA-1	Yerli Malı Kullanımı
TEMA-2	Boykota Karşı Duyarlılık
TEMA-3	Sosyal Medya Kullanımı
TEMA-4	Boykot Çağrısı Sırasında Satın Alma Kararı
TEMA-5	Boykot Çağrısına Uygun Davranış Geliştirme
TEMA-6	ABD ve İsrail Mallarına Boykot
TEMA-7	Boykot Sonrası Satın Alma Kararı

#### **4. 1. Tema-1: Yerli Malı Kullanımı**

Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerin yüzde 55'i bir ürün satın alırken yerli malı olup olmasının kendileri için ayırt edici bir etmen olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte görüşmeye katılan kişilerin yüzde 45'i bir ürün satın alacakları zaman yerli malı alternatifi olduğu takdirde yerli malı almanın kendileri için öncelik olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra B16 olarak kodlanan katılımcı yerli malı ürünlerin kendisi için öncelikli olduğunu ancak kalitesi konusunda emin olursa yerli malı tercih ettiğini söylemiştir. Aynı şekilde B8 olarak kodlanan katılımcı



da, ürün satın almadan önce ürünün yerli ya da yabancı malı olup olmadığı hakkında bilgi sahibi olduğunu, aynı kaliteye sahip ürünler oldukları takdirde yerli malı ürün kullanmayı ve desteklemeyi tercih ettiğini vurgulamıştır. Yerli malı ürünlerinin tercihleri arasında yer alıp almadığı yönündeki soruya B17 ve B18 olarak kodlanan katılımcılar da özellikle yerli malı arayışı içinde olmadıklarını, reyonlarda ürün dikkatlerini çekerse anlık bir karar ile yerli malı tercih edebildiklerini aktarmışlardır.

#### **4. 2. Tema-2: Boykota Karşı Duyarlılık**

Çalışmada “Boykota Karşı Duyarlılık” teması altında yer alan soruya görüş bildirenlerden yüzde 55’i boykot konusunda duyarlı olmadıklarını, yüzde 40’ı boykot konusunda kendilerini duyarlı olarak nitelendirdiklerini dile getirirken, yüzde 5’i de yerine göre duyarlı olduklarını ifade etmiştir. B1 olarak kodlanan katılımcı kendisini boykotlar söz konusu olduğunda duyarlı olarak nitelendirmediğini çünkü diplomatik bir süreç söz konusu olduğunda boykotun doğru bir çözüm olmadığına inandığını, boykot yerine o ülkeden alınan ürünlere yüksek vergi konularak devlet eliyle tepki gösterilmesi gerektiğini düşündüğünü söylemiştir. Benzer şekilde B9 olarak kodlanan katılımcı da boykotu doğru bulmadığını bu yüzden bu konuda hassasiyet geliştirmediğini ifade etmiştir. B10 kodlu katılımcı da boykot konusunda hassasiyetinin olmadığını çünkü politik bir süreç söz konusu olduğunda bunun masada siyasiler kanalı ile halledilmesi gerektiğini düşündüğünü aktarmıştır. B16 kodlu katılımcı ise boykotların anlık toplumsal tepkiler sonucu geliştiğini düşündüğünü, bu nedenle kendisini de boykot konusunda duyarlı davranmak zorunda hissetmediğini dile getirmiştir. Boykot konusunda duyarlı olup olmadığını net ifade edenlerin yanı sıra B14 olarak kodlanan katılımcı ise “yerine göre duyarlı olabilirim ama markaları kullanıyorsam ve memnunsam kullanmaya devam ederim. Kullanmadığım bir marka ise ve boykot ediliyorsa duyarlı davranırım.” şeklinde cevap vermiştir.

#### **4. 3. Tema-3: Sosyal Medya Kullanımı**

Diplomatik kriz yaşanan ülkelerin tecimsel markalarını boykot etmek ve bu konuda farkındalık oluşturmaya yönelik sosyal medya paylaşımlarında bulunup bulunmadıkları ya da başkaları tarafından ticari boykota yönelik yapılan sosyal medya mesajlarını ‘like’ ya da ‘retweet’ yapıp yapmadıkları sorulan görüşmecilerin yüzde 70’i sosyal medyada boykota yönelik bir paylaşım ya da etkileşimde bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte görüşmecilerin yüzde 25’lik bir kesimi de sosyal medya üzerinden boykot konusu ile ilgili tepkilerini dile getirdiklerini aktarmışlardır. Görüşmecilerin yüzde 5’i de duruma göre sosyal medyada etkileşimde bulduklarını söylemiştir. B6 olarak kodlanan görüşmeci boykot çağrılarına destek vermesine ve bu konuda duyarlı olduğunu düşünmesine karşın sosyal medyada herhangi bir



etkileşimde bulunmadığını söylemektedir. Aynı şekilde B7 olarak kodlanan görüşmeci de boykot konusunda duyarlı olduğunu belirtmesine karşın sosyal medyada paylaşım yapmadığını belirtmiştir. Nitekim B17 olarak kodlanan görüşmeci ise mizahi bir post söz konusu ise sosyal medyadan boykot ile ilgili etkileşimde bulunduğunu aksi halde herhangi bir paylaşım ya da beğenide bulunmadığını ifade etmiştir.

#### **4. 4. Tema-4: Boykot Çağrısı Sırasında Satın Alma Kararı**

Boykot çağrısı söz konusu olduğu süreçte ürün satın alırken ürünlerin menşesine bakıp bakmadıkları, satın alacağı ürünler diplomatik kriz yaşanan ülkelerin tecimsel markaları arasındaysa satın alma kararını değiştirip değiştirilmediği yönünde sorular yöneltilen görüşmecilerin yüzde 65'i boykot çağrısı yapılan ülkelere ait markaları almaya devam ettiklerini söylemiştir. Görüşmecilerin yüzde 35'i ise boykot çağrısı söz konusu ise ürünlerin menşesine baktıklarını ve satın alacakları ürünler boykot edilen ürünler arasındaysa satın alma kararını değiştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, B1, B6, B15 ve B16 olarak kodlanan görüşmeciler de ürün satın alırken menşesine baktıklarını ancak bunun boykot ile ilgisi olmadığını, kalitesini tespit etmek için baktıklarını söylemişlerdir.

B6 olarak kodlanan görüşmeci ise boykot etmek amaçlı menşesine baktığını ancak çok sevdiği markalar söz konusu olduğunda satın alma kararını değiştirmediklerini ifade etmiştir.

#### **4. 5. Tema-5: Boykot Çağrısına Uygun Davranış Geliştirme**

Boykot konusunda görüşleri alınmak üzere görüşme yapılan katılımcıların tümü ellerinde boykot yapılan ülkenin ürünleri varsa asla imha etmeyeceklerini söylemişlerdir. Görüşmecilerin yüzde 90'ı ise boykot çağrısı yapılan ülkenin ürünlerini imha etmeyecekleri gibi ellerinden de çıkarma eğilimi içinde olmayacaklarını dile getirmişlerdir. B16 olarak kodlanan katılımcı, bilakis boykot zamanı elden çıkartılmaya çalışılan bir ürünün fiyatı normalden daha düşük ise satın almaya çalıştığını çünkü daha sonra ürünün tekrar değerlendirileceğini düşündüğünü ifade etmiştir. Çoğunluğun boykot edilen ülkenin ürünlerini ellerinden çıkarmak istemediğini söylediği çalışma kapsamında görüşmecilerin yüzde 10 gibi az bir kısmı ise ürünleri imha etmeyeceklerini lakin elden çıkarma istediğinde olacaklarını söylemişlerdir. Bununla birlikte, B4, B12 ve B20 şeklinde kodlanan görüşmeciler imha ve elden çıkarma yapmadıklarını ancak yeni ürün alırken boykot çağrısı yapılan ürünleri almadıkları açıklamasını eklemişlerdir.

#### **4. 6. Tema-6: ABD ve İsrail Mallarına Boykot**

Görüşme yapılan kişilerden yüzde 60'ı ABD ve İsrail'e uygulanan boykot çağrısı sırasında bu ülkenin ürünlerini almaya devam ettiklerini, boykot çağrısının bu



ülkenin ürünlerini almakta kendileri adına etkili olmadığını söylemişlerdir. Görüşmecilerden yüzde 40'ı ise boykot çağrısı sırasında İsrail ve ABD'ye ait ürünleri almamaya dikkat ettiklerini vurgulamışlardır. Görüşmecilerden B16 olarak kodlanan katılımcı ABD ve İsrail ürünlerini boykot sırasında da almaya devam ettiğini çünkü aynı kalitede yerli üretim ürün bulunmadığını bu nedenle yabancı menşeli ürünleri kullanmaya devam ettiğini, yapılan boykot çağrısı sırasında ve sonrasında da satın alma davranışında herhangi değişiklik olmadığını eklemiştir.

#### **4. 7. Tema-7: Boykot Sonrası Satın Alma Kararı**

“Diplomatik krizler neticesinde boykot çağrısı yapılan ülkelerin tecimsel markalarına karşı boykot uyguluyorsanız, ülkeler arasındaki sorun çözüldükten sonra boykot uzantılı satın almama davranışınız sona erer mi?” şeklindeki boykot sonrası tüketici davranışını ölçmeye yönelik soruya görüşmecilerin yüzde 55'i boykot uygulamadıklarını ve satın alma davranışlarının boykot çağrısı sırasında da sonrasında da değişmediğini ifade eden cevaplar vermişlerdir. Bunun yanında görüşmecilerin yüzde 25'i boykot çağrısı sırasında boykot uygulanan ülkenin tecimsel markalarını almamaya özen gösterdiklerini lakin ülkeler arasındaki sorunlar çözülmeye o ülkelerin ürünlerini almaya başlayabildiklerini söylemişlerdir. Görüşmecilerin yüzde 20'si ise ülkeler arasındaki sorun çözülsede dahi bir müddet daha o ülkelerin ürünlerine karşı ön yargılı yaklaşıklarını aktarmışlardır. B16 olarak kodlanan katılımcı, boykot uygulamadığını fakat kişisel gözlemleri sonucunda toplumun boykot eyleminin gelişici olduğunu düşündüğünü, geçmişte boykot çağrısı yapılan ürünlerin pazar payını arttırmasının da boykotların etkisiz olduğunun bir göstergesi olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir.

## **SONUÇ**

Uluslararası ilişkilerde ve diplomaside yönetimlerin ya da o ülkelerde medya, STK'lar ya da farklı oluşumların neden olduğu, hatta yönetim kademelerinden de destek bulduğu Türkiye aleyhtarlığı içeren açıklama ya da uygulamalar sonucunda toplum katmanlarında sivil bir yaptırım gücü olarak zaman zaman, bazı ülkelerin tecimsel ürün/hizmetlerinin satın alınmamasına yönelik boykot eylemlerinin yapıldığı görülmektedir. Türkiye'de yapılan boykotların kimi zaman milliyetçi kimi zaman ise inançsal hassasiyetler sebebiyle ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Boykot çağrılarında bazı tüketiciler hassasiyet gösterip destek vermeyi tercih ederken, bazı tüketiciler ise birtakım gerekçeler ile boykotlara katılmamayı seçmektedir. Bazı tüketiciler için ise boykotun ne lehinde ne de aleyhinde bir fikri olmadığı görülmektedir.

Diplomatik krizler sonucunda yapılan boykot çağrılarını konusunda vatandaşın görüş ve tepkilerinin incelenmesine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile verilerin toplandığı bu çalışmada da bu amaca yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma kapsamında 20 katılımcıya yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yerli malı tüketimi konusunda görüşleri, boykot çağrılarını sırasında ve sonrasında sergiledikleri hassasiyetlere yönelik sorular yöneltilmiştir. Sorulara verilen yanıtlar, literatür ışığında yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler şu şekilde özetlenebilir: Katılımcıların yüzde 55'i bir ürün satın alırken yerli malı olup olmamasının kendileri için ayırt edici bir koşul olmadığını söylerken yüzde 45'i ise yerli malının kendileri için tercih sebebi olduğunu söylemiştir. Katılımcıların yerli ürünü tercih sebebi olarak görmemelerinin en önemli nedeni ise kalite açısından ithal ürünlere göre daha düşük kaliteli olarak görülmesi şeklinde ifade edilmiştir. Akbayır ve Yereli<sup>41</sup>, 2019 yılında tüketimde yerli malı tercihi üzerine yaptıkları çalışmada, tüketicilerin yerli mallarını tercih etmelerinin bazı koşulların sağlanması ile mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Yerli markaların tercih edilmesinin ürünlerin piyasadaki hâkimiyeti ile doğrudan ilgili olduğunu, ayrıca fiyat-kalite anlamında da tüketicinin tatmin edilmesinin önemli olduğu ifade etmişlerdir. Bu anlamda görüşmecilerin, yerli mallarını tercih etmeleri için söz konusu koşulların sağlanmadığını düşündüklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Katılımcıların boykot konusunda kendilerini duyarlı olarak değerlendirip değerlendirmediklerine bakılacak olursa, katılımcıların yarıdan fazlasının kendilerini duyarlı olarak nitelendirmediği görülmektedir. Duyarlı olarak nitelendirmeyenler boykotu çözüm olarak görmemekte hatta diplomatik krizlerin siyaseten çözülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Tüketicilerin boykota katılımını güdüleyen birçok sebebin olduğunu söylemek mümkündür.<sup>42</sup> Nitekim, tüketicilerin boykollara iştirak nedenlerini fayda-maliyet yaklaşımı ekseninde düşünmek gerekir.<sup>43</sup> Bu bakımdan verilen yanıtlar irdelendiğinde tüketicilerin kalite ve bireysel ihtiyacı öncelmesi boykota katılımında fayda ve maliyet yaklaşımının önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Diğer yandan, bireyin boykot eylemlerinin bir değişiklik yaratmak için yeterli etkiyi oluşturamayacağını, boykot ile sonuç elde edilemeyeceğini düşündüklerinden dolayı boykota katılım göstermemektedirler.<sup>44</sup>

---

<sup>41</sup> Fatih Akbayır – Ahmet Burçin Yereli, “Bir İktisadi Denge Meselesi: Tüketimde Yerli Mal Tercihi”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/18 (Eylül 2019).

<sup>42</sup> Jill G. Klein vd., “Exploring Motivations For Participation İn A Consumer Boycott.”, *Advances in Consumer Research* 29/1 (2002).

<sup>43</sup> Sankar Sen vd., “Withholding Consumption: A Social Dilemma Perspective On Consumer Boycotts”, *Journal of Consumer Research* 28/3 (2001), 402.

<sup>44</sup> Sen vd., “Withholding Consumption: A Social Dilemma Perspective On Consumer Boycotts”, 406.



Çalışmanın en önemli verilerinden birisi ise tüketicilerin çoğunluğunun, hatta boykot konusunda duyarlı olduğunu ifade edenlerin bile boykot konusunda sosyal medyada herhangi bir etkileşimden kaçınmalarıdır. Tüketicilerin boykota yönelik sosyal medya paylaşımından kaçınmalarının nedeni ise sosyal medya aracılığı ile deşifre olmaktan çekince duymaları olarak yorumlanabilir. Bireyin boykotu desteklemesine rağmen sosyal medyada bunu belirtmemesinin altında çevresine deşifre sonrası karşılaşabileceği olumsuz durumlara maruz kalmaktan kaygı duymasını göstermek yanlış olmayacaktır.

Çalışmaya dair vurgulanması gereken noktalardan biri de katılımcıların tamamının boykot çağırısı esnasında elindeki ürünü imha etmeyeceğini, yüzde 90 gibi bir oranla, neredeyse tamamına yakınının ise elindeki ürünü imha etmemenin yanı sıra ürünleri ellerinden çıkarmayı da düşünmediklerini söylemeleridir. Bu durum da bireyin toplumsal tepki geliştirirken, kendi sosyal ve ekonomik refahını öncelemesinin bir sonucu olarak yorumlanabilmektedir.

Jones vd.'ne<sup>45</sup> göre tüketicinin markaya karşı duyduğu güven ve memnuniyet boykot çağırısına katılımı olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmada da katılımcıların yüzde 60'ının boykot sırasında da ülkelerin ürünlerini almaya devam etmeleri hatta bazı katılımcıların birtakım ürünlerden asla vazgeçemeyeceklerini söylemeleri bu görüşü destekler niteliktedir.

Tüketici, satın alacağı ürünün fiyat, kalite bazen de marka bağımlılığını göz önünde bulundurunca kendisinden ödün vermek istemeyebilir.<sup>46</sup> Katılımcıların sadece yüzde 20'sinin boykot sonrası tepki gösterilen ülkenin ürünlerini almakta temkinli davranması, geri kalan yüzde 55'nin boykot uygulamadıklarını, yüzde 25'lik bir kesimin de boykot çağırısı bitince boykot uygulanan ülkelerin ürünlerini aldıklarını söylemeleri bireyin boykot uygulayarak kendisinden ödün vermek istemediğini gösterir nitelikte.

Uysal ve Cömert<sup>47</sup>, tüketici boykotu katılım güdülerini ölçmeye yönelik çalışmalarında katılımcıların boykot kararı ile demografik özellikleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını gözlemlemiştir. Benzer şekilde bu çalışmada da demografik özellikler ile boykota duyarlılık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

---

<sup>45</sup> Michael A. Jones vd., "Switching Barriers And Repurchase Intentions İn Services", *Journal of Retailing* 76/2 (2000), 266.

<sup>46</sup> Sen vd., "Withholding Consumption: A Social Dilemma Perspective On Consumer Boycotts", 399.

<sup>47</sup> Uysal – Cömert, "Tüketici Boykotu Katılım Güdüleri: Muş İli Örneği".

Çalışmanın verileri ışığında, diplomatik krizler sonucunda siyasiler ve STK'lar tarafından Türkiye'de yapılan boykot çağrılarının toplum düzeyindeki karşılığının düşük olduğu söylenebilir. Çoğunluk, boykotu önemsemez ve boykota katılmazken, boykot hassasiyeti olan azınlık ise boykotu istikrarsız bir şekilde gerçekleştirmektedir. Duyarlı ve istikrarlı bir boykot bilinci ile karşı ülkede ciddi bir ekonomik tahribat sağlanabileceğine yönelik güçlü bir inanca rastlanmamıştır.

Özetle, Türkiye ve Türk kimliğine ilişkin saldırı veya diplomatik nitelikteki yaptırımlar söz konusu olduğunda sivil toplumun elindeki en önemli güç olan boykotun toplumsal yapıda ciddi bir yaptırım uygulaması olarak sahiplenilmediği, bu konuda duyarlılık gösteren kesimin bile milliyetçi reflekslerle başlattığı boykotun çok uzun soluklu olmadığı, pragmatik nedenlerin ülke çıkarlarından daha önemli görüldüğü, dahası boykot kavramının gerçek bir yaptırım silahı olarak ne anlama geldiği tartışma konusudur. Zira satın alınan bir ürünün imha edilmesi bir boykot değildir. Bu bağlamda ithal bir ürün/hizmet satın almak yerine, yerli ürün ve hizmet satın alıp kullanmanın bilinç ve mantalite sorunu olduğu konusu bir eğitim-öğretim sorunsalıdır.

## KAYNAKÇA

Akbayır, Fatih –Yereli, Ahmet Burçin. “Bir İktisadi Denge Meselesi: Tüketimde Yerli Mal Tercihi”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/18 (Eylül 2019), 409-417.

Aksu, Fuat. “Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından Algı Değişimine Türkiye-Yunanistan İlişkileri.”, *Rodos ve İstanköy Türklüğü*. ed. Mustafa Kaymakçı – Cihan Özgün. 55-90. İzmir: RİOTKDD, 2014.

Aksu, Fuat. *Türk Dış Politikasında Karar Alma Ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*. E-kitap: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017. <https://www.tdpkrizleri.org/index.php/component/phocadownload/file/1-decision-making-and-crisis-management-in-turkish-foreign-policy?Itemid=803>

Aksu, Fuat – Çolak, Yunus. “Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 88 (2019), 19-54.

Aktan, Sertaç “Adım Adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı, Nasıl Çözüldü?”, *Euronews*. (12 Ekim 2018), 1. <https://tr.euronews.com/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abd-turkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi->

Ayhan, Ahmet. *Propaganda Nedir?* Konya: Literatürk Yayınları, 2007.



Balıkçioğlu, Betül vd., “şiddet İçermeyen Bir Eylem Olarak Dolaylı Tüketiciler Boykotlarının Oluşum Süreci ve Türkiye İçin Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 62/3 (2007), 79-100. [http://dx.doi.org/10.1501/SBFder\\_0000002034](http://dx.doi.org/10.1501/SBFder_0000002034)

*BBC News*. “Fransa’dan Arap ülkelerine ağrı: Boykot Kampanyalarını nleyin” (25 Ekim 2020), 1. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54685049>

BDS, BDS Movement. “Academic Boycott”. Erişim 30 Ağustos 2021. <https://bdsmovement.net/academic-boycott>

BDS, BDS Movement. “Academic Boycott”. Erişim 30 Ağustos 2021. <https://bdsmovement.net/cultural-boycott>

Büyüköztürk, şener vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pagem Akademi, 2010.

Çetinkaya, Y. Doğan. *1908 Osmanlı Boykotu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

*Dokuz8haber*, “Bu lkeden Bir Rahip Brunson Geçti...Zaman Tüneli: Gün Gün Rahip Brunson Krizi” (19 Kasım 2018), 1. <https://dokuz8haber.net/gundem/politika/zaman-tuneli-bu-ulkeden-bir-rahip-gecti-gun-gun-rahip-brunson-krizi/>

EC, Ethical Consumer, “Boycotts List”. Erişim 30 Ağustos 2021. <https://www.ethicalconsumer.org/ethicalcampaigns/boycotts>

Friedman, Monroe. *Consumer Boycotts*. London: Routledge, 1999.

Güner, Sultan. “Türkiye’de Uluslararası Kriz Sonrası Zorlayıcı Diplomasi Stratejisi ve Yazılı Basının Tutumu ‘24 Kasım 2015 Türk–Rus Uçak Krizi rneği’”, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi* 1/5 (2017), 42-72.

*Haberler*, “Tüketiciler Birliği’nden İsrail Mallarına ‘Cephane Bizden Değil’ Boykotu”, (9 Eylül 2011), 1. <https://www.haberler.com/tuketiciler-birligi-nden-israil-mallarına-cephane-2980675-haberi/>

Jones, Michael A. vd., “Switching Barriers And Repurchase intentions In Services”, *Journal of Retailing* 76/2 (2000), 259-274. [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(00\)00024-5](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(00)00024-5)

Klein, Jill G. vd., “Exploring Motivations For Participation in A Consumer Boycott.”, *Advances in Consumer Research* 29/1 (2002), 363-369.

Kurban, Vefa – Kulu, Tekmez. “Rus-Türk İlişkilerinde  Diplomatik Kriz: Karşılaştırmalı Yaklaşım” *Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar IV*. ed. Ali Rıza Gökbunar vd. 90-95. London: IJOPEC Publication, 2018.

Küçük, Ayşe – Kafdağlı Kuru, Tuğçe, “Dış Politika Krizi Tetikleyicisi Olarak Sivil Toplum Kuruluşları: Mavi Marmara Örneği”, *VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devletdışı Aktörler*. ed. Tayyar Arı – Ferhat Pirinççi. 747-775. Bursa: Dora Yayıncılık, 2016.

Merriam, Sharan B. *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, çev. Selahattin Turan. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013.

Sen, Sankar vd., “Withholding Consumption: A Social Dilemma Perspective On Consumer Boycotts”, *Journal of Consumer Research* 28/3 (2001), 399-417. <https://doi.org/10.1086/323729>

Smith, N. Craig. *Morality and the Market Consumer Pressure for Corporate Accountability*. New York: Routledge, 1990.

Soy, Samed –Sandıkçı, Yılmaz Türker, “Basında Hegemonik Söylem: Andrew Craig Brunson Krizi Örneği (Siyasi İktidar ile Sabah İnternet Gazetesinin Andrew Craig Brunson’un Tutuklanması ve Salıverilmesi Süreçlerinde Geliştirdiği Söylemlerin Karşılaştırılması)”, *Electronic Turkish Studies* 15/5 (2020), 2563-2587. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44255>

Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları, 2000.

Şimşek, Beyza, “Erdoğan’dan Boykot Kararı: ABD’yi Ne Kadar Etkiler?”, *BBC News* (14 Ağustos 2018), 1. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-45181660>

*TDK Sözlük*, 23 Ocak 2021. <https://sozluk.gov.tr>

TDP Krizleri, Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri Grubu. “TDP Kriz Ana Sayfaları” Erişim 4 Ocak 2021. <https://www.tdpkrizleri.org/index.php/tdp-crisis/tdp-kriz-ana-sayfalari>

Tezcanoglu, Sercan. “Rusya’da Yapılacak 2018 Dünya Kupası Tehlikeye Girdi”, *CNN Türk* (28 Mart 2018),1. <https://www.cnnturk.com/spor/futbol/rusyada-yapilacak-2018-dunya-kupasi-tehlikeye-girdi?page=1>

UN, United Nations, *The Question of Palastine Report*. UN, 2010. <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-187595/>

Uysal, Adem – Cömert, Yavuz. “Tüketici Boykotu Katılım Güdülleri: Muş İli Örneği”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 8/1 (2017), 97-125.

Uztuğ, Ferruh. *Markan Kadar Konuş*. İstanbul: MediaCat Yayınları, 2008.



*Vatan*, “İstersek canlarını acıtabiliriz” (12 Ekim 2006), 1. <http://www.gazetevatan.com/istersek-canlarini-acitabiliriz-89989-ekonomi/>

Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2008.

Yücekök, Ahmet N. *Siyasetin Toplumsal Tabanı*. Ankara: A. Ü. Sosyal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1987.

Zeren, H. Emre vd., “Dijital Çağda Davutoğlu Döneminden Günümüze Türk Dış Politikasının ‘Sıfır Sorun Söylemi’ Bağlamında Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22/15 (Aralık 2017), 1879-1891.





## ULUSLARARASI HUKUKTA YAPTIRIM KAVRAMI VE İŞLEYİŞİ BAĞLAMINDA ABD’NİN İRAN’A KARŞI UYGULAMIŞ OLDUĞU YAPTIRIM KARARININ ANALİZİ

**Erdi ŞAFAK\***

**ORCID ID:** 0000-0003-4000-2468

**Öz:** Uluslararası hukukta, uluslararası bir yükümlülüğün ihlali, devletlerin uluslararası sorumluluğuna neden olmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası hukukta, hukuka aykırı bir eylemde bulunan ve uluslararası hukuk kurallarına göre sorumluluğu tesis edilmiş bir devlet, verdiği zararı tamir etme yükümlülüğüne sahip olmakla birlikte yaptırımlara da tabi tutulabilmektedir. Uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması ve yaptırım mekanizması iç hukuk sistemlerinden farklı işlemekte ve uluslararası hukukta kurallara uyulmaması durumunda yaptırım uygulayacak üstün bir otoritenin bulunamaması yaptırımların işlevselliği konusunda uluslararası hukuka yönelik eleştirilere neden olmaktadır. Bu eleştirilere karşılık uluslararası hukukun kurallarının olmadığını ve yaptırım uygulamasının işlemediğini söylemek ise doğru olmayacaktır. . Bu çalışmada, uluslararası hukuk kurallarının nasıl oluştuğu, kuralların uygulanması ve kurallara uyulmaması durumunda uluslararası hukukta yaptırım kavramının hukuki dayanağı ve uygulanabilirliği meselesi, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) İran’a yönelik gerçekleştirdiği yaptırım kararı örneği çerçevesinde incelenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Uluslararası Hukuk, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Hukukun Kaynakları, Yaptırım, Devletler.

---

\* Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı, [erdi.safak@neu.edu.tr](mailto:erdi.safak@neu.edu.tr)

**DOI:** <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.884143>

**Araştırma Makalesi**  
**Research Article**

**Geliş Tarihi:** 21/02/2021  
**Kabul Tarihi:** 30/07/2021

## THE CONCEPT OF LEGAL SANCTIONS AND SANCTIONS MECHANISMS IN INTERNATIONAL LAW IN THE CONTEXT OF US-IMPOSED SANCTIONS ON IRAN

**Abstract:** Under international law, a violation of international obligations places certain liabilities on states. In this regard, a state found to be in violation of international law and thus held to be responsible for the internationally wrongful act can be held liable for reparations, but also be targeted with sanctions. Together with the fact that international law and sanctions mechanisms differ significantly from domestic legal frameworks, lack of a higher authority than that of a sovereign state to enforce compliance, fuel scepticism toward the efficacy of international law regarding sanctions. It would be wrong nonetheless to consider international law and the sanctions regime null and void. This essay looks at the sources of international law, its promulgation, the legality of sanctions for noncompliance under international law and their enforcement, using the US-imposed sanctions on Iran as case study.

**Keywords:** International Law, United Nations, Sources of International Law, Sanction, States.

### GİRİŞ

Uluslararası toplumda önleyici bir işlevi bulunan uluslararası hukuk, uluslararası toplumdaki davranış kurallarını belirlemektedir. Uluslararası davranış kurallarının belirlenmesinde iç hukuktan farklı bir işleyiş tarzı ve kurallara uyulmaması noktasında yaptırım mekanizmasının tam olarak işleyememesi, uluslararası hukuka yönelik yapılan önemli eleştirilerdendir. Ancak her ne kadar bu noktada yapılan eleştirilerin haklılık payı bulunuyor olsa da, uluslararası hukuk birtakım kurallara ve bu kurallara uyulmaması durumunda yaptırım uygulama imkânına sahiptir diyebiliriz.

Uluslararası hukukta yaptırımların amacı genel olarak uluslararası hukuk düzeninin sağlanması olup, yaptırımların önemi her geçen gün artmaktadır. Yaptırımlar aynı zamanda uluslararası hukukta kuvvet kullanma yerine tercih edilerek uluslararası barışı ve güvenliği korumaya da hizmet etmektedir. Uluslararası hukukta yaptırımlar yalnızca Güvenlik Konseyi tarafından değil, aynı zamanda tek tek Devletler ve bölgesel kuruluşlar tarafından da uygulanmaktadır. Uluslararası hukukta yaptırımların uygulanabilirliği konusu kadar, yaptırım uygulanacak kuralların nasıl belirleneceği, uygulanmasının nasıl sağlanacağı, insan haklarını ihlal etmediklerinin nasıl garanti



edileceği, uluslararası ilişkilerde krizi önlemede etkili olup olmadıkları ve daha geniş diplomatik çabalarla nasıl ilişkilendirilebilecekleri de dâhil olmak üzere ele alınması gereken birçok soru mevcuttur. Tüm bu sorular uluslararası hukuk uzmanları tarafından farklı şekillerde yorumlanıyor olsa da, uluslararası hukukta yaptırım mekanizması önemli bir işlev görmekle birlikte, uygulanması noktasında bazı sorunlar meydana gelebilmektedir.

Bu noktadan hareketle çalışmamızda öncelikle uluslararası hukukta, uluslararası hukuk kurallarının ne şekilde oluşturulduğunu ve kuralları oluşturmada yetkili otoritenin kim olduğunu açıklamaya çalışacağız. Kuralların oluşturulması ile birlikte çalışmamızın temel noktasını teşkil eden soru, bu kurallara uyulmaması noktasında yaptırım mekanizmasının ne şekilde işleyeceği ile ilgilidir. Bu bağlamda yine çalışmamızda uluslararası hukukta yaptırım mekanizmasının işleyişi ile ilgili Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin İran'a yönelik uygulamış olduğu yaptırım kararının uluslararası hukuk bağlamında sorun teşkil edip, etmediği meselesini irdedeceğiz.

## 1. ULUSLARARASI HUKUK KURALLARININ OLUŞTURULMASI VE BAĞLAYICILIĞI KONUSU

Uluslararası hukuk, uluslararası toplum kavramına verilecek anlam çerçevesinde çeşitli tanımlara sahip olsa da, uygulanan uluslararası hukuk açısından devletlere, uluslararası örgütlere, devlet niteliği kazanamamış örgütlenmiş topluluklara ve uluslararası toplumun bütününün genel çıkarlarını ya da paylaştığı değerleri ilgilendiren bireylere ilişkin durumlarda doğrudan bireylere yönelik kuralları kapsamaktadır.<sup>1</sup> Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, gerçek ve tüzel kişiler prensip olarak, uluslararası hukuk sūjesi kabul edilmemektedir. Bunlar ilkesel olarak, yani kural dışı durumlar saklı kalmak kaydıyla, uluslararası özel hukuk alanının sūjeleri şeklinde nitelendirilmektedir.<sup>2</sup> Bu bağlamda çalışmamızda ele alacağımız konu uluslararası kamu hukuku şeklinde olacaktır.

İlke olarak, her çağdaş devlette bir merkezi yasama organı (parlamento) bulunmaktadır. Hukukun tek kaynağı olmamakla birlikte iç hukuk sistemlerinde en başta gelen hukuk kaynağı olan ve 'kanun', 'statue', 'act' gibi adlar verilen yazılı kurallar ya da yasalar bu organca kabul edilmekte, değiştirilmekte ya da ortadan kaldırılmaktadır. Uluslararası hukuk alanında ise böyle 'merkezi' bir yasama organı bulunmadığı için; bu alanda bağlayıcı olduğu kabul edilen yazılı kuralların ya da

<sup>1</sup> Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 17. Baskı, (Ankara: Turhan Yayınevi, 2018), 36.

<sup>2</sup> Kamuran Rençber, *Uluslararası Hukuk*, 3. Baskı, (Bursa: Dora Yayınları, 2018), 8.

yasaların ortaya çıkış biçimi ve koşulları açısından, iç hukuk sistemleriyle uluslararası hukuk arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.<sup>3</sup>

İlk olarak Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu günümüzde, uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasında iç hukuktaki yasama organına benzetilmektedir. Bunun nedeni, dünyadaki hemen hemen bütün devletlerin BM'ye üye olması, siyasal, ekonomik ya da askeri gücü ne olursa olsun her üye devletin sadece bir oyunun olması, çalışma usullerinin, ulusal yasama organlarının içtüzüklerinde düzenlenen kurallara benzemesi gibi özelliklerdir. Ancak bu konuda bazı eleştirilerde bulunmaktadır. Aybay'a göre bu durum sadece biçimsel bir benzerlik taşımakta, BM Genel Kurulu'nun "yasama" olarak adlandırılabilir işlevler ve yetkiler açısından herhangi bir ulusal parlamentoya karşılaştırılamayacak kadar zayıf durumda olduğu ifade edilmektedir. Bunun başlıca nedeni ise, ulusal parlamentoların yasa yapma yani bağlayıcı nitelikte kurallar koyabilme yetkisine karşılık, BM Genel Kurulu'nun sadece "tavsiye" (recommendation) niteliğinde karar verebilme yetkisine sahip olmasıdır.<sup>4</sup>

Ancak belirtilen bu durumun Genel Kurul'un uluslararası hukuk ve özellikle insan hakları alanındaki gelişmelere öncülük etmesine engel olmadığı da bir gerçektir. Nitekim insan hakları alanında kendisinden sonra yapılan bütün sözleşmelere temel oluşturmuş olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi<sup>5</sup>, BM Genel Kurulunca 10 Aralık 1948 tarihinde, hukuksal bağlayıcılığı olmayan, "tavsiye" niteliğinde bir karar olarak kabul edilmiştir. Belirtilen Bildirge her ne kadar tavsiye niteliği taşısa da günümüzde birçok devlet bu Bildirgeye uymaktadır. Bu noktadan hareketle, BM Genel Kurulu'nun "yasa yapma" yetkisi olmamakla birlikte, uluslararası hukukun bağlayıcı kaynaklarının oluşmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir.<sup>6</sup>

BM Genel Kurulu'nun yasama organı olarak düşünülmesi dışında, uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasında devletler de önemli bir görev üstlenmektedir. Devletlerin uluslararası hukukun kaynaklarını oluşturması noktasında Uluslararası

---

<sup>3</sup> Rona Aybay & Elif Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 7.

<sup>4</sup> Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 7.

<sup>5</sup> İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Haziran 1948'de hazırladığı ve birkaç değişiklik yapıldıktan sonra 10 Aralık 1948'de, BM Genel Kurulu'nun Paris'te yapılan 183. oturumunda kabul edilen 30 maddelik bildiridir.

<sup>6</sup> Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 7-8.



Adalet Divanı Statüsünün 38.maddesi<sup>7</sup> önemli ayrıntılar içermektedir. İlgili maddeye göre uluslararası hukukun asıl kaynakları şunlardır: i- antlaşmalar<sup>8</sup>, ii- yapılageliş<sup>9</sup> (teamül) kuralları, iii- hukuk genel ilkeleri.<sup>10</sup> Bu bağlamda belirtilen kaynaklara uyulması konusu uluslararası hukuk açısından önem teşkil etmektedir ve bu kaynakların belirlemiş olduğu kurallara uyulmaması yaptırım konusunu gündeme getirecektir.<sup>11</sup> Örneğin iki devlet arasında, uluslararası hukuka uygun bir biçimde hak ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren ya da sona erdiren antlaşmalar imzalayan taraflar açısından bağlayıcılık teşkil etme olup, antlaşmaya uymayan taraf diğer tarafın yaptırımlarına maruz kalabilecektir.

Uluslararası hukukun kaynakları konusunda değinmemiz gereken bir diğer önemli konu da uluslararası hukukun buyruk kuralları olarak bilinen *jus cogens*<sup>12</sup> kurallardır. *Jus cogens* kurallar bir uluslararası hukuk normu olup, uluslararası devletler topluluğu tarafından bir bütün olarak kabul edilen ve tanınan bir normdur. *Jus cogens* kurallar, uluslararası topluluğun temel değerlerini yansıtır ve korur, hiyerarşik olarak diğer uluslararası hukuk kurallarından üstündür ve evrensel olarak uygulanabilmektedir.<sup>13</sup>

Uluslararası hukukta kuralların belirlenmesi dışında, kuralların bağlayıcı olup olmadığı ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Ulusal hukuklarda anayasaların belirlemiş olduğu sınırlar çerçevesinde hukukun ilgili kaynaklarına başvurmak söz konusu iken; uluslararası hukuk sisteminde merkezi bir yasa koyucu olmadığı için öncelikle söz konusu uyuşmazlık konusunda uluslararası hukuk gerçekten uygulanabilir mi?

<sup>7</sup> 38. Madde 1. Kendisine sunulan uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmekle görevli olan Divan: a. uyuşmazlık durumundaki devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan, gerek genel gerekse özel uluslararası antlaşmaları; b. hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası yapılageliş kurallarını; c. uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkelerini; d. 59. Madde hükmü saklı kalmak üzere, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak adli kararları ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretilerini uygular. 2. Bu hüküm, tarafların görüş birliğine varmaları halinde, Divan'ın hakça ve eşitçe karar verme yetkisini zedelemez.

<sup>8</sup> Antlaşmalar ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Yusuf Aksar, *Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), 81-125.

<sup>9</sup> Yapılageliş Kuralları ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Rençber, *Uluslararası Hukuk*, 117 – 130.

<sup>10</sup> Hukuk Genel İlkeleri için bakınız: Rençber, *Uluslararası Hukuk*, 129 – 142.

<sup>11</sup> Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 8.

<sup>12</sup> Buyruk Kurallar (*jus cogens*) kavramının, iç hukuktaki Borçlar Hukuku alanında sözleşme özgürlüğünü kısıtladığı gibi, Uluslararası Hukuk alanında da devletlerin antlaşma yapma serbestliğini sınırlandırdığını kabul etmektedir. Uluslararası hukuk alanında buyruk kuralların, herkesin üzerinde anlaşabileceği tam bir listesini vermek mümkün olmamakla birlikte, işkence yasağı, soykırım yasağı, köle ticaretinin önlenmesi, kuvvet kullanma yasağı, ırk ayrımcılığı yasağı gibi örnekler verilebilir. Ayrıca buyruk kurallar listesinin “donmuş” ve kapanmış bir liste olmadığı; zaman içinde bu listeye yeni normların eklenebileceği; giderek yeni normların eskilerin varlığına ve yürürlüğüne son verip, onların yerine geçebileceği kabul edilmektedir. Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 140.

<sup>13</sup> International Law Commission, “Chapter V Peremptory norms of general international law (*Jus cogens*)”, A/74/10, <https://legal.un.org/ilc/reports/2019/english/chp5.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

sorusunun cevabı önem teşkil etmektedir. Örneğin, uluslararası hukukun uygulama alanına giren uluslararası bir antlaşmadan doğan uyumsuzluk ise, antlaşmanın uyumsuzluk konusu devletleri bağlayıp bağlamadığının sorgulanması gerekir. Devletler antlaşmayı onaylamışlar mıdır? onaylamışlarsa, antlaşmanın devletler üzerinde yarattığı hukuki kurallar nelerdir? Uluslararası hukuk kuralları ulusal hukuk kurallarına nazaran çoğu zaman soyut-muğlak nitelikte oldukları ve devletler bu kuralları farklı biçimlerde yorumlayabilecekleri için sorunun çözümü pratikte sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.<sup>14</sup>

BM Antlaşması'nın günümüzde geçerliliğini sürdürmesi devletlerin uluslararası hukukta sürekli karşılıklı veya çok taraflı sözleşmeler yaparak aralarındaki ilişkileri düzenlemesi ve uluslararası örgütler kurarak aralarında işbirliğini geliştirmesi uluslararası hukuk kurallarına uyma yükümlülüğünün önemini arttırmaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukuku kodifiye etmek için yoğun çalışmalar yapılmıştır. Modern demokratik devletlerin anayasalarında uluslararası hukuka yollamalar yapılmaktadır. Bütün bu olgular, uluslararası hukukun varlığının ve devletlerin büyük çoğunluğunun, yaptırımını farkı olsa da, bu normlara uymalarının açık birer göstergesidir.<sup>15</sup>

Sonuç olarak uluslararası hukukun kaynakları konusunda Uluslararası Adalet Divanı 38.madde de belirtilen kaynaklar ile birlikte, BM Antlaşması da Antlaşmaya taraf olan devletler açısından bağlayıcı hükümler içermektedir. Örneğin BM Antlaşması'nın 2.maddesinin 4.fıkrası 'kuvvet kullanmayı' yasaklamış ve bu yasak uluslararası hukukta bir kural haline gelmiştir. Yine BM Antlaşması'na göre BM Antlaşmasına taraf olan devletler, uyumsuzluklarını barışçıl yollarla çözmekle yükümlüdürler. Belirtilen bu durum da yine Antlaşmaya taraf devletler açısından bağlayıcılık teşkil etmekte ve bu kurallara uyulmaması uluslararası hukuka uyulmasının sağlanması konusunu gündeme getirmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmamızın bir sonraki bölümünde uluslararası hukuk kurallara uyulmasının sağlanması konusunu irdedeceğiz.

## 2. ULUSLARARASI HUKUK KURALLARINA UYULMASININ SAĞLANMASI MESELESİ

Uluslararası hukuk kurallarının rızai niteliği onların aynı zamanda gücünü oluşturmaktadır. Devletler kuralları istedikleri için yaparlar. Her kural, genel olarak bir ihtiyaca cevap verdiği için yapılmaktadır. Bu yapılırken devletlerin o kuralla düzenlenen menfaatleri telif edilir. Böylece, kuralın uygulanması ona riayet için zorunlu bir ihtiyaç

<sup>14</sup> Zerrin Savaşan, *Uluslararası Hukuk Nereye Gidiyor? Düünden Bugüne ve Geleceğe Temel Tartışmalar*, 1. Baskı, (Konya: Çizgi Yayınları, 2018), 47.

<sup>15</sup> Şeref Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2005), 40.



haline gelmektedir. Devletler isteyerek bu kuralı uygularlar. Başka bir deyişle, uluslararası hukuk kurallarının rızai karakteri aynı zamanda onlara riayet etmenin de bir çeşit garantisidir.<sup>16</sup>

Uluslararası toplum ya da topluluk, bir devlet niteliğinde olmayan, çok esnek ve genellikle çıkar çatışmalarının oldukça keskin bir biçimde ortaya çıktığı, işbirliğinin yanı sıra uyuşmazlıkların sık görüldüğü bir ortamdır. Bu ortamda “yasalar”, iç hukuka oranla sistematik olmaktan uzak, dağınık bir durumdadır ve bu “yasaların” uygulanmasını sağlamakla görevli tek bir merkezi organdan söz etmeye olanak da yoktur.<sup>17</sup>

Uluslararası hukuk kurallarının yürütülmesi iç hukukta ilgili devletlerin “yürütme organlarının” (hükümetlerin) görevidir. Bu durum, özellikle uluslararası antlaşmalar açısından belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yine devletler, taraf oldukları antlaşmaların hükümlerine uymak, uymayan tarafları da uymaya zorlamak durumundadır ve bu işlev, hükümetler (yürütme organları) eliyle gerçekleştirilmektedir.<sup>18</sup>

İç hukuktaki “yürütme organının” uluslararası hukuk alanındaki en yakın benzeri BM Güvenlik Konseyi’dir. BM üyesi olan devletler uluslararası barışın ve güvenliğin sürdürülmesi konusunda Güvenlik Konseyi’nin sorumluluğu olduğunu; bu konularda Güvenlik Konseyi’nin kendi adlarına davranabileceğini kabul etmişlerdir.<sup>19</sup> Ayrıca üye devletler, Güvenlik Konseyi’nce alınmış kararları kabul etmeyi ve bu kararları uygulamayı da kabul etmişlerdir.<sup>20</sup> Güvenlik Konseyi, görevlerini aralıksız sürdürmek üzere örgütlenecek ve Güvenlik Konseyi üyesi olan devletler, temsilcilerini toplantılara katılmak üzere her zaman hazır bulunduracaklardır.<sup>21</sup> Bütün bunlar, bir ulusal devletin yürütme organı özelliklerine çok benzerlik göstermektedir. Ancak, bu benzerliğin değerlendirilmesi noktasında da bazı konular önem arz etmektedir.

Uluslararası hukuk kurallarına uyulmasının sağlanması konusunda BM’nin önemli bir işlevi olmakla birlikte, devletlerin sorumluluğu ve kuralları uygulama yükümlülüğu bir diğer önemli konudur. Devletlerin sorumluluğu, uluslararası hukuk sisteminin doğasından ve devlet egemenliği ya da devletlerin eşitliği doktrinlerinden

<sup>16</sup> Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, Ed. Reşat Volkan Günel, 9. Baskı, (Ankara: Savaş Yayınevi, 2018), 12.

<sup>17</sup> Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 11.

<sup>18</sup> Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 11.

<sup>19</sup> BM Antlaşması madde 24/1

<sup>20</sup> BM Antlaşması madde 25.

<sup>21</sup> BM Antlaşması madde 28/1.

doğan temel bir uluslararası hukuk ilkesidir. Bir devlet uluslararası hukuk kurallarına uymadığında, başka bir devlete karşı uluslararası hukuka aykırı bir eylemde bulunduğu ya da yükümlülüğünü ihmal ettiğinde, uluslararası sorumluluk konusu gündeme gelecektir. Uluslararası bir yükümlülüğün ihlali ise bir tazminat ya da yaptırım gerekliliğini doğurmaktadır.<sup>22</sup> Bu bağlamda uluslararası sorumluluk çerçevesinde uluslararası hukuk kurallarına uyulmasının sağlanmasında uluslararası uygulama iki farklı yönteme başvurulduğunu göstermektedir. Bunlar: i- Kurala aykırı davranan devletin karşı tarafa verdiği zararın etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla durumu düzeltecek önlemler alması ya da zarar-giderim ödemesi; ii- Kurala aykırı davranan devletin kurala uymasının çeşitli baskı yöntemleri ya da kuvvet kullanarak sağlanması ya da cezalandırılmasıdır.<sup>23</sup>

Uluslararası hukuka uyulmasının sağlanması noktasında *jus cogens* kuralların ihlal edilmesi, diğer uluslararası hukuk kurallarının ihlal edilmesinden farklı bir sonuç doğurmaktadır. *Jus cogens* kuralların ihlali için farklı sonuç doğurmasından bahsetmek, uluslararası hukukun diğer kurallarını ‘küçümsemek’ ya da ‘ihlal edilebilir’ kabul etmek anlamına gelmemektedir. *Jus cogens* kavramının şekillenmesine kaynaklık eden düşüncenin zorunlu sonucu olarak, bu kuralların ihlalinin uluslararası toplum açısından çok daha hayati olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim devletlerin uygulamaları ve BM’nin *jus cogens* kuralların ihlaline verdiği tepkiler, böyle bir ayrımı haklı çıkarmaktadır.<sup>24</sup>

Uluslararası hukuk kuralları iç hukuk normlarından daha sık ihlal edilmemektedir; ancak ihlaller daha çok dikkat çekmektedir. Uluslararası hukuk kurallarına uyulması ise olağandır. Özellikle antlaşmalara, diplomatik kurallara, yargı ve hakemlik kararlarına uyulmaktadır. Devletler, uluslararası hukuk kurallarına genellikle uymaktadırlar, çünkü bir kere bu kuralların oluşumunda bizzat kendilerinin aktif rolleri olmuştur ve bilhassa, kurallara riayet etmekte çıkarları bulunmaktadır.<sup>25</sup>

Hukuku ihlal eden bir devlet ise genellikle davranışlarını uluslararası hukuka dayandırma çabası içine girerek, duruma göre değişik hukuki gerekçeler öne sürmektedirler. Hiçbir devlet uluslararası hukukun varlığını inkar etmez; fakat devletlerin bazen normu farklı bir yoruma tabi tuttıkları gözlenmektedir. Nihayet, hukuk normlarının bizzat var olması da bir uluslararası hukuk düzeninin mevcudiyetini tek başına ortaya koymaya yeterlidir. Sonuçta “hukuk”ta yaptırımlardan çok, kurala

<sup>22</sup> Malcolm N. Shaw, *International Law*, (New York: Cambridge University Press, 2017), 583.

<sup>23</sup> Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 440.

<sup>24</sup> Elif Uzun, *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, 2. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2016), 122.

<sup>25</sup> Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 14. Baskı, (İstanbul: Beta Yayınları, 2020), 10.





uyuma bilinci önemlidir ve bu nedenle uluslararası hukukun gerçek bir hukuk sistemini teşkil ettiği söylenebilir. Esasen, ulusal düzenlerde olduğu gibi, uluslararası toplumda da kuralın bağlayıcı olduğu inancı belirleyicidir ve işte bu inanç hukuka uyulmasını sağlamaktadır.<sup>26</sup> Bu noktadan hareketle çalışmamızın bir sonraki bölümünde uluslararası hukukta kurallara uyulmaması durumunda söz konusu olan yaptırım mekanizmasından ne anlaşıldığı ve yaptırımların işleyişini irdeleyeceğiz.

### 3. ULUSLARARASI HUKUKTA YAPTIRIM KAVRAMI

Yaptırım bir kuralın ihlal edilmesi halinde toplumun gösterdiği tepkidir. Bir toplumun yapısı, normatif kuralları biçimlendirdiği gibi bu kuralların ihlali halinde gösterilecek tepkinin şiddetini ve ortaya koyma tarzını da belirlemektedir. Ulusal hukuklarda bu tepkinin biçimi, yoğunluğu ve ortaya konulma usul net bir biçimde belirlenmiştir. Örneğin kasten adam öldürmenin cezası, yerine göre hapistir veya idamdır. Uluslararası toplumda davranış kurallarının ihlal edilmesine, uluslararası toplumun gösterdiği tepkinin biçimi ve ortaya konuş tarzı, i hukuktakinden çok farklıdır. Bu durum, uluslararası toplumun niteliği ve gelişme düzeyi ile şekillenmiştir. Ulusal toplum ve uluslararası toplumun yapı farklarını gözden kaçıranlar, uluslararası hukuku ulusal hukuk kalıpları ile değerlendirmekte ve neticede uluslararası hukukun varlığını dahi tartışma noktasına getirebilmektedir. Bu mukayese daha ziyade yaptırım noktasında odaklaşmaktadır.<sup>27</sup>

Çalışmamızın nceki bölümlerinde de belirttiğimiz üzere uluslararası hukukta yaptırım mekanizması iç hukuk sistemlerinden farklı şekilde işlemektedir. Bu farklılık ilk olarak, on dokuzuncu yüzyılın başlarında uluslararası hukukun “pozitif ahlak<sup>28</sup>” olduğunu belirten hukuk teorisyeni John Austin tarafından dile getirilmiştir. Austin’e göre Devletler arasındaki ilişkilerde uygulanabilir kurallar vardır, ancak bunlar gerçek 'hukuk kuralları' olarak kabul edilebilecek nitelikte kurallar değildi. Bu yüzden Austin'in belirttiği gibi, uluslararası hukuk kuralları kuvvetle desteklenen bir hükümdarın uygulamasından ibaretti. Yine Austin'e göre yasama organından yoksun ve merkezi g kullanımı bulunmayan uluslararası hukuk, hukuk olarak değerlendirilememektedir.<sup>29</sup>

<sup>26</sup> Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 10.

<sup>27</sup> Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 10.

<sup>28</sup> Ahlak felsefesi kendi içerisinde çeşitli açılardan sınıflandırılabilir. İlk olarak, inceleme konusu bakımından ahlak felsefesi “normatif ahlak” ve “pozitif ahlak” olmak üzere ikiye ayrılır. Her iki alan “meta-ahlak” (meta ethics) ’in konusunu oluşturur. Meta-ahlak, felsefi açıdan ahlaki ilkeleri, normları ve değer yargılarını inceler. Normatif ahlak, yapılması istenen (beklenen) davranış ve eylemler ile yapılmaması istenen (beklenen) davranış ve eylemleri ifade eder. Pozitif ahlak ise “olması gereken” değil, toplumda mevcut ahlaki normlar, kurallar ve değer yargılarıdır. Coşkun Can Aktan, “Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 2009.

<sup>29</sup> Laura Magdalena Trocan, “Sanctions In Public International Law”, *Days of Law: the Conference Proceedings*, 1. Edition. Masaryk University, 2009, 12.

Austin'in uluslararası hukuk kurallarının uygulanabilirliği konusundaki eleştirileri karşısında uluslararası hukukun herhangi bir yaptırımını olmadığını veya uluslararası hukukun yaptırımlardan yoksun olduğu için işlemediğini düşünmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.<sup>30</sup>

Uluslararası hukuka göre “yaptırım” terimi genellikle, bir devlet tarafından veya uluslararası bir örgüt tarafından alınan ve başka bir Devleti uluslararası hukuku ihlal eden eylemlerden vazgeçmeye ikna etmek veya zorlamak amacıyla alınan zorlayıcı önlemleri ifade etmektedir. Alternatif zorlama yöntemleri yerine yaptırımlara güvenmek, uluslararası askeri çatışmalardan kaçınılabileceğine dair umutları artırabilir ancak yaptırımlar, sivil halk üzerindeki "yan etkileri" nedeniyle günümüzde büyük ölçüde eleştirilmektedir.<sup>31</sup>

Başka bir tanımda uluslararası hukukta yaptırımlar, sorumluluğun getirdiği yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde uygulanan zorlayıcı önlemler şeklinde belirtilmiştir. Ancak burada kullanılan yaptırım kavramı, uluslararası hukukta kural olarak hükümetler arası örgütler tarafından uygulanan zorlayıcı önlemler için geçerlidir. Zira Uluslararası Hukuk Komisyonu terminolojisinde tek taraflı yaptırımlar için “yaptırım” teriminin yerine “karşı önlemler/tedbirler” teriminin kullanılması uygun görülmektedir. Bu nedenle uluslararası sorumluluktan doğan karşı tedbirlere “karşı önlemler”, uluslararası sorumluluk dışındaki devletlerin sınır ötesinde etki yaratan kararlarına “tek taraflı yaptırım” terimi kullanılmaktadır.<sup>32</sup>

Uluslararası hukukta bazı durumlarda yaptırım kavramı yerine karşı önlem kavramının da kullanıldığı görülmektedir. Yaptırım ile karşı önlem arasındaki fark her zaman belirgin olmamaktadır. Yaptırımlar karşı önlemlerden farklı olarak, geçici değildir. Yaptırım, hukuka uygunluğu sağlamaya ve buna zorlamaya yönelmekten ziyade, sürekli bir etki meydana getirir ve cezalandırıcı bir nitelik taşır. Diğer devletler için ibret teşkil etme özelliği de bulunur. Karşı önlemler ve yaptırımlar arasında sınıflamalar yapılabilir. Örneğin, diplomatik ve siyasi yaptırımlar, hukuki yaptırımlar, ekonomik yaptırımlar ve askeri yaptırımlar ayrımına gidilebilmektedir. Siyasi önlemlere örnek olarak ise, diplomatik ilişkilerin kesilmesi gösterilebilir. Hukuki önlemler

<sup>30</sup> Anu Bradford and Omri Ben-Shahar, “Efficient Enforcement in International Law”, *Chicago Journal of International Law*, 12/2, (Winter 2012), 380.

<sup>31</sup> Jana Ilieva, Aleksandar Dashevski, and Filip Kokotovic, “Economic Sanctions in International Law” *UTMS Journal of Economics*, 9/2, (2018), 201–211.

<sup>32</sup> Olijmon Sobir, “ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Yaptırımlarının Uluslararası Hukuk Bağlamında Değerlendirilmesi”, *ANKASAM- Rapor*, No:04, 2018, 4. - Berat Lale Akkutay, “Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2014/111, 414.



arasında tanımama, kınama, hukuki etkinin reddi, antlaşmanın uygulanmasının durdurulması ve feshi gibi önlemler yer alır.<sup>33</sup>

Uluslararası alanda çeşitli yaptırım türleri mevcuttur; ancak, tek elden yaptırım uygulayacak bir organ bulunmadığından, bizzat ihkak-ı hak önemli yerini korumaktadır. Böylece, bir uluslararası polis ve ordu mevcut olmadığı için yaptırımlar genellikle devletler tarafından kararlaştırılıp uygulamaya konulmaktadır.<sup>34</sup> Devletler hem haklarının çiğnendiğine karar verirler hem de buna karşı nasıl bir yola başvuracaklarını kendileri saptarlar. Bu niteliğiyle, savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları devletlerin birbirlerine karşı uyguladıkları yaptırım türüne örnek olarak verilebilir.<sup>35</sup>

Uluslararası hukuk tarafından bilinen yaptırımların en yaygın olanı misillemedir ancak bunun dışında başka yaptırım türleri de mevcuttur. Misilleme, esasen, başka bir devlet tarafından yapılan zarar verici bir eyleme yanıt olarak yapılan dostça olmayan bir eylemdir. Misillemeye örnek olarak diplomatik ilişkilerin kesilmesi veya büyükelçilerin geri çağırılması gösterilebilir. Belirtilen misilleme yöntemleri uluslararası hukukta yasaldir, ancak dostça değildir ve bu nedenle normalde bir mazerete ihtiyaç duyacaktır. Diğer misilleme örnekleri arasında yabancıların sınır dışı edilmesi, seyahat kısıtlamalarının veya ithalat veya ihracata kısıtlamaların getirilmesi veya kalkınma yardımının askıya alınması gösterilebilir.<sup>36</sup>

Çalışmamızın önceki bölümlerinde de belirttiğimiz üzere yaptırım kararının uygulanmasında genel olarak iki sistemden bahsetmiş bulunmaktayız. Bunlardan ilki BM Güvenlik Konseyi'nin uygulamış olduğu yaptırım kararları. İkincisi ise devletlerin birbirlerine yönelik uygulamış oldukları yaptırım kararlarıdır. Bunun dışında Uluslararası hukukta uluslararası Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi gibi örgütler çerçevesinde de bazı yaptırımlar söz konusu olabilmektedir. Uluslararası örgütlerde öngörülen yaptırımlar, üyeliğe kabul etmeme, üyelik haklarının askıya alınması, üyelikten ihraç, ekonomik ve teknik yardımın kesilmesi, tercihli sisteme son verilmesi gibi önlemlerdir. Son zikredilenler, ekonomik önlem kategorisine girmektedir.<sup>37</sup>

Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde uygulanan yaptırımların hukuki dayanağını ve devletler arası yaptırım konusunu irdedeceğiz.

<sup>33</sup> Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 288, 289.

<sup>34</sup> Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 289.

<sup>35</sup> Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998), 87.

<sup>36</sup> Jan Klabbbers, *International Law*, (New York: Cambridge University Press, 2013), 164.

<sup>37</sup> Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 9.

#### 4. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ KARARLARI ÇERÇEVESİNDE ALINAN YAPTIRIM KARARLARININ HUKUKİ DAYANAĞI

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana BM sistemi içerisinde Güvenlik Konseyi kararları ile uluslararası hukuku ihlal eden devletlere ya da hükümetlere yönelik yaptırımlar uygulanmıştır. Soğuk Savaş döneminde BM Güvenlik Konseyi, Rodezya'daki ve Güney Afrika'daki azınlık beyaz hükümetlere karşı yaptırım kararı almıştır. Güvenlik Konseyi, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Libya yönetimini, 1990'da Irak'ı, 1993 – 94 arasında Haiti'deki askeri cunta yönetimi üyelerini, 1997 – 1999 arasında Angola'daki yönetime karşı savaştan Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik (UNITA) üyelerini, 2001 yılında terörist grupları, 2000'li yıllarda nükleer programı nedeni ile İran'ı hedef alan yaptırımlar kararlaştırmıştır. Özellikle İran'a karşı BM Güvenlik Konseyi kararları dışında ABD ve Avrupa Birliği, 2001 yılından sonra ayrıca yaptırım kararları almış ve uygulamışlardır.<sup>38</sup>

BM Antlaşması'nın 24.maddesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair esas sorumluluğu BM Güvenlik Konseyi'ne vermiştir. Genellikle “ortak güvenlik” olarak nitelenen uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair BM sisteminin esasını oluşturan BM Antlaşması'nın VII. Bölümü, Güvenlik Konseyi'nin “uluslararası barışın tehdit edildiği, bozulduğu ya da bir saldırı eyleminin gerçekleştiği” durumlarda neler yapabileceğini ya da yapması gerektiğini belirtmektedir.<sup>39</sup>

BM yaptırımları BM Güvenlik Konseyi tarafından genellikle uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile birlikte savaş dışı kararlar almak için kabul edilmektedir. Bu tür yaptırımların yasal dayanağı genellikle BM Antlaşması'nın VII. Bölümü olarak anılır. Madde 39<sup>40</sup>, 40 ve 41, BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımlarını düzenleyen temel hükümlerdir.

BM Antlaşması VII. Bölümü 40.madde<sup>41</sup> uluslararası barış ve güvenliğe aykırı bir eylemde bulunan bir devlete herhangi bir yaptırım ya da kuvvet kullanımı

<sup>38</sup> Yücel Acer & İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı – İngilizce Özetli*, 11. Baskı, (Ankara: Seçkin Kitabevi, 2020), 537.

<sup>39</sup> Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 539. - Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 307.

<sup>40</sup> Madde 39 Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır.

<sup>41</sup> Madde 40- Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü, geçici önlemlere uymaya çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konularını hiçbir biçimde zedelemesin. Bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır.



uygulanmadan önce ilgili devleti uluslararası hukuk kuralına uygun davranması konusunda uyarıda bulunmaktadır. Ancak, uluslararası güvenlik ve barışın tehlikeye düşmesi noktasında ilgili devletin uyarıları dikkate almama neticesinde BM Antlaşması 41.madde<sup>42</sup> çerçevesinde birtakım tedbirler alınması yoluna gidilmektedir.

BM Güvenlik Konseyi'nde ortak bir karar alınmasının zorluğundan dolayı, BM Antlaşması 41.Madde ile alınan yaptırım kararları sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Ancak özellikle 41. Madde uyarınca verilen ekonomik yaptırımların, söz konusu hükümete Konsey kararına uyma iradesi oluşturmadan ziyade, söz konusu yaptırım uygulanan devletlerin vatandaşlarına ciddi zarar verebileceği de ifade edilmiştir. Örneğin, Kuveyt'in işgalinin ardından Irak'a Güvenlik Konseyi'nin uyguladığı yaptırımlardan kaynaklanan yaptırımlar, Irak hükümetinin giderek daha da inatçı hale gelmesine yol açmakla birlikte Irak vatandaşları uygulanan yaptırımlardan ciddi anlamda etkilenmiştir. Bu nedenle aynı bazı yazarlar BM Antlaşması 41. Madde çerçevesinde uygulanan yaptırım uygulamalarını "kör bir araç" olarak ifade etmektedir.<sup>43</sup>

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere BM Antlaşması Madde 41 çerçevesinde uygulanan yaptırımlar genellikle ekonomik niteliktedir. Bu tür yaptırımların sivil nüfusa zarar vermesinden kaçınmak için, Güvenlik Konseyi artık 41.madde hükmü kullanımında daha ihtiyatlı davranmakta ve belirli endüstrileri veya ithalatı hedefleyen sözde "akıllı yaptırımları" uygulamaktadır. Ancak bu durumda işe yaramazsa, Güvenlik Konseyi daha fazla cezai yaptırımlar uygulamak veya BM Antlaşması 42.madde<sup>44</sup> uyarınca güç kullanımına izin verme yolunu da tercih edebilmektedir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi olayında BM Güvenlik Konseyi kuvvet kullanılmasına izin verip Kuveyt'in kurtarılmasını sağlaması, Yugoslavya'daki iç savaştaki rolü dolayısıyla Sırbistan'a ambargo uygulaması, BM'nin kararlarına uymaması sebebiyle Haiti'ye ABD'nin öncülüğünde asker çıkarılmasına izin vermesi örnekleri bu bağlamda verilebilir. Geçmişte, BM adına saldırgan Kuzey Kore'ye karşı, Güney Kore'nin savunulması için BM komutasında asker gönderilmesi veya gerek Güvenlik Konseyi'nin ve gerekse

---

<sup>42</sup> Madde 41 - Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve BM üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bütünüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.

<sup>43</sup> James R Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 8th Edition, (United Kingdom: Oxford University Press, 2012), 1400.

<sup>44</sup> Madde 42- Güvenlik Konseyi, 41. maddesinde öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir

Genel Kurul'un kararlarına uygun olarak dünyanın çeşitli çatışma bölgelerine barış gücü gönderilmesi de burada zikredilebilir.

Güvenlik Konseyi'nin devletleri uluslararası barış ve güvenliğe uymaları konusunda uygulayabileceği yaptırım türlerine bir diğer örnek ise, hatırlanacağı üzere Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri gibi uluslararası ceza mahkemeleri kurulması şeklindedir. Böylece uluslararası hukuka aykırı hareket eden devlet görevlileri yargılanıp yaptırımlara maruz kalabilmişlerdir. Son olarak yine BM Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği bozmaya yönelik aykırı eylemde bulunan devlet görevlilerini, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü Madde 13 (b)<sup>45</sup> uyarınca, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne de iletebilmektedir.<sup>46</sup>

BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde alınan yaptırım kararları ile ilgili bir diğer önemli konu da uluslararası sistemde yeni oluşan devletlerin ya da hükümetlerin tanınmaması yönünde aldığı karar doğrultusunda uygulamış olduğu yaptırım uygulamasıdır. Örneğin 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı üzerine BM Güvenlik Konseyi 18.11.1983 tarih ve 541 Sayılı Kararı ile bu ilanı 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasına aykırı bulmuş KKTC'yi geçersiz saymıştır ve KKTC'ye yönelik tanınmama konusunda yaptırım kararı almıştır. Anılan karar KKTC'nin Bağımsızlık Bildirisini bölücülük olarak değerlendirmiş ve BM üyesi bütün devletlere Kıbrıs Cumhuriyeti'nden başka bir Kıbrıs Devletini tanımama çağrısında bulunmuştur.<sup>47</sup>

Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm altında aldığı kararlar bütün üye devletler için bağlayıcı olduğundan, bütün devletler bu tedbirleri, muhatap devlet ya da devletlere karşı uygulamakla sorumludurlar. Dolayısıyla, Güvenlik Konseyi'nin uygulanmasını öngördüğü zorlayıcı tedbirlerin, devletler tarafından uygulanması prensip olarak hukuki bir yükümlülüktür.<sup>48</sup>

BM Güvenlik Konseyi'nin ekonomik yaptırım kararlarının ve bunların uygulanmasının, devletlerin yaptırım kararlarından farklı olarak yalnızca buyruk kurallarla (*jus cogens*) sınırlı olduğu söylenebilir. Güvenlik Konseyi, mevcut ikili ya da çok taraflı uluslararası antlaşmalara ya da yapılageliş kurallarına aykırılık teşkil eden içerikte yaptırım kararları alabilmektedir. Zira Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliğin korunması maksadı ile aldığı kararların mevcut kuralların üzerinde bir

<sup>45</sup> Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin VII. bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi tarafından Mahkeme savcısına başvuru bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğü durum;

<sup>46</sup> Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 1401.

<sup>47</sup> Hüseyin Pazarcı, *Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2015), 161.

<sup>48</sup> Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 539.



hukuki etkiye sahip olduğu kabul edilir. Sonuç olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararlarının, uluslararası hukukun buyruk kural niteliğindeki kurallarını ihlal etmemesi yeterli kabul edilmektedir.<sup>49</sup>

BM Antlaşması da, BM Güvenlik Konseyi'ne zorlayıcı ekonomik tedbirler konusunda sınırsız güç vermemektedir. Ekonomik tedbirler konusunda ki sınırlamalar hem BM Şartı'ndan hem de uluslararası teamül hukukundan kaynaklanmaktadır. BM üye devletlerinin, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını BM Şartı uyarınca yürütmeyi kabul ettiğini belirten 25. Madde<sup>50</sup>, devletlerin, BM Güvenlik Konseyi'nin tüzüğe uygun kararlarını uygulamakla yükümlü olduğu şeklinde yorumlanabilir. Madde 24 (2)<sup>51</sup> ise, BM Güvenlik Konseyi'nin “Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine uygun” hareket etmesini zorunlu kılmaktadır. Bu iki hüküm, BM Güvenlik Konseyi'nin görevlerininve uygulamalarının, BM amaç ve ilkelerine uygun olarak kullanılması gerektiğini açıkça göstermektedir.<sup>52</sup>

BM Güvenlik Konseyi'nin ekonomik yaptırım öngören kararlarının hukuki niteliğine gelince, bu kararların, bireylere uygulanabilmek bakımından üye devletlerce gerçekleştirilecek bazı tür hukuki işlemlere ihtiyaç duymaktadır. Bu tür yaptırım kararları temel olarak bireylere yönelik olup devletlere ilişkin olmamak yönündeki niteliği de uluslararası kanun yapmanın niteliğini değıştirmemektedir. 1990'ların ortalarından önce Konsey, “hedef” veya “akıllı” yaptırımlara yönelmiştir ve alınan önlemler barışa teşkil eden özel sorumluluk taşıdığı varsayılan özellikle belli kişiler veya kişi gruplarına karşı uygulanmıştır. Konsey, bu amaçla öncelikle finansal yaptırımlar ve seyahat yasakları öngören önlemler almıştır.<sup>53</sup>

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu yaptırım kararlarının hukuki niteliği ile ilgili 1992 yılında Libya'nın konuyu Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) taşımak istemesi, uluslararası hukukta yeni bir tartışma yaratmıştır. 1992 yılında Libya, Güvenlik Konseyi tarafından kendisine uygulanan yaptırımlar hakkında UAD'ye şikâyette bulunmak istemiş ve Mahkemenin, BM'nin diğeri organlarının eylemlerini yasal olarak gözden geçirme gücüne sahip olup olmadığı konusunu gündeme gelmiştir.

<sup>49</sup> Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 540.

<sup>50</sup> Madde 25- Birleşmiş Milletler üyeleri, işbu Antlaşma uyarınca, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır.

<sup>51</sup> BM Antlaşması Madde 24/2 - 2. Güvenlik Konseyi, bu görevleri yerine getirirken Birleşmiş Milletler'in Amaç ve İlkelerine uygun hareket eder. Bu görevleri yerine getirebilmesi için Güvenlik Konseyi'ne verilmiş belirli yetkiler VI, VII, VIII ve XII. Bölümlerinde gösterilmiştir

<sup>52</sup> Margaret Doxey, *International Sanctions in Theory and Practice*, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 15/ 2, (1983), 276.

<sup>53</sup> Yusuf Aksar, *Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2017), 67-68.

Ancak Libya, BM veya Güvenlik Konseyi aleyhine doğrudan bir dava açmamış ve bu nedenle, kendisine yaptırım kararı alınmasını isteyen Konseyin en yakından ilgili daimi üyesi Birleşik Krallık'a karşı dava açmak zorunda kalmıştır.<sup>54</sup> Mahkeme ise Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararları uygulamasının kaynağını BM Antlaşması'ndan aldığını, Birleşik Krallık'ın Güvenlik Konseyi kararları dışında uygulamış olduğu yaptırım kararlarını BM Antlaşması 41.maddesinin kullanılmasını gerektirecek nitelikte olmadığını tespit etmiştir.<sup>55</sup> Sonuç olarak UAD da BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararlarının hukuki dayanağını BM Antlaşması olduğunu belirtmekle birlikte, yaptırım uygulayacak otoritenin BM Güvenlik Konseyi olması gerektiğini belirtmiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu yaptırım kararları ile ilgili uluslararası hukuk uzmanı Profesör Ronzitti bazı tespitlerde bulunmuştur. Ronzitti'ye göre, yaptırımlar, barış tehdidine, barış ihlaline veya saldırı eylemine cevaben Güvenlik Konseyi tarafından kararlaştırılır. Güvenlik Konseyi "tavsiye" kararı vermedikçe, BM üye devletleri yaptırımları uygulamakla yükümlüdür. Yaptırımlar, bu şekilde, yalnızca Güvenlik Konseyi tarafından alınabilir. Tek taraflı hareket eden Devletler veya Devletler koalisyonu, daha ziyade farklı uluslararası yaptırım biçimlerini, yani karşı önlemleri alabilirler. Karşı önlemler, yaptırımlardan farklıdır çünkü bunlara ancak hedeflenen Devlet uluslararası bir haksız fiil işlemişse başvurulabilmektedir.<sup>56</sup>

Bölgesel kuruluşlara gelince, kendi üyelerine karşı yaptırım uygulamak için Güvenlik Konseyi tarafından herhangi bir yetkilendirmeye ihtiyaç duymazlar. Bu tür kısıtlayıcı önlemleri alma olasılığı kuruluş anlaşmalarında belirtildiği sürece yalnızca karşı önlemler şeklinde alınabilir veya üçüncü Devletlere karşı misilleme uygulanabilir.

Sonuç olarak BM Güvenlik Konseyi özellikle uluslararası barış ve güvenliğin korunması noktasındaki konumunu yaptırımlar uygulayarak gerçekleştirme gayreti içerisinde. Bu noktada Güvenlik Konseyi kararlarının bağlayıcılığı meselesi kararın içeriğine göre değerlendirilecek ve devletlerin bağlayıcı olan kararlara uymaması beraberinde bazı yaptırım mekanizmalarının oluşmasına neden olabilecektir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde devletler tarafından uygulanan yaptırım kararlarının uluslararası hukuk açısından niteliğini irdeleneceğiz.

<sup>54</sup> Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom), Provisional Measures, Order of 14 April 1992, I.C.J. Reports 1992.

<sup>55</sup> Klabbbers, *International Law*, 165.

<sup>56</sup> Report of the international conference on "Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law" organised in Rome on 13 February 2015 by the Istituto Affari Internazionali (IAI), within the framework of the project "Coercive Diplomacy in Global Governance: The Role of Sanctions".





## 5. DEVLETLER TARAFINDAN UYGULANAN YAPTIRIM KARARLARININ HUKUKİ DAYANAĞI

BM Sistemi gereği uygulanan yaptırımların dışında, devletlerin kendi kararları ile bir başka devlet ya da devletlere karşı genellikle ekonomik nitelikli yaptırımlara ya da diğer ifadeyle karşı önlemlere başvurduğuna sıklıkla rastlanmaktadır.<sup>57</sup> Peki, devletlerin kendi alacakları karar doğrultusunda yaptırım uygulaması hukuki midir? Devlet yaptırımlarının çeşitleri nelerdir? Devlet yaptırımlarında sınırın aşılmasında zarar gören devletin ne gibi hakları bulunmaktadır? Çalışmamızın bu bölümünde bu soruları cevaplamaya çalışacağız.

Devletler, bir devletin kendisine karşı yaptığı uluslararası hukuka aykırı bir davranışa farklı şekillerde reaksiyon göstermektedir. Hiç kuşkusuz ki bu reaksiyon ilgili devletin gücü ile orantılıdır. Dolayısıyla devletlerin karşı önlemleri için basit bir protestodan, kuvvet kullanmaya kadar çok geniş bir yelpazeden söz edebilmemiz mümkündür.<sup>58</sup>

Devletler, uluslararası ilişkilerinde karşı tarafı, belirli bir yönde hareket etmeye ya da engellemeye yönelik birbirlerine karşı tedbirler uygulamaktadırlar. Bu tedbirlerin bir kısmı<sup>59</sup> yasal kabul edilirken bir kısmı ise uluslararası hukuka aykırı<sup>60</sup> kabul edilmektedir. Devletlerin bu yöntemleri sıklıkla kullanmalarının asıl nedeni ise, ulusal hukuk düzenlerinden farklı olarak uluslararası hukuk düzeninde, hukuk ihlali gerçekleştirenlerin hukuka uymasını yaptırım yoluyla sağlayacak tek ve üstün bir siyasi otoritenin bulunmamasıdır. Bu da yaptırım uygulama eylemini ve hatta hukuk dışına çıkararak hukuka aykırı karşılık verme eylemini birbirlerine karşı bizatihi devletlerin gerçekleştirmesi sonucudur.<sup>61</sup>

Bir devlet, hukuka uygun ölçüde, diğer devlet ya da devletlere ekonomik nitelikli yaptırımlar uygulama hakkına sahiptir. Karşı tarafın hukuki ya da hukuk dışı bir eylemine karşı, söz konusu devleti belirli bir yönde davranmaya zorlamak için ekonomik nitelikli zorlayıcı ya da zarar verici nitelikli tedbirler uygulanabilmektedir.<sup>62</sup> Ancak bu durum beraberinde bazı soruların sorulması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Örneğin devletler tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlar çerçevesinde ekonomik

<sup>57</sup> Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 539.

<sup>58</sup> Ünal, *Uluslararası Hukuk*, 307 – 308.

<sup>59</sup> Örneğin Misilleme, Zararla Karşılık ve Meşru Savunma.

<sup>60</sup> Örneğin Kuvvet Kullanma

<sup>61</sup> Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 538.

<sup>62</sup> Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 540.

zorlamaya ne ölçüde izin verilebilir? İzin verilmeyen zorlama biçimlerine karşı olası tepkiler nelerdir? Yaptırımlar hedef Devletin meşru müdafaa hakkını tetikleyebilir mi? Egemenlik, yaptırımların kabul edilebilirliği için bir sınır oluşturur mu? Karşı önlemlere başvuran Devletin hangi yükümlülüklerine uyması gerekir? Bir Devlet, kendisine uygulanan kısıtlayıcı önlemlere “karşı yaptırımlar” ile tepki verme hakkına sahip midir?

Öncelikle belirtmemiz gereken konu devletler tarafından uygulanan yaptırım uygulama hakkı mutlak bir hak olmayıp, uluslararası hukukun ilgili kurallarınca sınırlandırılmıştır. Ekonomik yaptırımların ilgili devletlerin beraber taraf oldukları çok taraflı ya da ikili sözleşmelerden doğan yükümlülüklerine aykırı olmaması gerekmektedir. Uluslararası sözleşmelerin hangi durumlarda feshedebileceği ya da uygulamalarının kısmen ya da tamamen durdurulabileceği çeşitli kurallar çerçevesinde belirtilmiştir. Söz konusu kurallar temelinde, ekonomik yaptırımların uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerle aykırı olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde, ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi gerekir.<sup>63</sup>

Devletlerin birbirlerine karşı uygulamış oldukları yaptırım kararları eğer meşru değilse - örneğin, hedef Devlet herhangi bir haksız fiil işlemediği için yaptırımlara maruz kalıyorsa - hedef Devlet, bu durumda bazen “karşı yaptırımlar” olarak anılan kısıtlayıcı tedbirlerle tepki verebilme imkânına sahip olabilecektir.<sup>64</sup>

Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma yasağı dolayısıyla (BM Anlatması Madde 2/4) artık günümüzde devletlerin inisiyatifi ile meşru karşı yaptırımların bir güç kullanma şekliyle gerçekleşmesi zor görülmektedir. Buna karşılık kuvvet kullanmak yerine barışçı olan diğer karşı yaptırımlar uluslararası hukuk tarafından genel bir engelle karşılanmamaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukukta devletler tarafından uygulanan yaptırım türlerini üç başlık altında toplamamız mümkündür. Bunlar; i-misilleme, ii-zararla karşılık ve iii. meşru savunma hakkı.

i- *Misilleme*: Misilleme, bir devletin davranışına karşı, uluslararası hukukun yasaklamadığı yollarla karşılık verilmesidir. Böylece, ticari ilişkilerin kesilmesi, ekonomik ve teknik yardımın antlaşmalara aykırı olmayacak şekilde durdurulması, diplomatın istenmeyen kişi ilan edilmesi misilleme önlemleridir.<sup>65</sup>

ii- *Zararla Karşılık*: Bir devletin uluslararası hukuka aykırı fiili nedeniyle zarar gören öteki devlet tarafından uluslararası aykırı bir fiille karşılık verilmesidir. Bu

<sup>63</sup> Acer & Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 540.

<sup>64</sup> Report of the international conference on “Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law” organised in Rome on 13 February 2015 by the Istituto Affari Internazionali (IAI), within the framework of the project “Coercive Diplomacy in Global Governance: The Role of Sanctions”.

<sup>65</sup> Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 290. - Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 12.



durumda, önlemi alan devletin fiili aslında normal koşullarda uluslararası hukuka aykırı olsa da, burada aykırılık ortadan kalkmaktadır. Örneğin, bir antlaşma ihlal edildiğinde, söz konusu antlaşmanın uygulanmasının durdurulması veya feshi antlaşmalar hukukunda zaten kabul edilen önlemlerdir, buna karşılık bütün diğer antlaşmaların da uygulanmasının durdurulması veya feshi, gerçek bir “zararla karşılık” teşkil edecektir. Benzer şekilde, yabancı ülke vatandaşlarının mallarına el konulması, zapt ve müsaderesi ile bazı ambargo eylemleri mevcut antlaşmalara ters düşmekteyse, zararlar karşılık tipinde önlemler olarak sayılabilir.<sup>66</sup>

iii- *Meşru Savunma Hakkı*: Tüm hukuk sistemlerinde olduğu gibi, uluslararası hukukta da meşru savunma hakkı bulunmaktadır. Hukuka aykırı şekilde saldırıya uğrayan veya haklarını kullanması engellenen bir devletin, saldırıyı defedecek veya engellemeyi etkisiz hale getirecek kadar orantılı kuvvet kullanması bir haktır. Saldırıya uğrayan devletin kendisi meşru savunma hakkına sahip olduğu gibi diğer devletlerin böyle bir durumda saldırıya uğrayan devlete saldırıyı defetmek için yardımda bulunmaları hukuken mümkündür.<sup>67</sup>

## **6. DEVLETLERARASI YAPTIRIM KARARLARI ÖRNEĞİNDE ABD’NİN İRAN’A UYGULAMIŞ OLDUĞU YAPTIRIM KARARININ ANALİZİ**

Daha önce de değindiğimiz üzere “yaptırım” uygulamasının ana gerekçesini uluslararası hukuk kurallarına uyulmasının sağlanması ya da antlaşma metinlerine uyulmasının sağlanması olarak belirtebiliriz. Bu bağlamda ABD’nin 2018 yılında İran’a yönelik almış olduğu yaptırım kararı uluslararası hukuk açısından bazı soruları gündeme getirmiştir.

Uluslararası hukukta devletlerin yaptırım uygulamaları ile ilgili olarak ele almış olduğumuz ABD’nin İran’a yönelik uygulamış olduğu yaptırım kararı iki açıdan önem teşkil etmektedir. İlk olarak BM Genel Kurulu’nun 16.10.2002 tarihinde tek taraflı zorlayıcı ekonomik önlemlere ilişkin bir kararı kabul ederken, tüm Devletleri, uluslararası hukukun tanınmış ilkelerine aykırı olan, herhangi bir Devlet tarafından ülke sınırları dışında uygulanan bu tür önlemleri veya mevzuatı tanımamaya veya uygulamamaya çağırması kararıdır.<sup>68</sup> İkinci önemli konu ise, 3 Şubat 2021 tarihinde Uluslararası Adalet Divanı’nın İran İslam Cumhuriyeti tarafından 16 Temmuz 2018

<sup>66</sup> Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 290. - Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 12.

<sup>67</sup> Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 12.

<sup>68</sup> BM General Assembly, “General Assembly Adopts Resolution Calling On States Not To Recognize Unilateral Coercive Economic Measures”, GA/10083 16 October 2002

tarihinde ABD'nin yaptırım kararına yönelik yapmış olduğu başvuruyu inceleme yetkisine sahip olduğunu ve söz konusu başvurunun kabul edilebilir olduğunu açıklaması olmuştur.<sup>69</sup>

İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleşmesini müteakiben İran'a yönelik olarak BM gibi uluslararası kuruluşlar, AB gibi ulus üstü kuruluşlar, İsrail ve ABD gibi ülkeler tarafından çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. İran'ın karşılaştığı yaptırımlar, uluslararası toplum tarafından kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve 16 Ocak 2016 tarihinde ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve İran arasında Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) yürürlüğe girmiştir.<sup>70</sup> Antlaşmayla ABD ve diğer imzacı ülkeler, nükleer programına ilişkin bazı taahhütlerde bulunma karşılığında İran'a karşı bir dizi yaptırımı askıya almıştır. Bununla birlikte, 8 Mayıs 2018 tarihinde ABD, KOEP'ten çekileceğini, İran'a yönelik yaptırımlarda KOEP'ten önceki duruma döneceğini, ABD ile iş yapmak isteyen firmaların 90 ve 180 günlük süreler içinde İran pazarından çıkmamaları halinde ABD ile iş yapamayacaklarını belirten bir açıklama yapmıştır.<sup>71</sup>

ABD'de yaptırım programlarını uygulamaya koyan kuruluş Hazine Bakanlığı'na bağlı olan Yabancı Varlıkların Kontrolü Ofisi'dir (OFAC). OFAC'ın uyguladığı yaptırımlar iki ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar; i- Hükümetlere yönelik olan ve tüm ülkeyi kapsayan yaptırımlar, ii- Gerçek ya da tüzel kişilerin yurtdışı varlıklarına yönelik yaptırımlar şeklindedir. ABD'nin gerçek ya da tüzel kişilere yönelik yaptırımları, hükümetlere yönelik yaptırımdan daha fazla uygulamaktadır Bu yaptırımlarla ABD Hazine Bakanlığı'na bağlı olan OFAC, şahısların ABD'deki mal varlıklarını dondurabiliyor, ülkeye girişlerine yasak getirebiliyor ve söz konusu kişilerle ABD'li şirketlerin veya şahısların iş yapmasını yasaklayabiliyor.<sup>72</sup> Bu bağlamda ABD, İran ekonomisinde inşaat, imalat, tekstil ve madencilik gibi sektörlere sahip olan, işleten, ticaret yapan veya bunlara yardım eden herkese (ABD dışındaki kişiler dahil) yaptırımlar uygulayan yeni bir Yürütme Emri çıkarmıştır.<sup>73</sup> Konumuz açısından önem teşkil eden mesele ise bu noktada meydana gelmektedir. ABD'nin ABD dışındaki

<sup>69</sup> International Court Of Justice, “Alleged Violations Of The 1955 Treaty Of Amity, Economic Relations, And Consular Rights (Islamic Republic Of Iran V. United States Of America)”, General List No. 175, 3 February 2021.

<sup>70</sup> Antlaşma metni için bakınız: JCPOA (Joint Comprehensive Plan of Action), (Erişim 20 Şubat 2021), [https://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran\\_agreement/iran\\_joint-comprehensive-plan-of-action\\_en.pdf](https://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf)

<sup>71</sup> T.C. Tahran Büyükelçiliği, “ABD'nin İran'a Yönelik Tek Taraflı Yaptırımları”, *T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Raporu*, (Erişim 19 Şubat 2021).

<sup>72</sup> BBC Haber, “ABD'nin yaptırım kararı: Hangi ülkelere ne uyguluyor, ekonomiler nasıl etkileniyor?”, (Erişim 20 Şubat 2021).

<sup>73</sup> U.S. Department Of The Treasury, “Treasury Targets Iran's Billion Dollar Metals Industry and Senior Regime Officials”, 10.01.2020 (Erişim 20 Şubat 2021).



devletleri, h k metleri ya da Şirketlere yaptırım uygulaması uluslararası hukuk açısından mümkün müdür? Başka bir ifadeyle ABD'nin bu kararına devletler, hükümetler ya da Şirketler uymak zorunda mıdır?

İran ile imzalanan Antlaşma madde 37<sup>74</sup> imzacı taraf ülkelere, İran'ın Antlaşma kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmediğine inandığı taktirde birtakım yollara baŐvurma hakkı tanımaktadır. Bu haklar çerçevesinde imzacı taraf ülkeler konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taŐıma hakkına sahip olmakta ve BM Güvenlik Konseyi Antlaşmanın yürütülmesi noktasında önemli bir görev üstlenmektedir. İŐte bu noktada ABD konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taŐımıŐ BM Güvenlik Konseyi ise 2231 Sayılı Karar<sup>75</sup> ile ABD'nin yaptırımların uzatılması giriŐimini reddetmiŐ, 15 üyeli BM Güvenlik Konseyi'nde sadece Dominik Cumhuriyeti ABD'nin tasarısı lehine oy kullanmıŐtı.<sup>76</sup> Bu bağlamda Antlaşma maddelerinde de belirtildiği üzere, Antlaşmanın yürütülmesinden sorumlu organ olarak belirtilen BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 2231 Sayılı Karar taraflar açısından bağlayıcılık teşkil etmektedir.

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 2231 Sayılı Karar sonrasında ABD 19 Şubat 2021 tarihinde, Trump döneminde alınan İran'a yönelik tüm BM yaptırımlarını tekrar uygulamaya imkan tanıyan mekanizmanın hayata geçirilmesi kararını iptal etmiştir.<sup>77</sup> Böylece ABD, BM Güvenlik Konseyi kararına uyarak, tek taraflı yaptırım uygulama kararından vazgeçmiŐtir. Ancak, ABD'nin yaptırım kararını iptal etmesi öncesinde almış olduğu yaptırım uygulama kararı, uluslararası hukuk açısından bazı soruları gündeme getirmiştir.

Öncelikle çalışmamızın ilgili bölümünde belirttiğimiz üzere BM Antlaşması'nın 24.maddesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair esas sorumluluğu BM Güvenlik Konseyi'ne vermiştir. Bu noktada ABD'nin İran'a yönelik yaptırım kararı almasının temel nedeni İran'ın nükleer silah üretme ve dünya barıŐını tehlikeye atma kuŐkusudur<sup>78</sup>. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi AntlaŐmada belirtilen yetkinin dışında, genel olarak İran'ın dünya güvenliğini tehlikeye atabilecek konularda karar alma yetkisi

<sup>74</sup> Joint Comprehensive Plan of Action Vienna, (Erişim 20 Şubat 2021).

<sup>75</sup> Resolution 2231 (2015) Adopted by the Security Council at its 7488th meeting, on 20 July 2015, (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

<sup>76</sup> BBC News, "Iran nuclear deal: Why US 'snapback' sanctions on Iran could fail", (Erişim 20 Şubat 2021).

<sup>77</sup> Evrensel Haber, "ABD, İran'a Yönelik BM Yaptırımlarını Yeniden Uygulama Kararını Geri ekti" (Erişim 3 Mart 2021).

<sup>78</sup> Ali Bülent UŞaklı, "Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 13/7, 2009, 111.

bulunmakla birlikte, Güvenlik Konseyi'nin bu konulardaki kararları ise bağlayıcı nitelik taşımaktadır.<sup>79</sup>

İkinci olarak ABD'nin İran'a yönelik almış olduğu yaptırım kararı çalışmamızın ilgili bölümünde de değindiğimiz üzere devletler tarafından alınan bir karar olup, gerekçesi ise antlaşma şartlarına uyulmaması olarak gösterilmiştir.<sup>80</sup> Söz konusu durum yine daha öncede belirttiğimiz üzere bu konuda uluslararası hukukun temel prensibi, bir devlet hukuka uygun olduğu ölçüde, diğer devlet ya da devletlere karşı ekonomik nitelikli yaptırımlar uygulama hakkına sahiptir. Karşı tarafın hukuki ya da hukuk dışı bir eylemine karşı, söz konusu devleti belli bir yönde davranmaya zorlamak için ekonomik nitelikli zorlayıcı ya da zarar verici tedbirler uygulanabilir. Ancak ABD'nin BM Güvenlik Konseyi kararına karşı ya da Konsey kararından farklı bir yaptırım uygulama yolunu tercih etmesi uluslararası hukuk açısından bazı sorunlara neden olmaktadır.

ABD'nin tek taraflı almış olduğu yaptırım kararını ilk olarak BM Genel Kurulu'nun "Devletlere Tek Taraflı Zorlayıcı Ekonomik Önlemleri Kabul Etmeme Kararı" çerçevesinde değerlendirecek olursak, Karar önemli ayrıntılar içermektedir. BM Genel Kurul'u 2002 yılında almış olduğu Karar çerçevesinde, uluslararası ticaretin devletlerin tek taraflı yaptırımlarından arındırılmasının gerekliliğini vurgulamış ve yaptırım hedeflenen devletlerdeki ticaret ve kalkınma üzerindeki etkileri hakkındaki endişelerini dile getirmiştir. Ayrıca söz konusu Karar'da, bu tür yaptırımların bağımsız devletlerin siyasi egemenliğine sunduğu tehdidinin altını çizmiştir. Yine Karar'da BM Genel Kurul'u uluslararası hukukun tanınmış ilkelerine<sup>81</sup> aykırı olan, herhangi bir Devlet tarafından bölgesel sınırların ötesinde empoze edilen yaptırım kararlarını veya antlaşmaları tanımamaya veya uygulamamaya çağıran kararları uygulamama yönündeki kararı uluslararası hukuk açısından önemli sonuçlar doğurmuştur.

ABD'nin İran'a yönelik almış olduğu yaptırım kararını BM Genel Kurulu'nun söz konusu Kararı çerçevesinde ele alacak olursak ilk olarak belirtmemiz gereken konu ABD'nin İran'a yönelik yaptırım kararı uygulama hakkı bulunmakla birlikte, diğer devletleri de İran'a yönelik yaptırım kararına uymaya zorlaması ya da yaptırım kararına uymayanlara yönelik tehditkar açıklamalarda bulunması BM Genel Kurul Kararı'na aykırılık teşkil edebilecektir. Söz konusu aykırılık ise BM Genel Kurulu Kararı'nda da belirtildiği üzere bağımsız devletlerin siyasi egemenliği çerçevesinde değerlendirilecek

<sup>79</sup> Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 533.

<sup>80</sup> 8 Mayıs 2018 tarihinde ABD, KOEP'ten çekileceğini bildirmesine gerekçe olarak şunlar ifade edilmiştir: Ağır su reaktörleri dahil olmak üzere uranyum üretimini sonlandırmalı. Uranyum zenginleştirmeyi bırakmalı ve plütonyum ön işleme faaliyetine başlamamalı, Balistik füze denemelerine son verilmeli; nükleer başlıklı füze geliştirilmesi durdurulmalı.

<sup>81</sup> Uluslararası hukuka hakim olan ilkeler için bakınız: Mehmet Emin Büyük, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, (İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2018).



ve söz konusu durum uluslararası hukukun iki temel ilkesi olan ‘devletlerin egemen eşitliği ilkesi’ ve ‘iç işlerine karışmama ilkesi’ne aykırılık teşkil edebilecektir.

Devletlerin, uluslararası topluluğu oluşturan birimler olarak, hukuk açısından birbirine eşit olduğu varsayılmaktadır. Bu eşitlik, devletlerin egemenliği kavramına dayanır ve bu nedenle de “devletlerin egemen eşitliği” deyimiiyle ifade edilmektedir. Bu ilkenin anlamı ise hukuk karşısında devletler arasında ayırım gözetilmemesi; devletlerin haklar, yetkiler ve ödevler bakımından eşit sayılmasıdır.<sup>82</sup> Uluslararası ilişkilerin somut birtakım gerekleri karşısında, devletlerin egemen eşitliği ekonomik ve askeri güç farklılıkları, “güçlü” devletlerin “güçsüz” devletler üzerinde siyasal ve diplomatik anlamda baskı uygulayabilmelerine yol açmaktadır. Ayrıca özellikle uluslararası örgütlerde örgütün bütçesine katkıları büyük olan devletlerin, örgütün kararları üzerinde etkileri olduğu da ifade edilmektedir.<sup>83</sup> Ancak bu durum uluslararası hukuk açısından meşru görülmemekte ve uluslararası hukuk devletlerin egemen eşitliğine saygı gösterilmesini beklemektedir. Bu bağlamda ABD’nin diğer devletleri İran’a yönelik yaptırım kararına uymaya zorlaması, onun diğer devletlerden üstün olduğu anlamına gelmemekte ve diğer devletler bu karara uymak zorunda değillerdir.

İçişlerine karışmama ilkesinin ise, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin bir görünümü olduğu söylenebilir. “İçişlerine karışma yasağı” olarak da adlandırılan bu ilke, devletlerin “ulusal yetki” alanındaki konularda, öteki devletlerin müdahalesinden uzak olmalarını gerektirir. BM Antlaşması da, ayrıkı durumlar dışında, söz konusu BM’ye, devletlerin esas olarak/özünde ulusal yetkilerine giren konulara karışma yetkisi verdiği biçiminde yorumlanamayacağı ilkesini temel ilkeleri arasında saymıştır<sup>84</sup>. Yine bu çerçevede ABD’nin yaptırım kararı devletlerin iç işlerine karışmama ilkesine de doğrudan bir müdahale olarak düşünülebilecektir.

ABD’nin İran’a yönelik uygulamış olduğu yaptırım kararı ile ilgili İran’ın Uluslararası Adalet Divanı’na yapmış olduğu itirazı, Divan’ın kabul etmesi ise yine uluslararası hukuk açısından son derece önemlidir. Uluslararası bir Mahkeme olan Uluslararası Adalet Divanı genel olarak iki tür yetki ile donatılmıştır. Bunlar; i- devletlerarası bağlayıcı karar verme yetkisi, ii- BM organlarının ve kimi uluslararası örgütlerin başvurusu üzerine danışma görüşü vermesidir. Divan önüne bir uyuşmazlık tahkimname ya da tek taraflı dilekçeyle gelebilmektedir. Ancak bu noktada özellikle belirtmemiz gereken konu Divan önüne gelen bir uyuşmazlıkta, Divan Statüsü’nn

<sup>82</sup> Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 158. - Bilge Erson Asar, *Yabancı Devletlerdeki Yargılamalar Açısından Uluslararası Hukukta Devlet Görevlilerinin Yargı Bağışıklığı*, 1. Baskı, (İstanbul: Onikilevha Yayınları, 2016), 44.

<sup>83</sup> Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 251.

<sup>84</sup> BM Antlaşması madde 2/7. - Aybay & Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 252.

38/2.maddesine göre, uyuşmazlık taraflarının açıkça rızalarının alınması koşuluyla hakkaniyet ve nispet ilkelerine göre karar verebilmektedir. Bu bağlamda ABD'nin uyuşmazlık ile ilgili Divan'a vermiş olduğu herhangi bir rıza bulunmadığı için ve ABD Divan'ın yargı yetkisini tanımadığı için ilerleyen süreçte konu farklı bir seyir alabilecektir. Bu noktada konumuzun çerçevesinin dışına çıkmamak adına Divan'ın yargı yetkisi ve Divan önünde usul ile ilgili meselenin ötesinde, Divan'ın İran'ın yapmış olduğu itirazı kabul etmesinin sonuçlarını değerlendireceğiz.

Uluslararası Adalet Divanı'nın İran'ın yapmış olduğu itirazı kabul etmesi, BM Genel Kurulu kararına paralel nedenlerden ötürü olup, bir diğer önemli neden ise ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 Sayılı kararına rağmen İran'a yönelik yaptırımlara uygulamaya devam edeceği kararı ile bağlantılı olmuştur. Divan böylece uluslararası hukuka uyulmasının sağlanması noktasında İran'ın yapmış olduğu itirazı kabul ederek vermek istediği mesaj, BM'nin esas aktör olduğunu vurgulamaktır diyebiliriz.

Sonuç olarak daha önce de ifade ettiğimiz üzere uluslararası hukukta devletler hukuka uygun olduğu ölçüde, diğer devlet ya da devletlere karşı ekonomik nitelikli yaptırımlar uygulama hakkına sahiptir. Ancak uluslararası hukuka aykırı bir durum söz konusu olduğunda devletlerin uygulamış olduğu yaptırımlar bazı sorunlara neden olmaktadır. ABD'nin İran'a yönelik uygulamak istediği yaptırım kararı örneğinde de açıklamaya çalıştığımız üzere, devletlerin yaptırım uygulama hakkı bulunmakla birlikte bu hak sınırsız olmayıp bazı durumlarda kısıtlanabilmektedir.

## SONUÇ

Diğer tüm hukuk sistemlerinde olduğu gibi uluslararası hukukta başarılı olduğu veya başarılı olamadığı alanlar söz konusu olabilmektedir. Uygulamada olabilecek ihlaller ya da hatalar, ilgili hukuk kuralının yürürlükte olmadığını göstermemektedir. Sorun zorlama ve yaptırım mekanizmasındaki işlerlik – etkinlik derecesi sorunudur. Bu bağlamda iç hukuk sistemlerinin uluslararası hukuk sistemine göre daha etkin olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşılık, eşit ve egemen devletlerden oluşan uluslararası toplumda bu sistemin aynen uygulanması oldukça zordur. Devletler arasında alt – üst ilişkisi olmadığı gibi, böyle bir düzen de arzu edilmemektedir. Her şeye rağmen, uluslararası hukuk sistemi kurallarının oluşturulması ve kurallara uyulması noktasında ciddi bir mesafe kat etmiştir.

Uluslararası hukukta yaptırımlar önemli bir dış politika aracı gibi görünse de, yasallıkları uluslararası hukuk çerçevesinde farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2 (4). Maddesi güç kullanımını açıkça yasaklasa da, BM Şartı kapsamında zorlayıcı ekonomik önlemleri açıkça yasaklayan bir hüküm





bulunmamaktadır. Bu nedenle uluslararası hukuka uyulmasının sağlanması noktasında yaptırım mekanizması önemli bir işlev olarak değerlendirilebilecektir.

Günümüzde uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasından ziyade kuralların uygulanabilirliği ve uygulanmaması durumunda yaptırım mekanizmasının kim tarafından nasıl gerçekleştirileceği daha büyük sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda BM Antlaşması ve BM Güvenlik Konseyi kararları çerçevesinde belirlenen kurallara uyulmaması durumunda BM Güvenlik Konseyi'nin bazı yaptırım kararları alma yetkisine sahip olması, uluslararası hukuka uyulması noktasında önemli bir işlev görmektedir. İkili ya da çoklu antlaşmalar çerçevesinde de devletler antlaşma şartlarına uymayan devlete karşı yaptırım uygulama hakkına sahip olmakla birlikte, bir başka devleti bu yaptırım kararına uymaya zorlaması beraberinde bazı sorunları gündeme getirmektedir. uluslararası hukukta devletlerin egemen ve eşit olup, herhangi bir başka birime tabi olmamaları bu noktadaki en temel meseledir. Uluslararası hukukta ilişkiler hiyerarşik bir yapıya sahip olmayıp, genellikle yatay bir şekilde işlemektedir. Bu bağlamda devletler tarafından kuralların oluşturulması ve bu kurallara uyulmaması durumunda ne gibi kararların alınacağı ilgili devletleri ilgilendirmekte olup, üçüncü bir devlete bu yönde bir baskı uygulanması uluslararası hukuku bağlamında geçerli olmayacaktır.

## KAYNAKÇA

Acer, Yücel – Kaya, İbrahim. *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı – İngilizce Özetli*, 11. Baskı, Ankara: Seçkin Kitabevi, 2020.

Akkutay, Berat Lale. “Birleşmiş Milletler Andlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl:2014, Sayı:111.

Aksar, Yusuf. *Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.

Aktan, Coşkun Can. “Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2009.

Asar, Bilge Erson. *Yabancı Devletlerdeki Yargılamalar Açısından Uluslararası Hukukta Devlet Görevlilerinin Yargı Bağırsıklığı*, 1. Baskı, İstanbul: Onikilevha Yayınları, 2016.

Aybay, Rona – Oral, Elif. *Kamusal Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

BBC Haber, “ABD'nin yaptırım kararı: Hangi ülkelere ne uyguluyor, ekonomiler nasıl etkileniyor?”, Erişim 20 Şubat 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45040383>. 02.08.2018.

BBC News, “Iran nuclear deal: Why US 'snapback' sanctions on Iran could fail”, Erişim 20 Şubat 2021. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-53984818>.

BM General Assembly, “General Assembly Adopts Resolution Calling On States Not To Recognize Unilateral Coercive Economic Measures”, GA/10083 16 October 2002.

Bradford, Anu - Ben-Shahar, Omri. “Efficient Enforcement in International Law”, *Chicago Journal of International Law*, Vol. 12 No. 2, Winter 2012.

Büyük, Mehmet Emin. *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2018.

Doxey, Margaret. International Sanctions in Theory and Practice, *Case Western Reserve Journal of International Law*, Volume 15, Issue 2, 1983.

Evrensel Haber, “ABD, İran'a Yönelik BM Yaptırımlarını Yeniden Uygulama Kararını Geri Çekti” <https://www.evrensel.net/haber/426292/abd-irana-yonelik-bm-yaptirimlarini-yeniden-uygulama-kararini-geri-cekti> (Erişim 3 Mart 2021).

Gündüz, Aslan. *Milletlerarası Hukuk*, Editör: Reşat Volkan Günel, 9. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 2018.

International Court Of Justice, “Alleged Violations Of The 1955 Treaty Of Amity, Economic Relations, And Consular Rights (Islamic Republic Of Iran V. United States Of America)”, General List No. 175, 3 February 2021.

International Law Commission, “Chapter V Peremptory norms of general international law (*Jus cogens*)”, A/74/10, <https://legal.un.org/ilc/reports/2019/english/chp5.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

James, R. Crawford. *Brownlie's Principles of Public International Law*, 8th Edition, United Kingdom: Oxford University Press, 2012.

Jana, Ilieva, Aleksandar Dashevski, and Filip Kokotovic. Economic Sanctions in International Law, *UTMS Journal of Economics*, Volume: 9, No.2, 2018.

Joint Comprehensive Plan of Action Vienna, 14 July 2015, Erişim 20 Şubat 2021. [https://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran\\_agreement/iran\\_joint-comprehensive-plan-of-action\\_en.pdf](https://eeas.europa.eu/archives/docs/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf).



Joint Comprehensive Plan of Action Vienna, Erişim 20 şubat 2021. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm870>.

Keskin, Funda. *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998), 87.

Klabbers, Jan. *International Law*, New York: Cambridge University Press, 2013.

N. Shaw, Malcow. *International Law*, New York: Cambridge University Press, 2017.

Pazarıcı, Hüseyin. *Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2015.

Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*, 17. Baskı, Ankara: Turhan Yayınevi, 2018.

Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident ut Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom), Provisional Measures, Order of 14 April 1992, I.C.J. Reports 1992.

Rençber, Kamuran. *Uluslararası Hukuk*, 3. Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2018.

Report of the international conference on “Coercive Diplomacy, Sanctions and International Law” organised in Rome on 13 February 2015 by the Istituto Affari Internazionali (IAI), within the framework of the project “Coercive Diplomacy in Global Governance: The Role of Sanctions”.

Resolution 2231 (2015) Adopted by the Security Council at its 7488th meeting, on 20 July 2015, Erişim 20 şubat 2021. [https://www.undocs.org/S/RES/2231\(2015\)](https://www.undocs.org/S/RES/2231(2015)).

Savaşan, Zerrin. *Uluslararası Hukuk Nereye Gidiyor? Dünden Bugüne ve Geleceğe Temel Tartışmalar*, 1. Baskı, Konya: Çizgi Yayınları, 2018.

Sobir, Olijmon. “ABD’nin Türkiye’ye Yönelik Yaptırımlarının Uluslararası Hukuk Bağlamında Değerlendirilmesi”, ANKASAM- Rapor, Ağustos- 2018, No:04

Sur, Melda. *Uluslararası Hukukun Esasları*, 14. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2020.

T.C. Tahran Büyükelçiliği, “ABD’nin İran’a Yönelik Tek Taraflı Yaptırımları”, T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Raporu, Erişim 19 şubat 2021. <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a2270a6/yaptirimlar%20notu.pdf>.

Trocan, Laura Magdalena. “Sanctions In Public International Law”, *Days of Law: the Conference Proceedings*, 1. Edition. Masaryk University, 2009.

U.S. Department Of The Treasury, “Treasury Targets Iran’s Billion Dollar Metals Industry and Senior Regime Officials”, Erişim 20 Şubat 2021.<https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm870>.

Uşaklı, Ali Bülent. “Nükleer Güç Olarak İran’ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:13, Mayıs – 2009, Yıl:7.

Uzun, Elif. *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.

Ünal, Şeref. *Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2005.

Yusuf, Aksar. *Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2017.



## THE CONCEPT OF TOLERANCE AFTER SYRIAN REFUGEE FLOW IN TURKEY

Hüseyin HAYDARI\*

ORCID ID: 0000-0003-3043-0119

**Abstract:** Migration is a phenomenon that has been on the agenda in Turkey throughout history. Refugees and migrants' issues, which are extremely strong, multidimensional, and complex, should be widely investigated. At this point, this investigation has been advanced to analyze the connection between the idea of tolerance and the expanding number of refugees in Turkey. Therefore, the aim of the study is to see the change in the level of tolerance towards migrants in Turkey after the Syrian asylum seeker influx. The data provided by the content analysis method conducted on the Twitter social media platform by using specific keywords with covering the years 2012, 2015, and 2018, were analyzed in harmony with the literature review. However, the reliability of the study was tried to be ensured by the inter-judge reliability method. The findings indicate a decrease in the tolerance level in Turkey towards the migrants after Syrian asylum seekers' arrival.

**Keywords:** Syrian Refugee, Tolerance, Turkish Society, Migration.

---

\* PhD(c), Bahcesehir University, Political Science and International Relations, Istanbul, [huseyin.haydari@gs.bau.edu.tr](mailto:huseyin.haydari@gs.bau.edu.tr)

**DOI:** <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.898811>

## SURİYELİ MÜLTECİ GÖÇÜNDEN SONRA TÜRKİYE'DEKİ HOŞGÖRÜ KAVRAMI

**Öz:** Göç olgusu, kapsamı ve niteliği itibariyle Türk siyasal hayatına etki eden bir fenomen olma özelliğine sahiptir. Çok boyutlu araştırmaları gerektiren karmaşık doğasının odak noktasında özelde mültecilere genelde tüm göçmenlere dönük yaklaşımlar yer almaktadır. Bu araştırma, Türk kültürünün temel unsurları arasında kabul edilen “hoşgörü” olgusunun 2012 sonrası dönemde mültecilerin sayısındaki artış sonrasında yaşadığı değişimi/dönüşümü “İstisna Durumu” teorisi kapsamında analiz etmek için geliştirilmiştir. Çalışmanın amacı, Suriyeli sığınmacı akını sonrasında Türkiye'deki göçmenlere yönelik hoşgörü düzeyindeki değişimi incelemektir. Bu bağlamda, önceki anket çalışmalarından elde edilen veriler, literatür ile birlikte incelenmiş ve analiz edilerek çalışmanın kapsamı noktasında dahil edilmiştir. Twitter sosyal medya platformunda belirli anahtar kelimeler kullanılarak 2012, 2015 ve 2018 yıllarını kapsayan içerik analizi yönteminin sağladığı veriler analiz edilmiştir. Bu noktada çalışmanın başat veri sağlama yöntemi olan içerik analizinin güvenilirliğini sağlamak adına gözlemciler arası güvenilirlik metodu uygulanmıştır. Temel bulgular, Suriyeli sığınmacıların gelişinden sonra Türkiye'deki göçmenlere yönelik hoşgörü düzeyinde bir düşüşe işaret etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Suriyeli Mülteci, Hoşgörü, Türkiye Toplum, Göç.

### INTRODUCTION

Migrants and refugees<sup>1</sup> issues, which are very powerful, multidimensional, and complex, ought to be extensively researched. At this juncture, this study has been put forward to examine the relationship between the concept of tolerance, which is one of the basic spiritual building blocks of Turkish society, and the increasing number of refugees in Turkey in recent years. However, a number of deficiencies and changes have been observed in the tolerance of society, especially in the last few years. The number of Syrian refugees in particular has reached uncontrollable dimensions especially during the refugee influx after the Arab Spring. The Syrian refugees have been placed in tent cities and camps in the South-eastern Anatolia region after influx. However, due to the

---

<sup>1</sup> In this article, the concept of ‘refugee’ was chosen for the Syrians asylum seekers in Turkey.



incapability of camps and tent cities, and also lack of economic opportunities, a large part of people headed and settled in the surrounding cities.

Actually migration is a phenomenon that has been experienced in Turkey since 19<sup>th</sup> century.<sup>2</sup> After the Ottoman Empire lost its lands in the Balkans, Crimea and Caucasus, the Turkish people who lived there for centuries have flowed to the Anatolian lands.<sup>3</sup> After the disappearance of the Ottoman Empire at the end of the First World War, many people of Turkish origin remained outside the borders of the Republic of Turkey. In this sense, the modern Republic of Turkey has accepted a large number of immigrants, mainly ethnic Turkish immigrants.<sup>4</sup> After the population exchange with Greece and Bulgaria, with the Law of Settlement issued in 1934, it was decided to accept, settle and grant citizenship of immigrants of ethnic Turkish origin and living in Turkish culture.<sup>5</sup> <sup>6</sup> At different times during the modern Turkish history, the number of immigrants from Bulgaria, Iraq, and the Balkans to Turkey was quite large.<sup>7</sup> In this sense, the Republic of Turkey, which is familiar with such phenomena as mass migration and refugee influx, has hosted the largest influx of refugees since WW2 in the history of the world with the Syrian crisis.<sup>8</sup>

Firstly, literature review has been done in order to find former related studies' findings and to explore their methods. Later on, social media platform Twitter was investigated to examine changing perception towards Syrian refugees in specific periods of times. Keyword-based content analysis method was conducted on twitter messages that containing specific words<sup>9</sup> and were examined specifically for 2012, 2015 and 2018. All tweets posted in those three years and contain the key words are examined. Then classification criteria of those tweets are determined in accordance with the opinions of experts. According to experts, there would be six sub-classifications under the basic 'positive-negative-neutral' classification. Those sub-classifications are as

---

<sup>2</sup> Arzu alışkan Sarı; Özden Yalçınkaya Alkar. "The Attitudes towards Syrians Living in Turkey: A Scale Development", *Göç Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2018), 13.

<sup>3</sup> Filiz olak, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi". *Tarih Okulu Dergisi*, 14, (2013) 122.

<sup>4</sup> Kemal Kirişçi, *Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Sınava Raporu*. (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu & Brookings Enstitüsü, 2014).

<sup>5</sup> Kemal Kirişçi, "Refugees of Turkish origin: "Coerced immigrants" to Turkey since 1945" *International Migration* 34/3, (1996). 392.

<sup>6</sup> Mehmet Pınar, "1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30/89 (2017), 84.

<sup>7</sup> olak, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi", 129

<sup>8</sup> Kemal Kirişçi, "Turkey's Role in the Syrian Refugee Crisis: An Interview with Kemal Kirişçi". *Georgetown Journal of International Affairs* (2016), 82.

<sup>9</sup> Suriyeliler (Syrians), Mülteciler (Syrian Refugees), Suriyeli göçmen (Syrian Migrant)

follows; ‘*News and Information posts*’, ‘*Politicians’ Posts*’, ‘*Personal Independent Opinion Posts*’, ‘*Tolerance, Sensitive and Humanitarian Posts*’, ‘*Posts in the Nature of Aid and Social Responsibility*’ and ‘*Hate and Depreciatory Posts*’. The numerical multiplicity of the posts in each group, the ratio of these data to total twitter users in Turkey, and the increment or decrement of the number of posts in specific classification group by years were determined as the primary examination criteria. On the other hand, this is worth to say that, the tweet posts that are part of any flood are considered by their general meaning in the post floods. Another point that should be mentioned is the content of the shares classified in the category of independent personal opinions. In this category, we see the shares that are neither positive nor negative towards Syrian refugees. So, shares addressed to the government over money spent on refugees, comparisons between Turkey and foreign countries in terms of the number of refugees admitted to the country, shares of images showing the status of Syrians in Turkey, which might call neutral, or those who share their personal memories of them has counted in the category of *Personal Independent Opinion Posts*. In addition, within the scope of the literature review, changes in attitudes towards refugees over time were also examined by comparing the results of previous surveys on different dates. In the light of this, the data obtained from both methods were analysed and a concrete result revealed. Based on these findings, the evaluation, conclusions and recommendations section is just located at the end of the study.

Descriptive content analysis is a systematically review that aims to identify and describe the general trends and research results in a particular research discipline.<sup>10</sup> Furthermore, the content analysis method is meant to produce sheer amount of data source for practitioners, researchers, and policymakers to aid in the identification of potential future research fields. This method is summaries of studies and ingredients that aid in the dissemination of research findings as well as the influencing of future research, policy, practice, and public perception.<sup>11</sup>

The reliability of this study has tried to be provided by choosing the keywords and the research years based on 3 each. In other words, the results of each content analysis performed with the keywords were compared with each other, making sure that there was a meaningful relationship between them. However, the reliability of the study tried to be ensured by the inter-judge reliability method. In accordance with this method, there are different researchers categorized the findings of the same keywords

---

<sup>10</sup> Muammer Çalık, et al. “Trends in Turkish Science Education”. *Essays in Education* 24/1, (2008) 4.

<sup>11</sup> Harsh Suri, David Clarke, “Advancements in Research Synthesis Methods: From A Methodologically Inclusive Perspective”. *Review Of Educational Research* 79/1, (2009), 395-430





and the same years.<sup>12</sup> At this point, we encountered a result that would confirm the results of this study, except for minor differences that would not affect the nature of the study in the grouping of tweets posted. The coefficient of correlation of results is 0,79, 0,84, and 0,96. In addition, another reliability analysis of the scale is a test-retest method. After the second application of anylisis method three weeks apart, the reliability correlation coefficient obtained between the applications was determined as  $r=0,82$ . This finding is also proof that the reliability determined by the scale is high.

The research question of this study is ‘How Turkish society’s tolerance and hospitality towards Syrian refugees change over time from 2012-2018?’ Also the critical markers of the change in the level of tolerance of Turkish society towards Syrian refugees mentioned in context of this research study. According to research question, first hypothesis of this study is ‘The level of tolerance in Turkish society has changed over time after Syrian refugee flow’, the second hypothesis of this study is ‘The level of tolerance in Turkish society has not changed over time after Syrian refugee flow’. In addition, hate speech, which is one of the key elements that trigger intolerance in society, will constitute one of the important elements of this study. Then, a number of recommendations will be made as a result of the research. In particular, these recommendations, which will accelerate the integration of Syrian refugees into Turkish society and provide an environment conducive to mutual exchange of benefits, will be formed as a result of literature surveys and keyword-based content analysis on Twitter. Thanks to the above recommendations, the integration of refugees into the society will be accelerated and their benefit to the society will increase. Thus, refugees will become individuals who would contribute to the development of the Republic of Turkey rather than being a problem.

In this context, the theoretical background of this study is based on Schmitt's theory of ‘State of Exception’. In this sense, hosting an influx of refugees exceeding 3.6 million (UNCHR) and meeting all the basic needs of these people is not an easy process. From this point of view, we can say that the Republic of Turkey was a state that has no related legal regulations about Syrian refugees in 2011, but then government started to form all the new legal regulations that the situation requires over time by acting in accordance with the theory of ‘the State of Exception’ in order to get out of this crisis. Refugee influx started in 2011 but the first legal regulation has been put forward in 2013. The fact that the Turkish government establish rapid legal arrangements<sup>13</sup> by using its political power to provide opportunities towards Syrian

---

<sup>12</sup> Kaan Bke. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2014), 95-96.

<sup>13</sup> Also see; Foreigners And International Protection Law in 2013  
Temporary Protection Regulation in 2014  
Regulation on Work Permits of Foreigners Provided Provisional Protection in 2016

refugees such as implementation of open door policy, building tent cities, providing education and health facilities and financial support has a major role in the relative recovery of the crisis. In addition, when examining the change in the level of tolerance towards the Syrian refugees in the Turkish society within the scope of the study, as a macro-level analysis of society, we see that the conflict between the two communities has come to the agenda especially in the recent period. At this point, we can say that Marx's theory of conflict into the society is suitable for this study. More precisely, one of the main reasons for the recent tension between the two communities is the conflict in the nature of society.

## 1. MAIN REMARKS ON THE ISSUE

There are some literature studies and questionnaires related to the subject in the literature. The most important of these is the understanding of tolerance in society, factors affecting social tolerance, attitude and perception of Turkish people towards foreigners and immigrants, rising hate speech and depreciation in society, the problems of Syrian refugees in Turkey, and local communities' reactions against Syrian refugees.

Tolerance means indulgence, folding, ignoring or turning a blind eye to simple mistakes, laissez faire others in their actions and judgments, put up with patiently and without taking someone's side.<sup>14</sup> It is also used in terms of disregard, behaving well and allowing. In social relations, it is a situation such as a person does not react to the counterparty in a material-moral detrimental situation that is revealed by unwittingly, unintentionally and unconsciously.<sup>15</sup> The concept of tolerance is the act of purposely avoiding intervention against people whose beliefs, values and behaviour are different in society, even if their actions are not approved.<sup>16</sup> Tolerance takes place in various forms in social life<sup>17</sup>: the approach with understanding of those who are socially different from us is called 'social tolerance'; approach with understanding to those who are religiously different is called 'religious tolerance'; approach with understanding to those who have different political beliefs and thoughts is called 'political tolerance'; approach with understanding to those who have different cultures is called 'cultural

---

<sup>14</sup> Ömer Aslan. "Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Analitik Bir Yaklaşım". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2001), 357-380.

<sup>15</sup> Şafak Kaypak, "Demokrasi Kültürü ve Hoşgörü: Hatay Örneğinde", 2. *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongre Kitabı*. (2016), 94.

<sup>16</sup> Andrew Jason Cohen, "What toleration is". *The Journal of Ethics* 115 (2004). 68-95.

<sup>17</sup> Mehmet Sağlam, "Geleneksel Türk Hoşgörüsü". *Erdem Dergisi* 8/23 (1996), 359-364.



tolerance; approach to those who have different level of income is called as ‘economic tolerance’.<sup>18</sup>

The word ‘hate’ is defined by Demirtas as demanding a person’s evil and unhappiness, and feeling disgust from the person.<sup>19</sup> Hate, which is a powerful and destructive feeling, occurs in situations such as unacceptable situations, unresolved problems and unresolved needs. According to ayır, a person who does not like spinach may have a feeling of hatred even when stating that he hates spinach.<sup>20</sup> Hate, however, can merge with ideology, and hatred can transcend individuals and turn toward everyone in opposing ideologies. According to ayır, when hate is part of an identity, that identity cannot define itself independently of the hated group.<sup>21</sup> Discrimination forms such as prejudices, racism, fear-hostility of ‘strangers’, sexism and homophobia lie at the basis of hate speech and discriminatory discourse. Factors such as cultural identities and group characteristics influence the frequency of the use of marginalizing and aggressive discourses. Especially in the contexts where nationalism is strengthened and intolerance to the differences increases, the effect of hate language is intensified.

Actually, investigations into Syrian refugees generally appear to have intensified in 2014. In other words, before 2013, the number of refugees were not seen as a significant number for investigation.<sup>22</sup> Despite many impacts and risks directly reflected in the daily life of the Turkish population by Syrian refugees living in Turkey for 3 years with exceeding 1.5 million as of November 2014, especially the study that has been conducted by Murat Erdogan in 2014 reflects that Turkish society shows significant social acceptance towards Syrian refugees. Erdogan continued his studies in this area and according to his study in 2017, despite some unrest; he highlighted the high social acceptance and internalization shown by Turkish society.<sup>23</sup> Humanitarian emphasis comes to the forefront with 64.6% as the reason for the social acceptance of the Turkish people in the literature.<sup>24</sup> In accordance with Erdogan’s study, Tamer has

---

<sup>18</sup> Mustafa Erkal, “Sosyal Bütünleşmede Hoşgörünün Yeri”, *Erdem Dergisi* 8 (1992), 154.

<sup>19</sup> Timur Demirbas, “Nefret Söylemi ve Nefret Suçları”. *Dokuz Eylöl Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi* 19/3 (2017). 2693-2701.

<sup>20</sup> Kenan ayır, “Ayrımcılığın sosyolojisi ve Türkiye toplumu”, *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi*, Ed. Ayşe avdar and Aylin B. Yıldırım (İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları. 2010), 48.

<sup>21</sup> Hasan Karaman and Şevki Işıklı, “Twitter'daki Dini ve Etnik Temelli Nefret Söylemlerinin Analizi”. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology* 7/25. (2016), 146.

<sup>22</sup> Sinem Yıldırım alp & İyem Cemal "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2017), 117.

<sup>23</sup> Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. (Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, 2014), 164.

<sup>24</sup> Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler*, 165.

published a study in 2016 which was done in Trabzon, city of Turkey, for measure the local community's perception about Syrian refugees. In this context, her survey study demonstrates that, it turns out that the level of public acceptance of Syrians in Trabzon is extremely high.<sup>25</sup> But in addition, thoughts such as no longer accepting new asylum seekers, sheltering Syrians in camps or sheltering them there by creating a buffer zone on Syrian territory along the border are quite common in Trabzon public opinion.<sup>26</sup>

In the study, called as “Demokrasi Kültürü ve Hoşgörü: Hatay Örneğinde” published in 2016, Kaypak combined the concepts of democracy culture and tolerance, and conducted a specific study on this issue in Hatay, a city in Turkey. According to his findings, people of different languages, religions and ethnicities in Hatay have lived side by side for centuries without disturbing each other and have tolerated and respected each other's lifestyles. Besides, his claims, which later turned out to be unfounded, were grounded the idea that it could continue to maintain this structure even if the city encounters an influx of Syrian refugees. Karaman and Işıklı painted a black picture about hate speech in society in their article which is called as “Analysis of Religious and Ethnically Based Hate Speech on Twitter” and published in 2016. So, they focused to the forms of production of hate speech in social media, specifically in Twitter. According to their study, the reasons for this black picture are the fact that the problems from the past such as the Armenian genocide allegations, the unsolved Kurdish and the Alevi problem. Alongside the mentioned reasons, the fact that Democratic reflexes of society still have many aspects to improve, factors such as intolerance to differences, state policies, and media inciting discrimination are also some important elements that affect the negative picture. According to Vardal, who conducted research on social media channels in 2015; new media supports the spread of hate speech while having a relatively democratic appearance with user content structure, legitimized by the manufacturer-users cause. Öztekin, on the other hand, carried out his study on hate speech through the ‘*Eksi Sözlük*’ in 2015 and put forward the following opinion on new media; the characteristics of the new media replace it in a privileged and superior position in the face of the traditional media, while allowing the widespread and unsupervised production of hate speech. In a study conducted in 2015, Kurt deals with YouTube videos containing hate speech towards Syrian refugees and the related videos are analysed by Van Dijk's critical discourse analysis method. In his study, he demonstrates that hate speech needs to be taken seriously and suppressed and taken precautions while it is still in the dimension of attitude, behavior and discourse. In this

---

<sup>25</sup> Mine Gözübüyük Tamer, "Trabzon Kamuoyunun Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilere Bakış Açısı" *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 2/2 (2016), 202.

<sup>26</sup> Tamer, “Trabzon Kamuoyunun Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilere Bakış Açısı”, 203.



sense, various measures and regulations need to be taken to suppress hate speech in social media.<sup>27s</sup>

According to Murat Erdoğan's study published in 2019, in the Republic of Turkey, which had only 58 thousand refugees in 2011, the fact that people had to live with more than 4.1 million refugees after 2011 could be said to cause a significant 'social shock'. However, it must be acknowledged that the level of social acceptance of Turkish society is still extremely high despite all its concerns, the social shock, the tendency of discomfort and rejection, and the Turkish society's desire of Syrians to turn back to their country. The performance, solidarity and acceptance of the Turkish community in this regard are extremely valuable.<sup>28</sup> Another study to support this thesis is the results of the field research conducted by Güçer, Karaca and Dinçer in May 2013. Within the scope of this research, 42% of the answers given to the question of 'How satisfied the refugees with the local people' in the interviews with the refugees staying in the camps were evaluated as full points (10 points between 0-10). In addition, 83.3% of the participants scored as good and above.<sup>29</sup> However, according to the study conducted by Dinçer et.al. in 2013, despite some periodic tensions, the selfless and benevolent stance of the Turkish people since the onset of the Syrian refugee crisis until 2013 was particularly made the Syrian refugees pleasing. In fact, in interviews conducted within the framework of Dinçer et.al.'s research, the words made by a refugee demonstrate the situation more clearly: 'when we are in Turkey, we feel like we are in our homes'.<sup>30</sup> However, it did not raise a problem between the two communities unless the Turkish community reflects their anxious, pessimistic and uneasy feelings on Syrian refugees, along with the phenomenon of 'unwillingness' or 'reluctantly acceptance'. According to the results of the field study conducted by Çimen and Quadir in 2018 on Turkish university students, the participants did not agree with the negative thoughts about Syrians, but these participants were undecided about defending the rights of Syrian refugees and providing in kind and cash assistance to the refugees. That is to say, Turkish society show a certain degree of social acceptance, but still expresses that they are not very satisfied with this advanced situation of hospitality.

---

<sup>27</sup> Gözde Kurt, "Yeni medyada nefret söylemi: YouTube'da Suriyeli mültecilere karşı üretilen nefret söylemi üzerine bir araştırma" *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences* 5/1 (2019), 15.

<sup>28</sup> Murat Erdoğan, *Türkiyedeki Suriyeli Mülteciler* (Konrad Adenauer Stiftung, 2019).

<sup>29</sup> Mehmet Güçer et al., *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler Alan Çalışması*. (International Strategic Research Organization-USAK, 2013), 43.

<sup>30</sup> Osman Bahadır Dinçer et al., *Suriyeli mülteciler ve Türkiye: Sonu gelmeyen misafirlik*. International Strategic Research Organization and Brookings Enstitüsü, (Ankara: Karınca Ajans Yayıncılık Matbaacılık, 2013).

In fact, as inferred from Figure 1, according to a survey conducted by the World Values Survey in 2012, 61.4% of the Turkish people see the sense of ‘tolerance and respect for other people’ as one of the most important issues in children's education, but reversely they can take the opposite stance when it comes to migrants and refugees. According to the results of a survey conducted in 2012, 38% of the world's population was identified as anti-immigrant, while the anti-immigrant population in Turkish society was found to be around 61%.<sup>31</sup> According to the results of a 2013 study by the German Marshall Fund, we can see that Turkish people are divided into two very close groups, with 46% stating that immigrants pose problems and 45% stating otherwise.<sup>32</sup> The results of the same survey show that 66% of Turkish people are against legal immigration. In another survey conducted by the same organization in 2014 its shown that the Turkish people’s view that ‘migrants are a problem’ was soared to 75%, which is 29% higher than the previous year, and this could be interpreted as a result of the increasing number of Syrian refugees in Turkey.<sup>33</sup> Though, the results of the Twitter analysis conducted within the scope of this study are supported by the data obtained from the above-shared literature.

**Figure 1:** Proposition = Important child qualities:  
tolerance and respect for other people



**Source:** Selected sample: World Values Survey, Turkey 2012 (1605)

According to data that shown in table 1, which dates to 2012, as shown below with the chart, 30.5% of the Turkish people do not prefer a foreigner or immigrant neighbour.

<sup>31</sup> Serdar Ünal, "Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: 'Öteki' Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci deneyimi" *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks* 6 (2014), 73.

<sup>32</sup> The German Marshall Fund of United States (GMF), *Transatlantic Trends Key Findings 2013*. (New York: The German Marshall Fund of United States, 2013).

<sup>33</sup> The German Marshall Fund of United States (GMF), *Transatlantic Trends: Mobility, Migration And Integration*. (New York: The German Marshall Fund of United States. 2014).



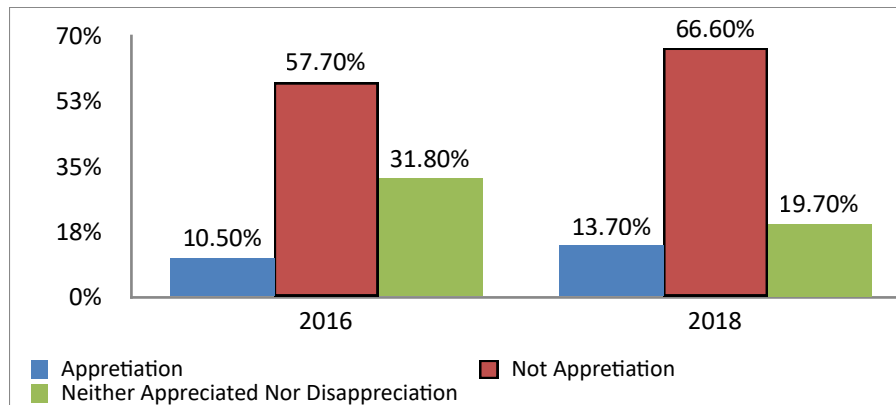
**Table 1:** Proposition = Could you please mention any that you would not like to have as neighbours; immigrants-foreign workers?

	Number of cases	%Total
Mentioned	490	30.5%
Not mentioned	1,115	69.5%
(N)	(1,605)	100%

**Source:** Selected sample: World Values Survey, Turkey 2012 (1605)

The data of another research company, ‘Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması’, aiming to measure the satisfaction of Syrian migrants compares 2016 with 2018.<sup>34</sup> In this study, it is observed that the rate of dissatisfaction increases from 2016 to 2018. 12% of respondents, who took a neutral stance in 2016, expressed different opinions in 2018. Approximately 10% of this 12% change their expressions in the direction of dissatisfaction. According to the years, we can see that the satisfaction of the Turkish people with foreigners and immigrants has dropped significantly.

**Figure 2:** To what extent are you satisfied with the Syrian migrants in our country?



**Source:** Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması 2018

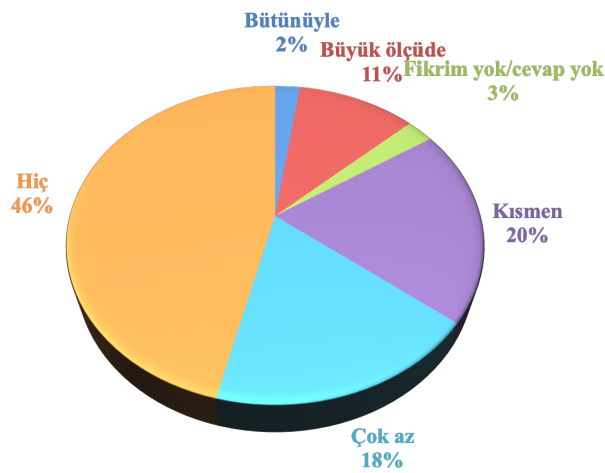
At this point, the following result emerges: 2013 and 2014 are a period in which the Turkish people’s view of migrants due to Syrian refugees has changed.<sup>35</sup> As Erdogan mentioned in his book *Syrians Barometer* published in 2018, Turkish society still defines Syrians as victims of war. However, the following definitions show some changes; ‘people who are a burden to us’, ‘people likely to cause problems’, ‘beggars /

<sup>34</sup> Mustafa Aydın. et al., *Türkiye Sosyal Siyasal Eğilimler Arastırması 2018*, (Kadir Has Üniversitesi, 2018). 66

<sup>35</sup> GMF, *Transatlantic Trends Key Findings 2013*.

people living only with help’, and ‘people quite different from us and unfamiliar to us’.<sup>36</sup> This reveals both the anxiety and widespread otherness that emerged in Turkish society after 2014. In another study of Erdogan that published in 2020, it revealed that the adaptation of Syrians to Turkish society is quite scanty. As we see in the figure 3 in below, almost half of the Turkish society perceive that Syrians are not adopted to Turkey. Totally, %64 of respondents share their negative views about Syrians integration to Turkish society.

### To What Extent Have Syrians Adapted To Turkish Society/Turkey?



**Figure 2:** To what extent have Syrians adapted to Turkish society/Turkey?

**Source:** Erdogan, M. 2020. Suriyeliler Barometresi 2019, UNHCR

A study supporting this thesis was also conducted by Çiftçi in 2018. According to the results of the study, the Turkish people’s perspective on Syrians has changed considerably from 2011 until 2018 (2252). In other words, we can see that Turkish society has evolved in different directions by abandoning its hospitable-based stance in 2011. The main reasons for this situation, according to this study, include the lack of clarifying the status and stay of Syrian refugees and the problem of whether they should be granted citizenship. According to the results of a study conducted by Çimen and Qadir in 2018, the main reasons for this negative attitude and perception that emerged in the post-2014 period in the Turkish people are the prolonged and uncertain process and many adversities. As Kaya stated in her 2015 study, migration will become a multidimensional social network, both for Turkish people and for refugees, as the length of Syrian refugees’ stay gets longer. In this context, it is envisaged in this study that an environment suitable for the emergence of social conflict will occur (278). According to

<sup>36</sup> Murat Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 164-165.





the results of a field survey conducted in Istanbul, which attempts to measure changing attitudes and perceptions towards Syrians, the proportion of respondents who answered to the question ‘Do you think the presence of foreigners is good for your city’ as ‘I strongly disagree’ was 14.8% before the arrival of Syrian refugees in 2009, compared to 34% after the increased number of Syrian refugees in 2015.<sup>37</sup> With these results, we see that the Turkish people entered into negative attitudes and perceptions towards the Syrian refugees, especially after 2014. In addition, another element mentioned in the literature is the unrest caused by the fact that the Syrian refugees lives outside the camp, and therefore they are intertwined with those of the Turkish people. The fact that refugees are li ving in cities is increasingly influencing the social, political and economic life of Turkish society.<sup>38</sup> It is a remarkable finding at this point that the level of identification of Syrians in Turkish society as ‘our brothers of religion’ or ‘some of us’ is almost non-existent.<sup>39</sup> At this point, it can be said that the ‘solidarity myth’, which politicians try to create with the emphasis of ‘*Ansar–Muhajir*’<sup>40</sup> that stems from the reference and emphasis on the event of the emigration in Islamic discourse, has found a very limited response on the basis of society.<sup>41</sup>

In the light of the above matters, operationalization of the terms that has been used in this study is determined according to literature review. There are two main terms that needed to be operationalized; *Refugee*, *Hate* and *Tolerance*. The word *refugee* has been determined to use by its meaning retrieved from United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR); people who have fled war, violence, conflict or persecution and have crossed an international border to find safety in another country.<sup>42</sup> Operationalization of the sense of hate is as demanding a person’s evil and unhappiness, and feeling disgust from the person. On the other hand, the operationalized meaning of tolerance is already mentioned above and retrieved from **Turkish Language Association**; indulgence, folding, ignoring or turning a blind eye to simple mistakes,

---

<sup>37</sup> Ayşegül Taşöz Düşündere and Yasemin Satır Çilingir, *Göçmenlere karşı kötümserlik artıyor mu?* (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı 2017).

<sup>38</sup> Dinçer et. al., *Suriyeli Mülteciler ve Türkiye*, 27.

<sup>39</sup> Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi*, 164.

<sup>40</sup> In the Islamic literature, the concept of emigrants is the name given to people in a society who escaped from persecution in any region and took refuge in another community, while the concept of Ansar is the one that protects these refugees.

<sup>41</sup> Erdoğan, *Suriyeliler Barometresi*, 165.

<sup>42</sup> United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), “What is A Refugee”. (Access: 20.11.2020).

laissez faire others in their actions and judgments, put up with patient and without taking someone's side.<sup>43</sup>

On the other hand, the theoretical background of this study is based on Schmitt's theory of 'the State of Exception'.<sup>44</sup> In this sense, hosting an influx of refugees exceeding 3.6 million and meeting all the basic needs of these people is not an easy process. From this point of view, we can say that the Republic of Turkey was a state that has no related legal regulations about Syrian refugees in 2011, but then government started to form all the new legal regulations that the situation requires over time by acting in accordance with the theory of 'the State of Exception' in order to get out of this crisis.<sup>45</sup> Refugee influx started in 2011 but the first legal regulation has been put forward in 2013. The fact that the Turkish government establish rapid legal arrangements by using its political power to provide opportunities towards Syrian refugees such as implementation of open door policy, building tent cities, providing education and health facilities and financial support has a major role in the relative recovery of the crisis.

## 2. TWITTER ANALYSIS FINDINGS

Firstly, Twitter, which is one of the largest social media channels and used for social organization, mass communication, and sharing of personal feelings, thoughts, and opinions, has been used quite widely in the world and in Turkey in the last 10 years. According to 2012 data, Twitter has 7.2 million unique users in Turkey. 5.3 million Twitter's Turkey-based users in 2012 actively used Twitter.<sup>46</sup> In 2012, 1.7 million Turkish tweets were published per day. By the end of 2014, in Turkey, the market research firm GlobalWebIndex reported that there are 11.5 million user accounts and 5.6 million active active users in Twitter.<sup>47</sup> According to a report released in October 2018, 8.8 million people in Turkey actively use Twitter.<sup>48</sup> But active users in 2018 are estimated to be around 8.33 million. From all this information, the following sections

<sup>43</sup> Kaypak, *Demokrasi Kültürü ve Hoşgörü*, 150.

<sup>44</sup> Ömer Faruk Gök, "Schmitt ve Benjamin: İki Olağanüstü Hâl". *Hukuk Kuramı Dergisi*, 4/3. (2017).

<sup>45</sup> Georgio Agamben, *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (Ayrıntı Yayınları, 2001); Marie Goupy, "The State Of Exception Theory of Carl Schmitt And The Ambivalent Criticism of Liberalism", *Zeitschrift für Politikwissenschaft* 28/4 (2018), 399.

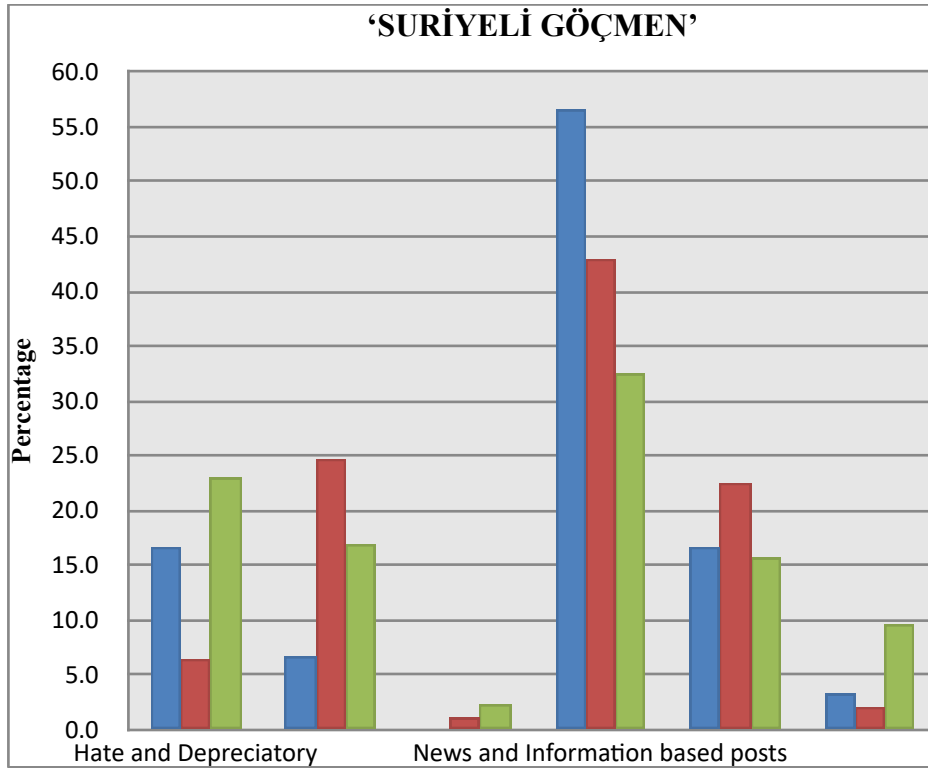
<sup>46</sup> Ahmet Can Şit, "Türkiye saniyede 20 tweet atıyor", *Webrazzi* (Access: 12.12.2020).

<sup>47</sup> Digitalage, "Twitter'ın 2014 Türkiye Karnesi", (Access: 13.11.2020)

<sup>48</sup> Sabah, 19.3.2018: <https://www.sabah.com.tr/teknoloji/2018/03/19/dunyada-3-milyar-190-bin-kisi-sosyal-medya-kullaniyor> ; Milliyet, 19.10.2018: <http://www.milliyet.com.tr/teknoloji/turkiyenin-sosyal-medya-karnesi-aciklandi-2763053>

will share the results and analysis of the Twitter investigation based on the keywords and years.

### 2. 1. Keyword of ‘Suriyeli Gçmen’



**Figure 3:** Findings of Twitter Analysis with the Keyword ‘Suriyeli Mülteciler’

The vast majority of tweet posts with the words of Syrian immigrants consist of news-related posts. The second most grouped tweets vary by years. Within this framework, 56% (17) of all tweets containing the keyword Syrian migrants in 2012 are categorized in News and Information Posts. In the upper classification point, 6.7% of all tweets consisted of tweets with positive content based on tolerance and help basis, while 16.7% consisted of tweets with negative content. 76.6% of all tweets can be considered neutral posts that is consist of independent personal opinions, news content and political shares. In 2015, it was seen that the majority of tweet posts (43%) were again composed of the news content (40/93). The second-highest share (24.7%) among all twitter posts in 2015 was that of tolerance and humanitarian-based posts (23/93). The main reason for this situation is that photos and stories of the challenges of Syrian refugees on their way to Europe via Turkey are often featured on social media. As it is seen in the figure 3 in above, the intensity of hate-related posts in 2015 was 6.5% of all Tweet posts made in the relevant year with the Syrian immigrant keyword (6/93). In 2015, the ratio of total positive tweets that contains Syrian migrant keywords was 25.7, while the share of

negative posts in the same year remained at 6.5%. In contrast to 2012, there was an increase in tolerance, sensitive and humanitarian posts in 2015.

In this respect, if we compare the hateful and depreciatory posts shared in 2012 and 2015; such shares were observed to decrease compared to all tweets in 2015. On the other side, 16.9% of all tweets that were posted in 2018 and included 'Syrian immigrant' keywords were categorized in the tolerance and humanitarian posts. Another fact that found within the context of twitter analysis, 22.9% of all tweets shared in 2018 consist of hateful and depreciatory posts. Compared to 2015, we see that the posts of tolerance have decreased and the posts of hate and depreciatory have increased. Though, the main reasons for the increase in negative contented tweets are; as its shown in the example by Figure 4, idea that Syrians are providing their livelihood by begging instead of working, outbreak of some news about Syrians will be granted citizenship in 2016, signing of the readmission agreement that received a negative reaction from the public with EU in 2016, and Turkish society's start to feel discomfort from the 3.5 million Syrian refugees because their effect on society.

When we look at the content analysis of hateful tweets, almost all of them are posts that compare the problems of Turkish people and Syrian refugees, reflecting them as people who are burden for country and for society, don't work, benefit nobody and are unwelcomed. Though, these posts are trying to make the refugees look inferior at this point. At this point, if we evaluate the data from a structuralist point of view, in line with the conditions of the period, while the wounds of the Van earthquake that occurred in the previous year were still being healed, the government's interest in Syrian refugees and the money it spent were the main driving forces of hate-related posts at this point. If we consider 2015 as an exception in the context of hate speech due to the shaking images<sup>49</sup> and stories of refugees emerged during their escape to Europe, and due to the humanitarian drama in the living conditions of Syrians in Turkey, we can say that hate speech in general has increased over the years. We can say that tolerance; sensitive and humane posts are on a choppy line. Again, we can say that the calamitous events in 2015 were effective in increasing the number of tolerance-based posts. Furthermore, while tolerance-based posts increased from 2012 through 2015, on the other side, the posts that categorized in the same group declined from 2015 to 2018, due to the increasing numbers of the Syrian refugees, the uncertainty of their status, and their involvement in criminal incidents.

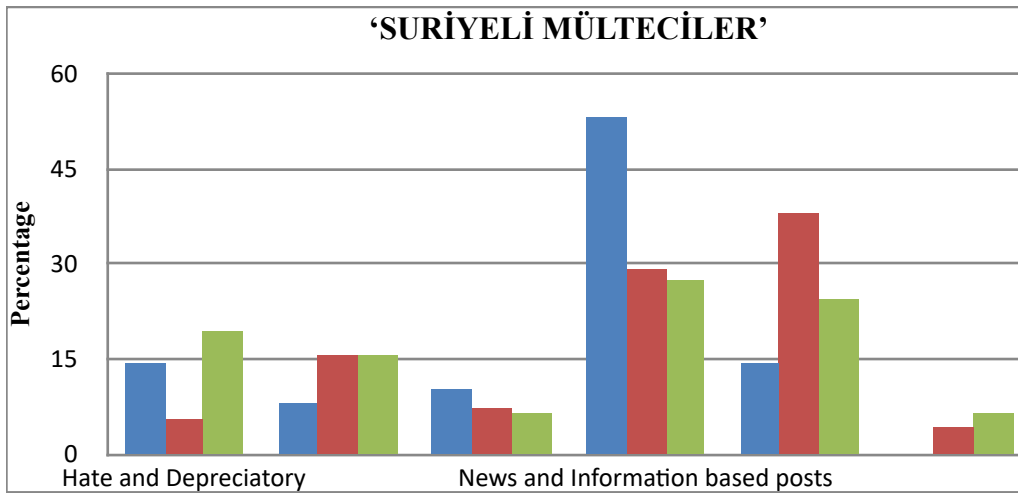
In general, according to the results to be drawn from this chart, Turkish people shape their feelings and thoughts according to the conditions of the period and share them in this direction. In general context, hate speech and depreciatory posts increased

---

<sup>49</sup> Aylan Kurdi

by following a wavy line; and also it can be said that tolerance, sensitive and humanitarian posts have followed a fluctuating line, first increased from 2012 to 2015, then decreased from 2015 to 2018. In addition, news contented posts seem so high due to the user profiles of those who shared tweets by using this keyword. Since these profiles are subsidiary accounts of news sites, broadcasting organizations, journalists, or non-association large and small communities that represent an organization. The reason why tweet shares with independent personal opinions remain at low sharing levels in these keyword categories is the not usage of such words by regular people. On the other hand, because the keyword 'Syrians' is generally used by a larger segment of the public, many tweets have been included in the personal independent opinion classification group. Similarly, according to the results of the analysis conducted with the keyword 'Syrians', there were less tweet sharing in the category of news and information posts than in this keyword.

## 2. 2. Keyword of 'Suriyeli Mülteciler'



**Figure 6:** Findings of Twitter Analysis with the Keyword 'Suriyeli Mülteciler'

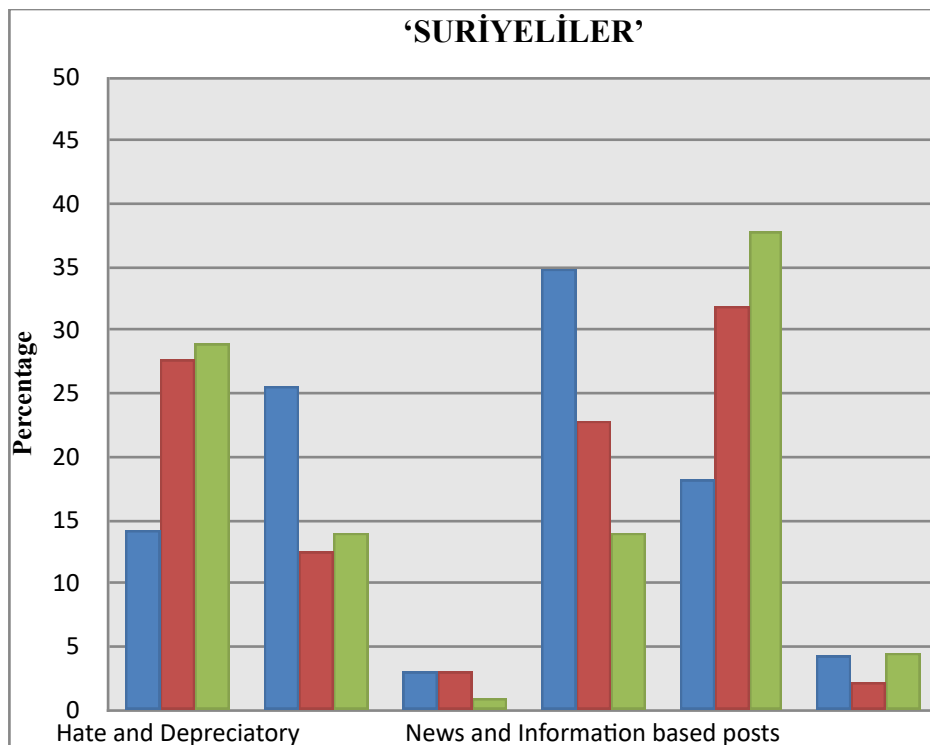
In the Twitter analysis conducted on the keyword 'Syrian refugees', although a number of different data emerged, data revealed in the same direction as the previous one in general means. In particular, the most striking data are the increase in hate and depreciatory posts, and Tolerance, sensitive and humanitarian posts. Most of the tweets posted in 2012 (53.1%) were categorized in the News and Information posts (26/49). The proportion of positive shares representing the total of Tolerance, Sensitive and Humanitarian posts, and Aid and Social Responsibility posts is 18.4% in 2012 (9/49). Among all tweets that were posted with this keyword in 2012, negative posts are 14.3% (7/49).

In 2015, we might see that the highest share of all tweet posts with 38.2% is personal, independent opinion posts (42/110). According to the results, in 2015, only

5.5% of the tweet posts were contented negatively. In this context, one of the hate-contented tweet posts is shown by figure 7 in below. On the other hand, we can say that 22.8% of the tweet posts, published in this year, are positively qualified (25/110). At this point, it is obvious that positively qualified posts have increased a little over the years from 2012 to 2015. As mentioned above, the sharing of numerous negative and humanitarian drama images and stories on the migration of Syrian refugees to Europe between 2014 and 2015 has led to an increase in both tolerance and humanitarian sharing as well as assistance and social responsibility sharing.

Afterwards, 27.3% of all tweets posted in 2018 were classified in the category of News and information Posts (21/77). Another point that needs to be addressed at this point is that information and news content posts have decreased compared to years from 2012 to 2018. In 2018, there has been a remarkable increase in the share of Hate and Depreciatory posts (%19.5). This has also led to a reduction in the posts of Aid and Social Responsibility over the years. On the other hand, it is seen that the share of Tolerance and Humanitarian posts this year have not diminished contrary to expectations and calculated as 15.6% compared to the total posts (12/77). The most important elements that are effective in this change are the condemnation of racist approaches, attacks, and propaganda that occurred in Europe towards Syrian refugees and the humanitarian sharing that has been done with this situation's effect.

### 2. 3. Keyword of ‘Suriyeliler’



**Figure 8:** Findings of Twitter Analysis with the Keyword ‘Suriyeliler’



A far greater number of twitter posts have been reached in the analysis via the Syrians keyword. According to the analysis with this keyword, the highest number of shares posted in 2012 with 34.9% were classified in the category of posts with 'News and information' content (67/192). Then, Tolerance, Sensitive and Humanitarian posts became the category with the highest number of posts with 25.5% (49/192). The ratio of Hate and Depreciatory Posts to total twitter posts is 14.1% in 2012 (27/192). The ratio of total positive tweets to total tweets shared this year is 28.6% (55/192). On the other hand, the rate of total negative posts reflected as 14.1%.

When it comes to 2015, it is obvious that the highest proportion of posts are classified in personal independent opinion posts with 31.8% (202/636). And then, surprisingly, the posts classified in the category of Hate and Depreciatory came in the second with 27.7% (176/636). In fact, these results are consistent with the results of the Transatlantic Trends 2014 survey. According to this study, the proportion of people who identify immigration as a problem in Turkey is increased from 29% in 2013 to 75% in 2014. In the Twitter analysis section, we see that Tolerance, Sensitive and Humanitarian sharings posted in 2015 remains at a rate of 12% (80/636).

In 2018, the largest number of tweets (37.7%) are classified in the category of Personal Independent Opinion Posts. Then it comes across as the second most tweet-containing category, with 28.9% of Hate and Depreciatory Posts. In this direction, two instances of the Hate and Depreciatory posts published with '*Suriyeliler*' keyword in 2018 is shown by figure 9 and figure 10 below. While 13.9% of tweets posted this year classified in the category of Tolerance, Sensitive, and Humanitarian Posts, therefore, in total, 14.9% tweets posted with positive attitudes.

## CONCLUSION

According to all these results, the research question has been largely answered within the scope of Twitter analysis and it is observed that Turkish people's tolerance towards Syrian refugees has been decreased. This research question was supported by the results of the literature review. The results of the studies in the literature have been used to determine the factors that are effective in this decline. According to the results of the analysis with this keyword, the Turkish community did not show any negative attitude towards the Syrian refugees in the early years, but on the contrary, the Turkish community helped the Syrians in many ways by offering them hospitality. However, due to the unexpected increase in the number of Syrian refugees in the following years and the increasing irregularity, uncertainty and other problems in proportion to this number, the Turkish people started to take a negative attitude towards refugees. Especially by 2018, the results show that the majority of Turkish people do not want

refugees, and refugees should return to their countries, or they should live in buffer zones to be created at the border. Another discourse revealed from the analysis is that public expenditure were spent on the Turkish people, the economic problems experienced in 2018 could never have occurred.

The outputs of the analysis reveal the main reasons for the decline in tolerance of Turkish people. Those reasons can be sorted as prolongation of Syrian refugees' stay; the fact that the status and situation of the Syrian refugees is not clear; the idea that Syrian refugees receive more value and help than the Turkish people in need; rumor that Syrian refugees will be granted citizenship and will be given the right to vote in elections; the opinion that Syrian refugees are causing the Turkish people's economic situation to worsen; inability to integrate Syrian refugees into Turkish social and cultural values; the idea that crime rates and criminal cases increased with the arrival of Syrian refugees, and see the Syrian refugees as a burden to Turkish society.

The most critical advice that can be given at this point is to approach Syrian refugees without ignoring the fact that they have fled their homes, workplaces, schools, social circles and, most importantly, their country of nationality and have taken refuge in the state of the Republic of Turkey because of the brutal war conditions. In other words, if Turkish society tries to understand the mental and psychological situation and living conditions of Syrians and approach them accordingly, it will accelerate their integration and social inclusion. On the other hand, it would be more appropriate for our managers to produce more constructive solutions and policies concerning the need in terms of the mental and moral health of the two communities.

## **ACKNOWLEDGEMENT**

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

## **KAYNAKÇA**

Agamben, Giorgio. (2001). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Ayrıntı Yayınları.

Aslan, Ömer. (2001). Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Analitik Bir Yaklaşım. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5(2), 357-380.

Aydın, Mustafa, et al. *Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması 2018*, Kadir Has Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Merkezi, 2019. <https://www.khas.edu.tr/uploads/turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-2018.pdf>





Böke, Kaan. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*.(4. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Cohen, Andrew Jason. (2004). What toleration is. *The Journal of Ethics*,115, 68-95.

Çalık, Muammer. et al. (2008). Trends in Turkish Science Education. *Essays in Education* 24/1, 23-45.

Çayır, Kenan. (2010). Ayrımcılığın sosyolojisi ve Türkiye toplumu. Çavdar, Ayşe. And Yıldırım, Aylin Brigitte (Ed). *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi* içinde (p. 45-54). İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları.

Çiftçi, Hasan. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerinin Analizi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 7(3), 2232-2256.

Çimen, Latife Kabaklı & Quadir, Seher Ersoy. (2018). Üniversite öğrencilerinin Suriyeli sığınmacılarla ilgili tutumlarının sivil katılımları bağlamında incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1251-1273.

Çolak, Filiz. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi. *Tarih Okulu Dergisi*, (14), 113-145.

Demirbaş, Timur. (2017). Nefret Söylemi ve Nefret Suçları. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 19(3). 2693-2701.

Digitalage, "Twitter'ın 2014 Türkiye Karnesi", Access: 13.11.2020, <https://digitalage.com.tr/twitterin-2014-turkiye-karnesi/>

Dinçer, Osman Bahadır. et al. (2013). *Suriyeli Mülteciler ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik*. International Strategic Research Organization and Brookings Enstitüsü, Karınca Ajans Yayıncılık Matbaacılık: Ankara.

Düşündere, Ayşegül Taşöz & Çilingir, Yasemin Satır. (2017). *Göçmenlere Karşı Kötümserlik Artıyor mu*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. Erişim, 2 Şubat 2020.

Erdoğan, Murat. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul Ve Uyum Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara.

Erdoğan, Murat. (2018). *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, Murat. (2019). *Türkiyedeki Suriyeli Mülteciler*. Konrad Adenauer Stiftung, İstanbul.

Erkal, Mustafa. (1992). Sosyal bütünleşmede hoşgörünün yeri. *Erdem Dergisi*, 8: 151-158.

Foreigners And International Protection Law (2013, March 11). The Official Journal (No: 28615). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>

General Assembly of the United Nations Fifth Committee, (1950). Draft convention relating to the status of refugees.

GMF, The German Marshall Fund of United States. *Transatlantic Trends Key Findings 2013*. New York: The German Marshall Fund of United States. 2013. [https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1379593690-3.Transatlantic\\_Trends\\_Key\\_Findings\\_2013.pdf](https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1379593690-3.Transatlantic_Trends_Key_Findings_2013.pdf)

GMF, The German Marshall Fund of United States. *Transatlantic Trends: Mobility, Migration And Integration*. New York: The German Marshall Fund of United States. 2014. [https://gfmfd.org/files/documents/gfmd\\_turkey2014-2015\\_tm2\\_contribution\\_german\\_marshall\\_fund.pdf](https://gfmfd.org/files/documents/gfmd_turkey2014-2015_tm2_contribution_german_marshall_fund.pdf)

Goupy, Marie. (2018). The state of exception theory of Carl Schmitt and the ambivalent criticism of liberalism. *Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 28(4), 395-408.

Gök, Ömer Faruk. (2017). Schmitt ve Benjamin: İki Olağanüstü Hâl. *Hukuk Kuramı Dergisi*, 4(3). 1-13.

Güçer, Mehmet, et al. (2013). Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı, Suriyeli Mülteciler: Alan Araştırması: International Strategic Research Organization (USAK).

Karaman, Hasan & Işıklı, Şevki. (2016). Twitter'daki Dini ve Etnik Temelli Nefret Söylemlerinin Analizi. *AJIT-E: Online Academic Journal of Information Technology*, 7(25). 137-152.

Kaypak, Şafak. (2016) Demokrasi Kültürü ve Hoşgörü: Hatay Örneğinde. 2. *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi (5-7 Mayıs 2016) Kitabı*: 147-160.

Kirişçi, Kemal. (1996). Refugees of Turkish origin: 'Coerced immigrants' to Turkey since 1945. *International Migration* (Geneva, Switzerland), 34(3), 385-412.

Kirişçi, Kemal. (2016). Turkey's Role in the Syrian Refugee Crisis: An Interview with Kemal Kirişçi. *Georgetown Journal of International Affairs*: 80-85.



Kirişçi, Kemal. (2014). *Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Sınava Raporu*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu & Brookings Enstitüsü.

Kurt, Gözde. (2019). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Youtube'da Suriyeli Mültecilere Karşı Üretilen Nefret Söylemi Üzerine Bir Araştırma. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, (5): 1-20.

Milliyet, "Türkiye'nin Sosyal Medya Karnesi Açıklandı". Access: 19.10.2018 <http://www.milliyet.com.tr/teknoloji/turkiyenin-sosyal-medya-karnesi-aciklandi-2763053>

Öztekin, Hülya. (2015). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği. *Journal of International Social Research* 8(38), 925-936.

Pınar, Mehmet. (2017). 1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30(89), 61-94.

Quadir, Seher Ersoy & Çimen, Latife Kabaklı. (2018). Türk Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Görüşleri (Konya İli Örneği). *Third Sector Social Economic Review*, 53(2), 327-345.

Regulation on Work Permits of Foreigners Provided Provisional Protection (2016, 15 January). The Official Journal (No: 29594). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf>

Sabah, "Dünyada 3 Milyar 190 Bin Kişi Sosyal Medya Kullanıyor". Access: 19.3.2018. <https://www.sabah.com.tr/teknoloji/2018/03/19/dunyada-3-milyar-190-bin-kisi-sosyal-medya-kullaniyor>

Sağlam, Mehmet. (1996). Geleneksel Türk Hoşgörüsü. *Erdem Dergisi* 8: 359-364.

Sarı, Arzu Çalışkan & Alkar, Özden Yalçınkaya. (2018). The Attitudes Towards Syrians Living in Turkey: A Scale Development. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 10-36.

Suri, Harsh & Clarke, David. (2009). Advancements in Research Synthesis Methods: From A Methodologically Inclusive Perspective. *Review of Educational Research* 79(1), 395-430.

Şit, Ahmet Can, “Türkiye Saniyede 20 Tweet Atıyor”, Webrazzi, Access: 12.12.2020. <https://webrazzi.com/2012/03/14/monitera-turkiye-tweet-istatistik-webrazzi-dijital12/>

Tamer, Mine Gözübüyük. (2016). Trabzon Kamuoyunun Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilere Bakış Açısı. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (2): 180-211.

Temporary Protection Regulation (2014, 22 October) The Official Journal (No: 29153) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>

UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees, “What is A Refugee”. Access: 20.11.2020. <https://www.unhcr.org/what-is-a-refugee.html>

Ünal, Serdar. (2014). Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: ‘Öteki’ Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks* (6): 65-89.

Vardal, Zeynep Burcu. (2015). Nefret Söylemi ve Yeni Medya. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (2): 132-156.

We Are Social. Digital in 2018 in Western Asia. Access: 08.02.2020. <https://datareportal.com/reports/digital-2018-turkey>

Yıldırım, Sinem & Cemal, İyem. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* (2), 107-126.